

paló föld

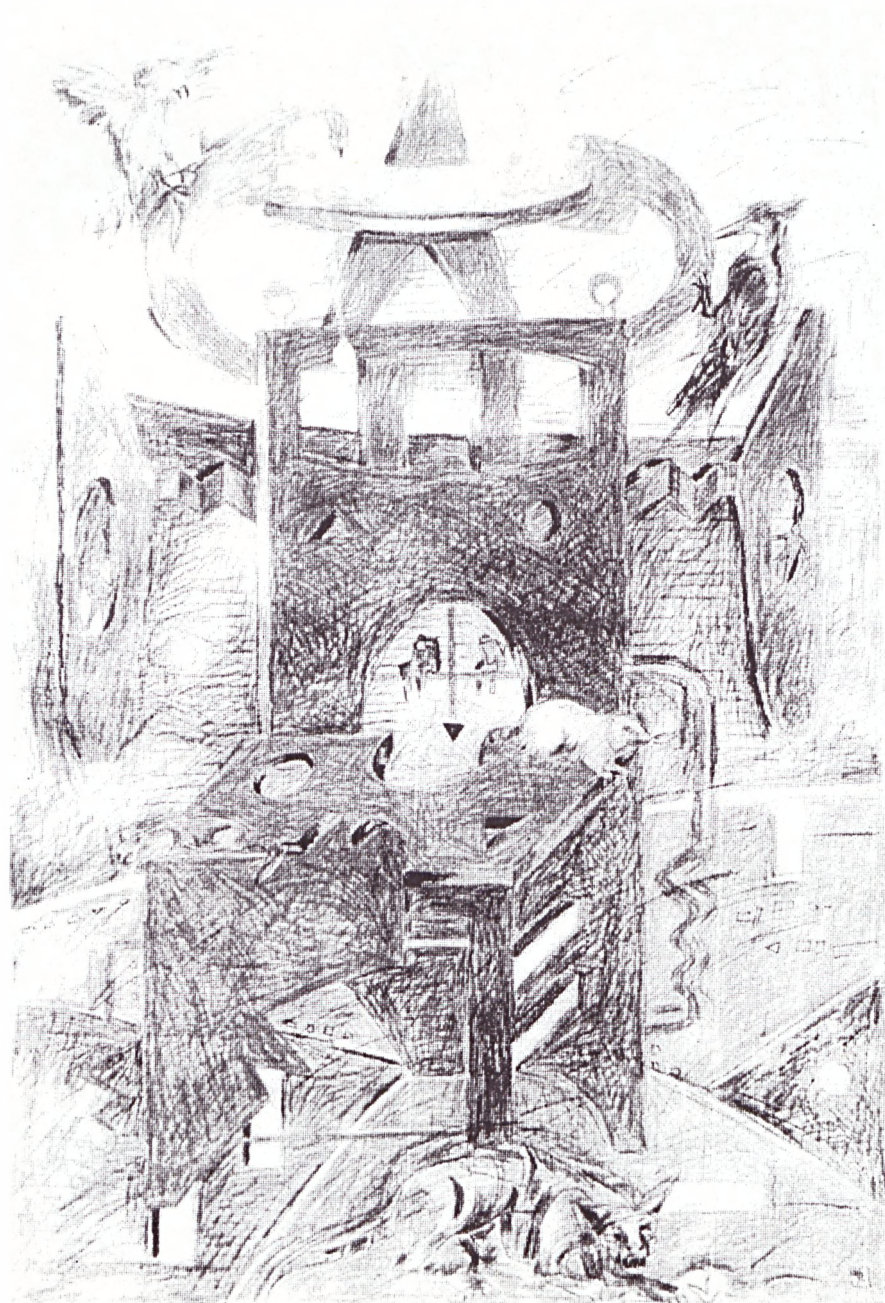
KÉSTETI KÖNYVTÁR
LAPOSZGATÓ
BALSÓTARJÁN

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 95/4

XXIX. évfolyam

július-augusztus

<i>Bódi Tóth Elemér</i> versei	295
VITA	
<i>ifj. Fekete Gyula</i> Zöldek és kékek háborúja	305
<hr/>	
<i>Körmendi Lajos</i> versei	312
<hr/>	
<i>Csiki László Márkházi</i> levelek	314
MŰHELY	
<i>Thomas Merton</i> versei	322
<i>Tóth Sándor</i> versei	324
VALÓSÁGUNK	
<i>A. Gergely András</i> Hogy ne legyünk többé gyarmat	327
<i>Végh Károly</i> „Kitárt marok” – hazajáróban	345
MŰTEREM	
<i>Rideg Gábor</i> Művek a korlátozott nyilvánosságnak	355
MÉRLEGEN	
<i>Bohár András</i> Narráció és poézis	359
HAGYOMÁNY	
<i>Takács György</i> „Igizet szálljon az erős kösziklákra!”	371

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ:

Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:

Zsibói Béla

TERVEZŐSZERKESZTŐ:

Csiba Imre

FELELŐS KIADÓ:

Brunda Gusztáv

Szerkesztőség:

3100 Salgótarján,

Rákóczi út. 192 sz.

Telefon:(32) 314-386, 310-022

Levélcím:

3101 Salgótarján, 1.Pf.270

Kiadja

a Nógrád Megyei

Közművelődési Központ

Készült

az UNIPRINT Nyomda

salgótarjáni nyomdaüzemében

Szerkesztőségi fogadóórák:

csütörtökön 11-16.30 óráig

Számlaszám 750-453523

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E számunk szerzői:

A. *Gergely András* szociológus (Budapest), *Bohár András* költő, kritikus (Budapest), *Bódi Tóth Elemér* költő (Salgótarján), *Csiki László* költő, író (Márkháza - Budapest), *ifj. Fekete Gyula* statisztikus, közíró (Budapest), *Körmendi Lajos* költő (Karcag), *Merton, T.* költő (1915-1968), *Riddeg Gábor* kritikus (Budapest), *Takács György* kutató (Miskolc), *Tóth Sándor* író, költő, műfordító (Budapest), *Végh Károly* közíró (Szentendre).

A címloldalon *Sztrákos László* A lélek háza, a hátsó borítón *Lószay Zsolt* Látó, a borító belsőn *Drozsnyik István* Találkahely című munkája látható.

Fotó: *Buda László*

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámmal.

Egyes szám ára 50 Ft., előfizetési díj félévre 150 Ft., egy évre 300 Ft. Megjelenik kéthavonta.

Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867.

Index 25925

Bódi Tóth Elemér

A kőhíd angyalai

Halat kínál
a február,

a tálakon
ízes nagyon.

Megálltam én
a híd kövén,

az angyalok
látták, vagyok.

Láttam, kemény
kőtollú lény

ez mindahány,
csak nem leány.

A sok remek
kő meg minék.

A szél dalolt
egy tiszta mollt.

Az ember él,
dalolt a szél.

Márciusi dal

Integetnek még
pöre kertek,
ahogy a tájba
kitekintek
itt-ott a vonat
ablakából,
s nézem hogy hervad,
fogy a távol.

Lent napcsókolta
hús síneknek
forró kerekek
énekelnek.
Csillogó drótok
ezüst útján
csobogó hangod
utánam száll.

Könnyű a felhő,
mint a lélek,
az ablakok már
nagyon kékek,
könnyű a szél is,
égbe lobban,
fut a vonat a
márciusban.

Szél vendég

Fordul egyet magától
zárkózott Belsikátor,
hegyekből jött a szél vendég,
rábólint a Bagolyvár.

Senkinek sincs elege,
csodálkozik körtike,
zsibavirág zsémbeskedik,
lángot vet az ibolya.

Északról főszelel bong,
megkondul még két gong.
Keletről boszorkány
ül száraz szél hátán.
Őszellel dús Délről
dalt dongó zápor jön.
Nyugalmas Nyugaton
fölszisszen kék alkony.

Szél hozza

Felhő iperedik,
jól kibömbölyödik,
eső pöndörödik,
a szél hömbölödik.

Kiabál éles
hangon, szeszélyes
úr egymagában
széles határban.

A fának lombokat
pazarlón osztogat,
máskor meg fosztogat.

Mikor nálunk elidőz,
 az a tavasz, az az ősz.
 Szél hozza, szél viszi,
 van aki elhiszi.

Miből lesz a kék madár

Tizenkét
 szilvafán
 madarat
 szilva vár.

Tizenkét
 madarat
 szilvafa
 jóllakat.

Kettőből
 lesz a pár,
 másikból
 kék madár.

Mesekút

Ott van a nap a kútban.
 Arany sugara lobban.
 Látszik fénye a kútban.

Ott van a hold a kútban.
 Ezüst sugara lobban.
 Látszik a fény a kútban.

Ott a csillag a kútban.
 Sugara nagyot lobban.
 Még sincs senki a kútban.

Harapós villám

Meglóbálja a fákat
föltámadt hirtelen szél,
ágak koccannak össze,
néhány levél lehullik.

Aztán már sistereg is
a zápor, mord ég mordul,
ezüst villám harapdál
acsarogva a tóba.

Estére a harapós
villámok helyén újra
felhőcskék bandukolnak,
aranyszörű bárányok.

Hangos éj

Tutul az éji szél, tutul,
ki van fölül és ki alul.

A fölriasztott ablakok
szemében villámfény lobog.

Fiastyúk nem kotkodácsol,
veri a strázsát a zápor.

Hajnal

Járkálunk hajnalonként
párolgó kenyerekkel,
vergődve ezer zajban
ér bennünket a reggel.

Huzatos tereinken
fölszálladgálunk,
páraként ablakokra
rakódott le az álmunk.

Repülőtereinken
harmatcseppek gurulnak,
kicsinyke vándorai
a nagy körforgalomnak.

Meseváros

Egyszer volt,
hol nem volt,
Polk vendéglőn
innen volt,
ott ahol a
Mikómál
polkát jár.

Ott egyszer a
Kucordot
hegynek hívták,
kucorgott.

Azt hitték,
a Pokanyesés
olyan kert, hol
róka, nyest és
borz jár, ezért
kerülték.

Hamuhegyre
hamuztak,
Vadaskertben
vadultak.

Azt hitték,
a Siketárnyék
süket árnyék.

Pipishegyen
pipiskedtek,
uraságin
uraskodtak,
a Meszesen
meszelgettek,
Veremoldalt
megvermelték,
Idegérbe
értek
idejében.

Sóslápot
megsózták,
Tarvölgyet
tarolták,
Hegyeslápot
hegyezték,
Békászóban
békáztak,
Lelőbércet
nem lelték.

Azt hitték, a
Pécskő hegyen,
Pécsre értek,
vagy Bécsbe.

Ez volt ám a
csoda város,
semmivel sem
volt határos.

Rómer árult
szemüveget,
Duda cukrász
tortát sütött.

Ha megfájdult a hasika,
ott volt a Hankus patika.

Lebontják a régi utcát

Nem veri többet a csákány,
nincs is már senki az utcán.

Múlt ez a házsor is itt,
dalt csak a szél kanyarít.

Tornyokon és kupolákon
gerle szavát sose várom.

Régi kereskedelem
ódivatokkal üzen.

Hajdani tortadisz emlék,
mint patikában a vendég.

Csönd tetején

Elszállt a fecske, a gólya
távoli kék színű tóra,
hold tetején ül a csönd,
hóval a tél beköszönt.

Szélverte szilvafa ágán
szürke verébsapat ágál,
csönd tetején ül a hold,
nyárestek ékszere volt.

Csöndórában

Csöndórában, éjjel
macska van a háztetőn.

Ember, asszony alszik rég,
ilyenkor leszáll az ég.

Helyébe föl száll a ház,
mint ahogy fölmeleg a láb.

Benne minden vele száll,
ágy, egérke, tele tál.

Ilyenkor lent van a fönt,
fordítottan jár a föld.

Alant világít a hó,
elszállt a szél is, hahó.

Jár a macska kecesen
a karcsú házgerincen.

Ember, asszony hajnalig
nagyon furcsát álmodik.

Egyszer volt

Régen volt,
mese volt,
nem biztos, hogy
csak az volt.

A varjak
röpködnek,
mintha földből
jönneek.
Változik
az idő,
mindig akkor
köröznek.

A mennybolt
kibomolt,
hófúvás lett,
nagy tél volt.

Régen volt,
igaz volt,
nem biztos, hogy
csak az volt.

(A költő készülő gyermekvers kötetéből)

Ifj. Fekete Gyula

Zöldek és kékek háborúja

Cirkuszi pártok

Bizánc VI-VII.-ik századi történelmében fontos szerepet játszott a cirkuszi pártok háborúja.

Akkoriban például a zöldekkel rokon-szenvező császári hivatalnok rendre elutasíthatta a kékek hírében állók jogos kérelmeit. A kékek pártján álló testőrparancsnok határvidéki szolgálatra számúzhette a zöldekkel kapcsolatot tartó szakaszvezetőit. A cirkuszi stadionokban hétről-hétre megismétlődtek az áldozatokkal is járó zöld-kék összecsapások. Kék és zöld kocsmákban dicsekedtek el bizánci polgárok azzal, hogy hány zöldnek és kéknek látták el a baját a közelmúltban.

Sem politikai reformok iránti elkötelezettség, sem hitbéli vagy nemzeti különbség, sem eltérő osztályérdekek nem tagolták kék

és zöld pártokra a bizánci társadalmat – csakis az öncélú küzdelem, a verekedési-kötekedési hajlam, vagy egyszerűen az, hogy valahogyan el kellett nevezni az egymással rivalizáló oligarcha-szövetségek kliensfelépítményét. Minden közéleti és politizáló személynek illett valamelyik cirkuszi párt-hoz tartozni, úgy sem hitték volna el senkiről sem, hogy nincs se kék, se zöld protezsálója. Ugyanakkor minden zöld és kék pártvezető tudta, hogy vannak támadhatatlan tabutémák, átléphetetlen határok, különben „jön Belizár!”. – A napi politika feletti császári bíborszint – ha úgy tetszik, a „vörösket” – képviselő császári tábornok ugyanis rendcsinálás ürügyén válogatás nélkül gyilkoltatta halomra a zöldeket és a kékeket a stadionokban, ha azokat túlságosan komoly politikai ambíciók fűtötték vagy ha

Előzmény: Bilecz Endre Választás előtt - után c. vitaútdítőja (1995/1.), Rákos Csaba, Ádám Tamás (1995/2.), Tóth Sándor, Gusztos István (1995/3.). hozzászólása.

A VITÁBAN résztvevők álláspontját tiszteletben tartjuk, ám szerkesztőségünk nem minden esetben osztja szerzőink véleményét.

veszélyeztették a császári bíbor tekintélyét. A zöldek és a kékek háborúja nem csak helyét tekintve volt „cirkuszi pártok háborúja” – mivel a látványos zöld-kék összecsapások a cirkuszokban történtek –, hanem lényegét tekintve is „cirkuszi teljesítmény” volt, mert ezek a küzdelmek elleplezték, elterelték a valódi reformok, a gyökeres politikai változások iránti tettegyagyat; meg sem kísérelték kétségbevonni a császári bíbor hatalmi monopóliumát.

„A történelem megismétli önmagát” – gondoltam magamban, amikor a „Tisztább gondolatok felé” címmel közzétett vitára invitáló szerkesztőségi cikket olvastam.

– „Magyarországon is folyik a volt önkényuralmi bíbor árnyékában és az általa engedélyezett határvonalakon belül a kékek és a zöldek kötötti cirkuszi, igazi célok nélküli küzdelem” – folytattam elmélkedésemet. Véleményemben csak megerősített *Bilecz Endre* vitaindító cikkének a tanulmányozása.

A szerző sok-sok tényezőt figyelembe véve részletesen latolgatja a jobboldal és a baloldal esélyeit Nógrád megyében. Felhívja a figyelmet olyan politikai hibákra, amelyek meggyengítették a helyi szociálliberális erőt, elemzi az egyes pártok közötti erőssorrend-változások okait.

Az olvasóban önkéntelenül felvetődik a kérdés: ugyan mivégre izguljunk a változások iránya miatt, hát nem mindegy? Ugyan melyik párt változtatná meg a családellenes és nemzetpusztító adórendszerünket és szociálpolitikánkat? Ugyan melyik párt zárna le a múlt bűneinek az áldozatok hozzátartozói számára is íihető és megnyugtató feltárását? Ezek mind, mind a mai cirkuszi pártok számára felvállalhatatlan tabuprogramok.

Ez év január 31-én jelen voltam a *salgótarjáni sortűz* ügyében hozott elsőfokú bírósági ítélet kihirdetésénél. Azt természetesen vettem, hogy a megye szocialista országgyűlési képviselői bojkottálták az ítélethirdetést, hiszen pártjuk eddig is ellenezte az igazság feltárását, felvállalta a tömeggyilkosságok elkövetőinek a parlamenti érdekvédelmét. Hatalomra kerülve máris feloszlatta a sortűzek körülményeit kivizsgáló Kahler-bizottságot; televíziós kliensei révén kirúgatta a TV-ből a „Törvénytelen szocializmus” című filmsorozat készítőit.

SZDSZ-hez és FIDESZ-hez tartozó képviselőket sem láttam a teremben; ezen sem csodálkoztam: ezek a pártok tartósan beszározták a nevüket az emberiség elleni bűnelkövetők védelmével. De MDF-es képviselő sem volt jelen, hiszen ennek a pártnak a vezetői többségükben gyanakvással és ellenszenvvel fogadták tagtársaiknak a múlt feltárására és lezárására irányuló javaslatait, a választások idején a listák esélytelen helyeire tették igazságtételi ügyekben közismertté vált elnökségi tagjaikat. Nemrég a párt országos tisztet ellátó nógrádi tagját záratta ki, – a sajtóból megtudható ok a „radikalizmus” volt. *Bilecz Endre* is pejoratív hangsúllyal említette írásában a „radikálisokat”, azokat tehát, akik a mélyrehatóbb, gyökeresebb társadalmi-gazdasági változások hívei.

Úgy tűnik, hogy a parlamenti cirkusz mai pártjai cirkuszi lovacskáiknak szigorúan kijelölik az átléphetetlen határvonalakat, könnyörtelenül megfeddik azokat a kételkedő „radikálisokat”, akik azt gondolják, hogy a tilalmas határvonalon túl nem *Belizár* áll, hanem *egy más társadalmi rendszer*.

A tiltott határátlépés pedig nem más, mint a tiltott, paktumokban nem jóváhagyott rendszerváltozás.

Ma nincs a politikai porondon rendszerváltást reális eséllyel felvállaló politikai erő, ezért nincs lehetőség valódi választásra sem. Egy júniusi közvéleménykutatás adatai szerint a megkérdezettek 49 százaléka egyik közismert politikai párt mellett sem voksolna, nem tudna jó meggyőződéssel választani.

A bizonytalankodók ilyen magas aránya komolytalanná, értéktelenné teszi az egyéb részletekre gondosan ügyelő politológiai elemzéseket, és hangsúlyosan hívja fel arra a figyelmet, hogy a választékkal van baj, nem a választókkal!

Cirkuszi mutatványosok és mutatványok

Az ógörög nyelvben „idiótáknak” nevezték az államügyektől és a politizálástól tartózkodó személyeket. Azokat, akikbe – a korabeli vélekedés szerint – annyi értelem se szorult, amire támaszkodva beláthatták volna, hogy saját rossz sorsuk önnön okozói lehetnek, ha kivonják magukat a közügyekben való döntések és azok végrehajtása alól. A középgörög nyelvben már a szimpla „értetlen”, „ostoba” értelmi állapot szinonimája lett az eredetileg csak államügyektől tartózkodó „idióta” polisz-polgár elnevezése.

Vajon ma az ország felnőtt lakosságának 49 százaléka politika iránt közömbös „idióta”?

Vagy éppen ők azok, akik ösztönösen érzik a valódi választási lehetőségek hiányát és a „cirkuszi pártok” műballhéit?

Hátha nem ők az ostobák, hanem az az 51 százalék, amelyik hitelt ad általánosságokat tartalmazó látszat-programoknak, hamis ígéreteknek, dilettáns, teljesíthetetlen céloknak.

Az elmúlt öt évben valamennyi parlamenti párt megbukott a tisztesség vizsgáján, és tetteik távolról sem fedték ígéreteiket. *Rákos Csaba* (Palócföld, 1995/2., p. 117-120.) az ezzel kapcsolatos visszaszűrésű érzelmeit úgy fejezi ki, hogy – mint értelmezhetetlen fogalmakat – idézőjelbe teszi a „baloldali” és „jobboldali” minősítéseket. Belegondolva viszolygása esetleges indítókokaiba, én is el-töprengtem: ugyan mitől baloldali az a párt, amelyik – a korábbi kormánnyal ellentétben – gyakorlatilag lehetetlenné teszi a munkások munkahelyükön történő tulajdonossá válását? Megduplázza a kisjövedelmű gyermekes családok adóterheit; terveket készít az eddig adómentes létminimum megadóztatására, miközben megígéri a milliomosok adóinak a mérséklését; olyan 150-200-szoros kereseti és 400-500-szoros jövedelmi különbségeket minősít „igazságosnak” – gondoljunk csak a miniszterelnök közelmúltban tett nyilatkozataira – amit „jobboldali” politikusok is csak fanyalogva vennének tudomásul Európában! Hatalmas összeharácsolt vagyontömegnek kell rejlenie az ilyen, már nyíltan burzsoá érdekképviselő mögött, ezért valószínű, hogy valódi társadalmi helyzetük, tehetőségük miatt a mai szociálliberális pártok történelmi távlatban is alkalmatlanok lesznek baloldali értékek hiteles felvállalására, azaz az idézőjel használata még sokáig indokolt lesz.

A pártok nem csak tavaly, hanem 1990-ben is választópolgárok tömegeit csapták be.

Például nagyon sok, elvett földje után áhítozó paraszt arra a kiscgazdapártra szavazott, amelyik alapjaiban veszélyeztette a kárpótlás megvalósulását; sok fiatal bízott azokban a fiatal demokratákban, akik többször meghiusították a gyermekes családok

adóterheinek a csökkentését; sok olyan családos, idős vagy beteg szavazó bízta sorsát az MDF-re, akik a későbbiekben kétségbeesve tapasztalták, hogy választottjuk – a belső ellenállást kegyetlenül letörve – a biztosítottak alig 10-15 százalékát képviselő posztokommunista szakszervezeteknek játszotta át a társadalombiztosítás hatalmas bevételeit és vagyonát. Az élet szentségét tisztelő kereszténydemokrata szavazók is meglepődhetnek azon, hogy pártjuk az abortuszliberalizáció lelkes zászlóvivőjévé vált.

Nos, az átejtések, becsapások, szemforgató hazudozások pártpolitikai álarcosbáljában ugyan csoda-e, ha a lakosság 49 százaléka nem mer, nem tud senkire se szavazni.

Vitaindító tanulmányában Bilecz Endre is érzi, hogy politikai célt és tartalmat kell kölcsönöznie a helyhatósági választások „bal-” és „jobboldali” irányzatainak.

Úgy véli, hogy a jobboldal a baloldalnál gyengébb hatalmi központosítást akar, és ezért *növekedhet a megyében a civil társadalom és a települési önkormányzatok jelentősége.*

A bekövetkezett események tükrében ez kétségtelenül igaz; a szociálliberális kormányzat célirányos és határozott intézkedések sorát hozta meg a települési önkormányzatok autonómiájának megcsonkítása érdekében. Tudnunk kell azonban azt is, hogy ez az önkormányzatellenes bolsevik politika mind az országgyűlési, mind a helyhatósági választások időpontjában még titkolt, leplezett szándék volt. Ugyanebben az időszakban a szociálliberális sajtó naponta közölt híreket a jobboldali pártok állítólagos önkormányzatellenes céljairól és a helyi autonómiát formálissá tenni óhajtó tervezeiről.

Nem lehet tehát a helyi demokrácia erősítésére, illetve gyengítésére irányuló jelzéseknek tekinteni a „jobboldali” és a „baloldali” szavazók számát, hiszen elméletileg azt a lehetőséget sem szabad kizárnunk, hogy éppen az önkormányzatiság pártján állók támogatták szavazataikkal a helyi autonómiát megnyirbáló szociálliberális pártokat – *mert hitelt adtak a sajtó állításainak* – és éppen a központi irányítás hívei voksoltak – *ugyancsak megtévesztve* – a központosítási törekvéseket lefékező polgári pártokra.

Ha választók tömegei szavaznak hamis információk alapján valódi szándékaikat leplező pártokra, akkor nincs sok értelme demokratikus politikai folyamatok elemzésének, hiszen maga a demokrácia pusztá léte is kérdéses.

Sajtó- és pártbravúrok

Ha rossz egy vállalat információs rendszere, akkor ez a vállalat menthetetlenül elbukik. Ha egy ország információs rendszere működésképtelen, akkor elkerülhetetlen a hibás döntések sorozata és az ország lecsüllyedése.

Magyarországon az elektronikus és a nyomtatott sajtó szűrt vagy hamis információkkal manipulálja a közvéleményt és az ország irányítását, azaz érdemét tekintve működésképtelen.

Az ENSZ mellett működő egyik emberi jogi és sajtóügyeket elemző bizottság szerint a magyar sajtóállapotok – bűjtött reklámok, korrupszák, hazudozások és az ellenvélemények elhallgattatása miatt – látványosan romlottak a szociálliberális kormány alatt. „Hiánycikk a rendszeres, következetes tájékoztatás, a választópolgárok tájékoz-

tatása” – írja le véleményét *Ádám Tamás* „Nógrádban dróthálót sző a pók” című írásában. (Palócföld 95/2. p. 120-123)

Az külön vizsgálat tárgya lehet, hogy erről mennyiben tehetnek a pártok – akik értelem-szerűen a lehető legjobb színben próbálják önmagukat feltüntetni a közvélemény előtt, letagadják vagy átértelmezik megszegett ígéreteiket, önmaguknak tulajdonítják mások sikereit – és mennyiben tehet erről a sajtó, amelyik nem korrigálja ezt az egyoldalú önarcképet.

Ma mindegyik napilapról köztudott, hogy a pirosak, kékek (ez kb. az összpéldányszám 97 százaléka) vagy esetleg a zöldek táborához kötődik. Ezek a lapok a pártok eredendően hamis önarcképet nem helyreigazítják, hanem szalonképessé retusálják; nem feledkezve meg arról sem, hogy a rivális pártokat indokolatlanul rossz színben tüntessék fel. Nem csoda, hogy a lakosság meglepően nagy hányada emiatt saját érdekei ellen szavaz, mivel fogalma sincs az érdekeit felvállaló pártok hollétéről.

Az érdekeik ellen szavazók magas aránya olyan profiszintű párt- és sajtópropaganda összjátékot (azaz nem kölcsönös ellenőrzést!) tesz valószínűvé, amilyen profizmussal csak azok dicsekedhetnek – például a kereskedés terén – akik hűtőszekrényeket adnak el eszkimóknak, hajbalzsamot kopaszoknak, disznósajtot a mohamedánoknak. Az elmúlt évben a „megvezetett” szavazópolgárok tragikomikus és groteszk eseteinek a sokaságát volt módomban összeírni:

– Nagycsaládosok lepődtek meg a gyermek- és családellenes intézkedések sokaságán. A sajtó hallgatása miatt sokuk még arról sem tudott, hogy már a tavaly nyári kormányprogram döntött adóterheik progresszív növeléséről!

– Ágazati érdekvédő panaszkodott arról, hogy az érdekegyeztető tárgyalásokon a kormány semmilyen megállapodásra nem hajlandó, jóval kisebb horderejű egyezségek születnek, mint a korábbi, a sajtóban gögösnék és merevnek beállított kormány idején!

– Honvédelmi alkalmazott vette tudomásul keserűen az elbocsájtását, nem gondolt volna erre a választások előtt, átolvasva a győztes párt honvédelmi irányelveit!

– Egyetemről most kirúgott nyelvtanár ismerősöm sem mert arra gondolni, hogy feleslegessé válik a liberális pártok által kritizált, Európa egyik legszűkebb kapacitású felsőfokú oktatási rendszerében!

– Csalódott munkás fejezte ki megdöbbenését azon, hogy a jelenlegi kormány gyakorlatilag lehetetlenné tette a munkások munkahelyükön történő tulajdonhoz jutását! – Elégedetlen volt az előző kormány alatt elindított MRP programok kiterjedtségével, és hamis ígéreteknek hitelt adva jövétlenülül rosszul szavazott, hiszen privatizáció csak egyszor van!

– Létminimum alatt élő értetlenül áll érdekvédő társasága passzivitása előtt! Korábban havonta tüntettek és aláírásokat gyűjtöttek az előző kormány és parlament ellen a tömegkommunikáció rivaldafényében; most viszont semmit sem tesznek a szociális alapellátások megszüntetése ellen, de ha tennének – mondja – nem kapnák meg a korábbi publicitást!

– Lakás nélküli fiatalok kétségbeesve konstatálják, hogy még kevesebb lakásépítési támogatást kapnak a fiatalok, mint az általuk is elzavart előző kormány idejében!

– Vállalkozók felháborodva hosszasan sorolják, hogy a „vállalkozásbarát kormány” korábbi ígérete helyett megszűntek a

korábbi befektetési adókedvezmények, emelkedtek az illetékterhek, még bonyolultabbá és áttekinthetlenebbé váltak az adminisztrációs kötelezettségek, tévedés esetén óriásiak a büntetések, folyamatosan növekszik a vállalkozók társadalombiztosítási kötelezettsége!

– Nyugdíjasok vették döbbenet tudomásul már tavaly, hogy a kormány vonakodott teljesíteni a törvény szerint is járó nyugdíjemelést! – Szorongva hallják a híreket a jelenlegi emelés megkurtításáról és a személyi jövedelemadózás bevezetéséről a csupán nyugdíjukból élők körében!

– Szövetkezeti parasztok háborognak azon, hogy nem kapják meg a választások előtt ígért agrártámogatásokat! – Óriási kár érte a szövetkezeteket a kárpótlási jegyek árfolyamának a kormányzati leszorítása miatt.

– Kárpótoltak százezrei szavaztak „bosszúból” a kárpótlás részlegessége, lassúsága miatt a mai kormánypártokra! – Most, amikor a kárpótoltakat gyűlölő kormánypolitika a hivatalos árfolyam egytizedére értékelte le jegyeiket, kapkodnak, dupla kifosztásuk miatt bánják oktondiságukat.

Drámai fordulatok történhettek meg a becsapottságukra rádöbbenők lelkivilágában. Példának egy salgótarjáni közíró esetét hozom fel: a piros-kék lapok levelezési rovaiban hetente megjelent egy-egy vádirata a korábbi kormány ellen. Hetente ostorozta az ország eladósodását, az áremelkedést, a képviselők fizetését, a növekvő jövedelmi különbségeket. Mekkora lehetett a meglepetése – amit töredékesen érzékeltetett most már egy sötétzöld hetilapban – hogy a piros-kék lapok már nem vevők panaszaira, pedig azok indokoltsága megnőtt.

Hiszen az ideai árszintnövekedés (mint a májusi 31 százalékos) közel kétszerese a tavalyinak (18 százalék). Az ország külső adósságállománya egy év alatt jobban nőtt, mint a megelőző négy évben; a már 72 százalékban kormánypárti képviselők tovább növelték járandóságait; a kormány szavazógépezete nagyobb arányban hoz alkotmányellenes törvényeket, mint korábban.

Meg kell jegyeznem, hogy ez az eset pozitív élmény ahhoz a szintén nógrádi (pásztori) levelezőhöz viszonyítva, aki a korábbi kormányt a növekvő árak és adók, a szociális érzéketlenség miatt szidta, most viszont azt állítja, hogy a jelenlegi kormány kénytelen felvállalni az elődje által nem vállalt népszerűtlen intézkedéseket...

Hogyan tovább?

A póruljártak listáját még hosszasan lehetne sorolni. Vannak olyan politikacsinálók, akik úgy vélik, hogy durva szavakkal kell ráébreszteni a kárvallottakat önnön felelőségükre, különben a káruk se tanulnak. Prófétai hevülettel kell értésükre adni: a Sors megbünteteti azokat, akik a nemzeti középosztály kifosztóit, 1956 leverőit, idegen hatalom itthoni helytartóit ajándékozzák meg állampolgári bizalmukkal. Azt is hozzáteszik még, hogy ezt az erkölcsnélküliséget, ezt a konok butaságot már Ady is megérezte a magyarban, amit ezzel a sorával fejezett ki: *„Ennek a népnek úgy is mindegy, ebsorsot akar – hát akarja.”*

Mások szerint türelemmel és megértéssel kell viseltetni a napi munkája mellett politikára figyelni már nem tudó, többszörsön becsapottak iránt.

Személyek viselkedését lehet kemény kritikával illetni, de széles néprétegeket

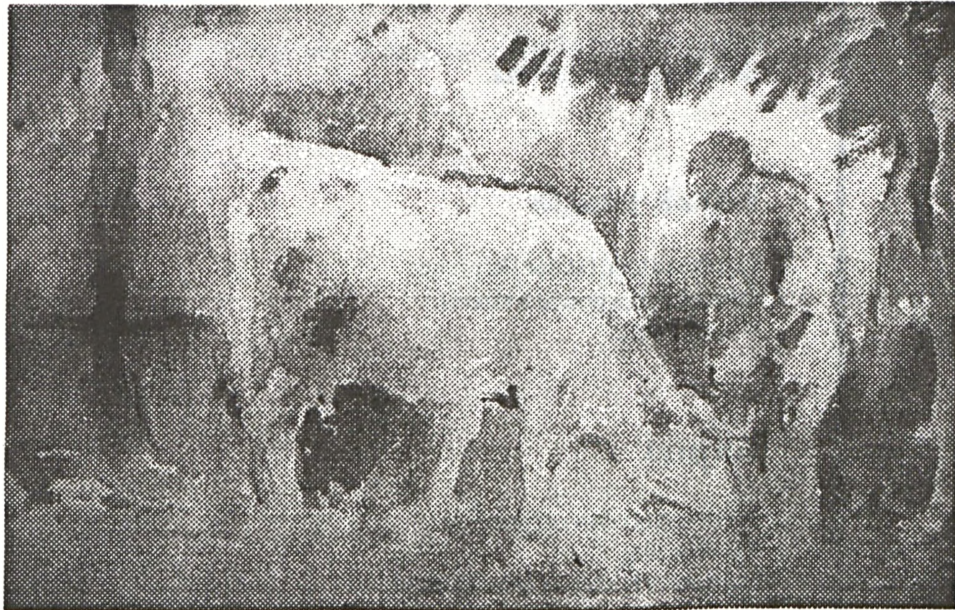
nem. Az Újszövetség apostolait a megértés és a szájalom különbözteti meg az Ószövetség átkokat szóró prófétáitól. – „Mert nem azért küldte az Isten az Ő Fiát a világra, hogy kárhóztassa a világot, hanem, hogy megtartassék a világ általa.” (János ev.)

Ha ennyire tömegesen öntudatlanul, saját érdekeit tudatosan nem ismerve, a várható következményekkel nem törődve, csak is a belétáplált indulatokra hagyatkozva szavaz a lakosság a választásokon, akkor ebben inkább vétkes valamennyi parlamenti párt, az egész honi tájékoztatás, a népfennség gyakorlását cirkuszi zöldek és kékek marakodásává silányító politikacsináló elit, semmint maga a nép.

Egyszer, kétszer vagy még néhányszor talán „felültethetik” a szavazópolgárokat a

pártok, hivatkozhatnak kajánul az ígéreteikhez képest megváltozott körülményekre. Továbbra is társtettesük lehet ebben a tömeges megtévesztésben az elektonikus és a nyomtatott sajtó. Ha huzamosabb időn keresztül diszkreditálják, „populistának” nyilvánítják, szalonképtelenné teszik a tulajdonbiztonságot, arányos közteherviselést, szociális biztonságot, a hazai ipar és termőföld védelmét, a sajtószabadságot és a törvény előtti egyenlőséget követelő „radikális” célokat, akkor borítékolható, hogy a mai 49 százalékról 60-, majd akár 80 százalékra növekszik a demokráciából kiábrándultak, a politikai érdekképviseletből kiszorulók részaránya.

– Akkor majd vége lesz ennek a cirkusznak és színre lép *Belizár!*

Farkas András munkája

Körmendi Lajos

Miniatúr

Riadt denevér az álom,
a hunokig csapong.
Az éjszaka csak indigókék sóhaj.
A múlt tárnája kong.

(Almati)

Táj

Erős a nád, mint a karó,
vörös láng fut közte: róka.

Kazak puszta

Tajtékos álom, fakófej képzellet.
Szürcsölgeti a puszta a vízeret.
Neszez a szél.

Hajnal

Az Úr csóvát dob az égre.
Patak pezseg.
Hallgatsz? Beszélsz? Mondd, mivégre?

(Tereldzs)

Urga*

A szederjes alkony szétszívárog.
 Meglapul az avas város.
 A pusztán egy kutya duhog.
 Mint Gandan**-láma, mormog a Tola.***

Vihar előtt

Opálos csend honol.
 A nap fakó mosoly.

Zörög az ég.

(Nalajh)

Pillanatkép

Szóttan álom a puszta.
 Horkan hóka-éj.

(Belső-Mongólia)

Élet

Lábnyom csak,
 mit itt hagyna
 egy hangya.

*Urga: Ulánbátor neve 1924-ig.

** Urga híres lámaista temploma a Gandan kolostor.

***Tola: Folyó Urga mellett.

Csiki László

Sörversenyek

Kedves lelkem, Lisbeth!

Nem tudom, eljutott-e magához előző sóvár híradásom, mikeskelemenkedésem. (Szerencsére, nem szólítottam „nénékámnak”.) Utána kellene nézni zágoni elődömnél, miért ír az ember leveleket a fiókjának – postafiókjának –, és őszintébb-e, ha tudja, hogy senki nem olvassa rajta kívül? Ő maga is csak évek múlva, egy viharos éjszakán kotorja elő gyertyafénynél az árkusokat, mintegy megbizonyosodva belőlük a magányáról, melynek írásos dokumentumait ő maga állította elő, tehát előrelátóan hamisított. Az írás ideje az olvasáséhez képest valahogy hamisnak, akár lehetetlennek tűnik. A Márvány-tenger habja pedig a házig kicsap, kapkodja a vizet az orkán.

Érzékeny Kelemenünk, az utókori pszichiátria nagyobb dicsőségére, bajba jutván, egy időre megvakult. Aztán helyrejött. Én nem tarthatok ekkora szüneteket. Nincs hozzá elég apandzsom, hajlandóságom volna rá pedig. Sok minden van, amit látni sem akarok.

Vihar itt is volt, nem csak Rodostóban, furcsa lassúsággal repültek a tetőcserepek, lomhán úszott el a juharfa lombja a záporban. Az égi víz sebesen jött, a nehéz földi dolgok lassúdan keltek szárnyra. Másfajta rendet rakott a vihar. Aminek lent kellett lenni, az leszakadt, leüledett, mindhiába raktuk fel magasra. Szép volt. Borzasztó. Figyelmeztető. Lárványos, mutatós bölcseleti bizonyítás. Keserves is, ahogy az igazi filozófiához illik.

Másnap helyre kell rakni a kupás-cserepeket, és feltámogatni a ribizlibokrokat. Bizakodni is kell. Ápolni a reményt. Hogy a vetemény magától feláll, kihúzza derekát a krumplibokor. Lisbeth, a remény néha kötelező. Konok művelet. Munka. Nem állapot, és igazán nem „érzés”, hanem folyamat. Meg kell küzdeni érte, aztán kitartani benne. A ka-

szálás, a kapálás ilyen. El kell jutni kimért földünk végére, és takarni kell a levágott füvet, nehogy befülledjen. Beleizzad az ember.

Na, ezek valóban falusi gondolatok - súgja Olaf, kényelmetlen és kedves lidércem. – Igaz s talán való, hogy mást vélek s hiszek a városban. Hagyom, persze, ringasson, sodorjon a „hely szelleme”. Tényleg van neki. Figyeljen csak.

Részt vettem egy sörivó versenyen és egy magyar-román értelmiségi találkozón. Az egyiket falusi kocsmában, a másikat szállodai étteremben rendezték. Ugyanazokat az italokat mérték, csak emitt drágábban. Az egyikén vodkát itam és kacagva figyeltem. A másikon szintén, de nem kacagva. Fel voltam iratkozva pedig. Csakhogy előre tudtam a végeredményt. Nem szóltam hozzá, de susorásztam közelebb ülő barátaimnak. Nők rózsás fülébe is. Az jobb. Ne vegye zokon.

Egy sörivó verseny – még ha először tartják is a faluban – pontos szabályok nélkül egyszerű részegeskedés. A bajnokjelöltek mindegyre kijárnak, hogy könnyítsenek magukon valamelyik végükön. S mit nyertek végül? Huszonöt pohár sört! Mikor már csömörösek tőle.

Szödligeten azt mondogatták egymásnak az első másfél órában a gyér magyar és román értelmiségiek, hogy ők barátaik egymásnak és a barátságának, egyetértésnek, a megoldásoknak. Harmadik éve mondják. Néhányuk fél évszázada. Még miniszterek is voltak közben. De, Lisbeth aki eljött erre a találkozóra, az barát; az ellenégek nem jöttek el. Azokkal kellene szót érteni pedig. Vagy nem. Azért láthatnánk legalább, hogy nem vagyunk emberevők, legfennebb sörivók. Meg, hogy az ellenségeink is lehetnek okosak, nem csak az őket nem simfelő barátaink. Mert az is igaz, hogy némi – talán nemzeti – szolidaritásból nem adtuk ki egymás ellenfeleit, megtartottuk őket magunknak.

Némi diverziót fejtettem ki ebéd közben – csakis honi barátoknak –, mondván: nem bizonyos, hogy a konfliktusok megszüntetéséért kell küzdenünk (tanácskoznunk, beszél-nünk, sörinnünk). Vannak izgató, gerjesztő, termékeny konfliktusok. Nyugodjunk bele ebbe. Izguljunk tovább tehát. Megoldást eddig – századokon át, mondhatni – amúgy sem találtunk, találtak. Más a kultúránk, a vallásunk, a földrajzi és az érzelmi helyzetünk. (A topográfiai tények ellenére például, a román értelmiség jobbik része közelebb volt – s talán lesz – Párizshoz, mint a mi könnyen utazó s felejtő ösztöndíjasaink.) És egymás foglyai is vagyunk egy kicsit, mondtam a bécsi szelet fölött. Úgy intézzük, sőt úgy képzeljük el a dolgainkat, hogy közben a másik felet nézzük. Emiatt hídverés közben is gyakran melléütünk. De a másik fél miatt s akár ellenére mindig intézni kell. Képzelnünk. Tenni kell. Hát nem jó konfliktus ez? Szikráztató súrlódás.

Léteznek „szempontok”, de még emberek is, akik szerint és akiknek nem jó. Ezeket kisebbségieknek nevezik. (Nemzetközi fórumokon „problémának”). Az is igaz, hogy mindenki kisebbségi valakihez, valamihez képest. Számbelileg, gazdaságilag, önbizalom dolgában és egyáltalán. Ó, maga még azt se tudja, Lisbeth, mi az, hogy Közép-Európa. Hát még, hogy Közép-Kelet-Európa. Bevallom, azt még mi sem tudjuk, hogy ez meddig terjed, úgy hogy időnként megváltoztatjuk a határait. Aztán átlépjük. Lehet, hogy ez a Közép-Kelet-Európa egyetlen helyesbítés.

Mégsem lenne helyénvaló, ha a magyar-román (szlovák, szerb, stb.) viszonyt kizárólag kisebbségi-többségi viszonyként fognánk fel vagy fogadnánk el. Mert hogy – abszurd, de sajnálatosan igaz tapasztalatokból származó ötlet! – ilyen értelemben az egész magyarság, de még a független magyar állam is kisebbségi függőségbe kerülne a szomszédaitól. Érzelmileg legalábbis. Csak kérnénk vagy követelnénk folyvást. Valakiktől valamit.

Mondogatom rég – még kisebbségi korom óta –, hogy nem kérni kell jogot és helyet, az velünk született. A jog érvényének kell helyet szereznünk. Ne fogadjuk el tehát, hogy kisebbség vagyunk (egy országon, egy földrészen belül). Emberek vagyunk.

Közhely ez – duruzsolja Olaf. – De érvényes legalább – mondom én, csak neki.

Volt a romániai magyarságnak egy alkalmilag hasznos, szép jelszava: a sajátosság méltósága. Egy kicsit arra utal, hogy csak emberek vagyunk, egy kicsit nem. Tovább vagy idebb.

Elmagyarázom magának, mi ez s mire való (volt), mert nincs olyan svéd, férfiban sem, aki ezt tudja. Röviden szólva, az önbecsülés, a magunk vállalása, tehát a túlélés – úgy mondtuk: megmaradás – kifejezése és serkentője ez. Legyünk büszkéek arra, hogy mások – mi magunk – vagyunk. Benne van az is: egy kicsit többek. Muszájból.

Azt jelentette másfelől a sajátosság méltósága, hogy külön energiákat kell táplálnunk és mozgósítanunk ahhoz, hogy önmagunk legyünk, miközben a többség mintha magától lenne az, ami. Ez a méltóságért folytatott küzdelem talán máshonnan vont el erőket. Mintha küzdöttünk volna azért, hogy kisebbségek legyünk és akként megmaradjunk. Igaz, a fogalom megszületése idején az anyaország nem figyelte ránk, legalábbis nem mutatta. Internacionálizmus, miegyéb. Odabízta egyik állam a másiknak saját nemzetiségeit. Így volt, igaz se volt.

(S most figyeljen, kicsi svéd! Ez a kényszerzülte elképzelés nagyot alkotott, az irodalomban például. S az irodalom volt egyetlen fóruma a nemzetiségi létnek. Maguknál ez hihetetlen. Már mint hogy szavakon múlta. Más, de nem jobb híján ez megtörtént pedig.)

Kevésnek tartottam én ezt mégis, vagy túl soknak. Hiányt, tehát végül is egyképpen visel az ember: szenvedőn. És miért kötelező a szenvedés? A méltóság miatt? Mert az olyan volt. Higgye el nekem, a fájdalom tartott össze bennünket, s csak azután a nyelv. A gyötrelmet metakommunikációjáról majd máskor írok magának, amúgy mikesekelem-nül.

Kitaláltam egyszer már a „sajátosság természetessége” fogalmat. Az elmondottakból sejtheti, miért. (Nem mellékes, hogy egy ellenzéki, beiltott román költő² kapcsán találtam ki. Származott belőle némi nemzetközi sikerem, de hasznunk semmi se.) Azt jelentené ez a „sajátosság természetessége” – s magának, svédnek, aki éli, ugyancsak el kell magyaráznom, mert nem láthatja, ha benne van –, hogy másságunkat adottságnak kell tartanunk (a kell hadászati, történelmi, trianoni következmény s az azzal való ellenkezés miatt áll itt), és hogy boldog az a nép, nemzet, nemzetiség, de főként ember, amely- aki ösztönösen, ter-

mészetenesen éli, fogadja, tartja a sajátosságát, nem küzd érte, hanem viseli. Mondván, de csakis magának: öntudatlanul. Él. Vagyis másba kezdhet, egyébre is való, nem csak túlélésre.

Köze van mindennek ahhoz az elképpzelésemhez is, hogy a román-magyar (többségi-kisebbségi) kérdés nem két nemzet vagy állam ügye, hanem az összesé. (Haha – kuncog Olaf –, fáj tőle a mandulájuk.) Vagyis, mondom zavarok közt zavarhatatlanul: mint-hogy államhatár- és közhatalomváltozás eddig még nem oldott meg semmit, legfennebb többségek részeit tette más többségek kisebbségeivé, az erdélyi magyarságnak a leginkább európainak kell lennie.

Az „európaiság” itt nem valami homályos szellemi kategóriát jelent, amelybe belekeverjük a magunk vidéki homályát. Nem is holmi automata a „közös ház” előcsarnokában, amelybe bedobjuk utolsó garasunkat, hogy kiadja az üdvözítő csomagocskát.

Ez az „európaiság” roppant gyakorlatias dolog lehetne, Lisbeth. Jézusom, szinte politika! Mégsem határkérdés. Úgy mondhatnám: ha mindenkinek jó lesz, nekünk se lehet egészen rossz. Elömlik majd egyszer a jólét és a demokrácia cukormáza rajtunk, beleolvad a föld sója. Jó lenne. Avagy rossz. Ugyanazt ennénk, hinnénk, unnánk – de legalább kezdhethénk előlről: önmagunk lenni. Kinek sikerül majd, kinek svéd lesz a szomszédja. Embere, nemzete válogatja. Egyelőre közülük válogatnak boldognak mondott nemzetek. Ne lennénk a tortájukban se a mazsola, se a fogtörő dióhéj-szilánk!

Fentebbi nyegle aggodalmamat tekintse zavarodottságom jelének, Lisbeth. Majd mondom tovább. Csakhogy az ablakból azt látom most, Emil bátyám kukoricát kapál, még csak nem is a saját földjén, hanem szivességéből, és kínban érzem magam, hogy míg ő az öszre termő dolgát végzi, én beláthatatlan, megfoghatatlan „nagy” kérdésekbe ártom bele magamat egy könnyed írógéppel. (Önismeret azonos a büntudattal – sziporkázza Olaf a fülem mögött.)

Na de, látja, Lisbeth, akárhány Európa dolga volna is a miénk, a többség éppúgy bezárkózik, mint a kisebbség. Határokkal. Szellemileg. Felépül mindegyre a berlini fal Kukutyinban. Abszurd helyzet. A többség zárványként magában tartja a kisebbségeit, ugyanakkor kizárja magát – velük és miattuk – ama teljességből, amelyet ma jobb híján Európának nevezünk, miközben az emberi lét az. Kinyílvá elveszítene a kisebbségeit – szellemi értelemben, nyilván –, és azzal önmagát. Nem hivatkozhatna sem fenyegetettségre, sem történelmi szerepre (bástya, pajzs), s nem igazolhatná önmaga előtt vezetői szája által, hogy miért éppen olyan, amilyen. Mert azért mindegyre igazolnia kell, és talál is hozzá fogadatlan prókátorokat. A többségnek saját önmeghatározásához van szüksége a kisebbségre. És viszont. A másik, a kisebbség anyanemzetének számító államra is. Ez a „konfliktushelyzet” (tegyem már idéző- és zárójelbe ezt a kopott szót), mely nemzeteket szül. Ezért nem lehet lemondani róla, és ezért nem kívánja „megoldani” valójában egyik fél sem. Történelmi reflexeit veszítene el. (Zárójelbe tenné.) Valami másba kellene kapaszkodnia, másvalamit kellene beépítenie az ösztöneibe. Az pedig sok időbe kerül. És nem talál egyebet – sem gazdasági jólétet, vagy bár az ígérését, sem másik

közös eszményt –, amellyel ezt helyettesíthetné. Hagyjuk meg tehát a népeknek a maguk boldogító konfliktusait.

Belátom (Olaf nélkül is), hogy némiképp cinikus ez a vélekedésem, főként hogy sokan szenvednek, emberek, a „konfliktushelyzetben”. Amelynek esetenként más neve lehet. Ennek-annak a nevében még lönek is egymásra ama Európa végvidékein.

Annyit még, Lisbeth, ha unja is a messzi Skandináviában, a másik, ám békés végvidéken, hogy vihar utáni kötelező reménnyel hiszem, bármely tapasztalat ellenében: a dolgunk az, hogy ezt a kétoldali idült konfliktust a maga – és nem az államok – határain belül tartsuk. Viseljük el egymást. Szeretetre nem vagyunk kötelezhetőek, csak békességre.

Az én belátásom eddig terjed, de sokáig tart. Minimál-szint, tudom. Politikai és állami szinten ma mégis ez a maximum. A kívánatos, elérhetetlen állapot.

Ilyen minimumokban élünk itt, Lisbeth. Rendezzük tehát sörversenyeket legalább. S ha magát ez nem érdekli, akkor magas svéd, és nem is lesz más soha. De azért írjon. Többségi postacímem van, és kisebbségi lelkiütem. Nagyobb vagyok belül, mint kívül. Kiránduló-sátrak keltek ezt a benyomást. Az enyém kék. Abba várom magát.

Csak azt ne mondja, boldog és nyugodt többségiként, amit egy régi püspökünk: hogy a kisebbségi lét – legyen az nemzeti, vallási, vagyoni kisebbség – mindig méltatlan és elviselhetetlen. Túl sokan viselik ugyanis. Méltósággal. Méltóképpen legalább. Aztán, kiszabadulva, mohók és tévetegek. A többségbe illeszkedni sem olyan egyszerű, mint képzelhető. Ez azért arra utal, hogy kialakult a kisebbségiek erkölcsé, és a közösségük ott-hon érvényesíti is azt. A többségbe: idegenbe jönnek. Egyedül vannak. Magányos ember pedig sok mindenre képes, főként ha éhes.

Köszönöm, én megvagyok. Sörömet is magam fizetem bármely versenyen. Élvezem is, noha nincs szabálya. Gátlások oldódván, nagyon soknak érzi magát minden résztvevő. Amúgy magázza a gazdagabb, szerencsés falusfelét, bár gyerekkori cimborája az, és okos válaszát is elhallgatja, ha a kérdést valami státus-beli ember teszi fel. Így működik, a kocsmában, többségi demokráciánk. Akinek nagy a hasa, szégyelli, akinek lapos restelli. Eldugni egy se tudja. Úgy, hogy a hasak nagy egymáshoz dörzsölése folyt a baráti vetélkedőn, ugyanis szűk volt a hely, s úgy voltunk benne egyenlők, hogy kiegyenlítettük egymást. Mint valami világbanknak küldött statisztikában.

Nem tudom, miért (dehogyan nem!), reggel óta Ladányi Mihály két verssora jár az eszemben. „Mindegy, Z elvtárs vagy X úr,/ egyikben sincs gerinc, csak hirtvány gerinchúr.” Az uralgó esztétika szerint ez túlságosan közéleti, sőt publicisztikus. Az ám. Nagyon szeretem. Mint a pusztá esztétikumot. Időnként nagyon pusztá. (Elnézést az olcsó szójátékért, de valami alapja csak lehet.) Ezzel az idézettel együtt biztosan az európai kapitalizmus törzsfajlásának honi kezdetei jártak az eszemben. És Ladányi Miska. Őt is jól elfelejtettük! Nem csak kiváló költő volt pedig, hanem még – lám – aktuális is az utókorában. Igaz, felejtésre berendezkedett irodalmunkban – közéletünkben a „közéletiséget” mostanában nem nagyon kedvelik, még azt is mondják: káros. Na, akkor juszt is ide – idézem önmagamról, 1970-ből. Akkor írtam egy bökverset a sepsiszentgyörgyi vá-

rosi köztévéről, és a versfőkben a polgármester nevét rejtettem el, de nem nagyon. Aból a rímes publicisztikából való mára: „Zsinóros mértékkel a nagyját,/ ebek harmincadját/ felesbe kimérik”. Hát nem vagyok én időszerű, Lisbeth? Nem ez történik itt? Akkor, ott eszembe sem jutott (juthatott volna). Kvadrál ez, Lisbeth, csak annyi, hogy most nem ütnek a fejemre érte.

Ennyit a költészetéről. Időtálló az, noha szándékolatlanul. Amit pedig az örökkévalóságot megcélozva írogatnak, elmúlik holnapra, úgy látom innen. Hiszen még az se biztos, hogy száz év múlva kék lesz az ég – ha éppen arról lantolna valaki a halhatatlanság reményével. Azt hiszem, bármit írhatunk, ha teljesen, igazán benne vagyunk. Én például magának írogatok mostanában riport-szerű költeményeket. A vágyakozásom, a szeretetem, a kiélvezett bánatom holnap is meglesz, azt hiszem. Ha nem bennem, másban. A vers "anyaga" elmúlik. Velünk együtt. Kihalunk saját versünkéből. Jó erre figyelni. Gondoljon a Numilites fabiani nevezetű egysejtű-fossziliára. Gyönyörű darabok. Kiveszet belőlük a lüktető-remegő lény, apró kőszobrok maradnak utána. Szentlászló pénznek hívják maradványait Kolozsvár környékén. Vagyis „útközben”, kihalás közben rájuk rakódott némi történelem is. Egy királyra, egy legendára emlékeztetek, pedig semmi közük hozzá.

Páskándi Géza írt ilyen színműveket. (Róla is írnom kell magának csapongásaim közepette, mert az ő halála is megtörtént velem. Megfogadtam, hogy fontosabb dolgaimról, mint a vihar, a nemzetközi barátkozás vagy egy helyi duhajtság beszámoló. De ez a halál, Lisbeth...) Maradjak az általánosságoknál inkább, nehogy elbúsuljam magam.

Ez a Páskándi Géza beszélt minden féléről, abban bízva (talán), hogy így is, úgy is bármiben benne van. És akkor megmarad. A része lesz mindennek. Szenvedéllyel csinálta, s az nyomot hagy a kőben, beékelődik a homokhegybe, mint a numilitesek, s ha omlik az oldal, ő fényre kerül. A mindenségben bízott eszerint. Másban nem is volt miben bíznia.

Maga őt nem ismeri. Itt sokan félreismerték. Ismertség az is. Szerette P.G., ha tudják, ő az, aki végigmegy a kocsmán, az életen. Törzshelyén a pincér átkiabálta nevét a termen, hogy telefonhoz kéri, és ő odavonult, hagyta, hogy nézzék. Maga, ha vele egy asztalnál ül, szédülten bámulja, hogy megy, és visszavárja. Adott a kicsiségekre P.G., aki a nagyságot próbálta ki. Magán. Rajtunk. Önmagán. Alkalmatlan időben és helyeken. Nagy akart lenni, még az örökmozgót is feltalálta, hirtelen ötletből. Ki a fene érti ezt, amikor mindenki illeszkedni akar, „betagozódni” és csatlakozni? Én sem bírtam követni mindig, pedig valaha sokat ültünk együtt olcsó ebédeknél. Hogy miért alakít s játszik szerepet? Miért fontos a műve mellett a személye is? Nem elég az alkotás? Miért nem vonul vissza a tereméből P.G., az úr?

Kis nemzeteknél, persze, a költő élete maga is műalkotás. (Petőfi alakja – ez egy nagy költőnk, Lisbeth! – többet jelent és sugall nem egyszer, mint a művei. Keresik is a sírját. Megérintenék.) Úgy hogy P. G. mester ugyancsak magyarosan csinálta végig a maga dolgát, a kamaszkori szerkesztősködéstől a raboskodáson át a budapesti tépett tündöklésig. Mindenki ismerte a végén, és iszonytatóan magányos volt mégis, azt hiszem.

Na, Lisbet, ő volt az a kisebbséginek született nagyság, aki nehezen viselte a többségi státust, és magányában a mindenséget célozta meg. Kár, hogy nem hívhattam meg a kocsmába, ahol azt mondogatom, és erre ő jó példa: szűk helyen, szorító létben nincs más út, csak felfelé, a magasságba. Figyelje meg, a kisebbségi irodalmakban a transzcendencia érzéke – sőt érzete – mennyivel nagyobb, és ugyanakkor természetes. Akinek abroncsolt szülőhelyet adott a sors, emelkedni kényszerül belőle. Kényszer ez, nem szabadság. Kín a szárnyalás. A szabadság: vágy. Sose más. Csak éppen néhányan ezt jobban érzik. Azoknál egy a mélység a magassággal.

*„A nyulak miatyánkja rövid,
az ámen előtt lelövik.”*

Páskándi Géza érzete meg ezt, miközben földet talicskázott a brailai mocsárban. Nem az éppen fájó, „konkrét” bajairól szólt – és mégis. Azok nélkül kitalálni se tudta volna.

Azt se feledje, Lisbeth, hogy a holtak mindig többségben vannak.

Úgy látom, túlságosan magasröptű és elvont vagyok mégis, Lisbeth. Amúgy középkelet-európai módon. Mi itt szeretünk szavalni, mégpedig rímes verseket. A rímek nem csupán a szép hangzás miatt csengenek a sor végén, hanem hogy könnyebben megjegyezzük a szövegeinket. Egyszer próbálja ki. A régi latin-órákon a prepozíciókat is rímbe szedték a nebulók, bennük is maradtak azok, noha azt se tudták később, hogy mire valók. P.G. mester is így tartotta fejben éveken át, amíg tollhoz-papírhoz nem jutott, a maga észben költött versét. Azt hiszem.

Abbahagyom most már ezt a sok „azt hiszem, vélem, tartom”-ot. Jöjjenek a tények. Szokásuk.

Sörívó verseny volt a faluban, Lisbeth, valamint pacalpörkölt. Ez érthető. Emberi dolog, akár a versírás (kutyát is láttam sört inni pedig). Egy mifelénk dívó újságíró, ha ideszalajtanák, „civil szerveződés kezdeményének” mondaná. Már mint azt, hogy egy ifjú kocsmáros és barátai csak azért rendeznek efféle, hogy összejöjjenek, jól érezzék magukat és egymást az emberek.

Mit ad a domb mögött tanyázó Isten! Azok neveztek be, akik addig is kocsmába jártak. Annyi csak, hogy itt, úgy látom, külön műszakban kocsmáznak a népek. Az itkányosabbja reggel kezd, minthogy amúgy sem jön érte a bányabusz, komolyabb férfiú csak estefelé tér be egy italtra, s megbeszéli közben a kőművessel a másnapi munkát. Néhányuk alkalmilag önt fel a garatra, a törzsközönség pedig találgathatja közben, miféle családi bánat lökte el időig.

Nahát, ezek most mind összetalálkoztak, képviselőik által legalábbis. Pártonkívüliek egy szálig. (Az utolsó lábíg, mondhatná a krónikás, Mikes Kelemen után valamikor, és nem tévedne nagyot.) Az időpont hét óra. Legfennebb fél nyolc. Sőt, leginkább. Az itvágynak még a versenybíró sem parancsol olyan nagyon. Főként, ha nincs. Meg hát, van egy kis lazaság, mióta bezárt a bánya, s nem kell ott pecsételni. Mert aztán akkor sehol

sem lehet. „Ne baszd már!” a leggyakrabban elhangzó mondat. S hol legyen laza az ember, ha nem a kocsmában, illetve „civil” szerveződésben”?

Nem tudom, Lisbeth, maguknál, abban a példaként emlegetett, szervezett, sőt működő társadalomban, megjelennek-e a torkosabb férfiak az ivóban pontos időre? Vagy nem is szerveznek sörversenyt a félreesőbb részeken? Egészségesen élnek, és egészségesen utálják egymást. Lehet, azért késnek. Itt mi magunk közt vagyunk – hétköznap három óra eltelik, amíg megfordul egy célját tévesztett gépkocsi –, egymás háta mögött simfeljük a másikat, de együtt sörözünk, habár pontatlanul kezdjük, és pontatlanul dőlünk ki a sörből. Hiába a többéves gyakorlat, ki se tudja, mennyit bír el (sörből). A szabad verseny szelleme megzavarja némileg a régi reflexeket, s az időhatár a kapacitást. Megrészegetlünk, mielőtt nyernénk.

Nehogy valami áthallásos példázatot olvasson ki ebből, Lisbeth. De tegye, ha akarja. És most szól Olaf, a manó, aki ebből a levélből már-már kifejejtette önmagát. Azt mondja: jó, hogy megfogadtam a tanácsát, és ez alkalommal csakis férfiakra írtam magának, de az őket hazaváró asszonyokról semmit. Azok megtisztították már a kapukat. Sok eső hullt, ragad a föld. Azt is mondja Olaf, köszöntsem magát összes minőségemben, mint a sörverseny zsűritagja, mint a magyar-román tanácskozás tanács-talan'figyelője. Úgy, hogy, Lisbeth: ave! A magyarok és a románok maradjanak a helyükön, a vihar dúljon, nőjön a krumpligumó, a költők nyugodjanak.

Csókolom a vidámabbik arcát.

U.i.: Jut eszembe, azért nem emberekről, hanem elvekről írtam magának, pedig pompás alakokat láttam, mert tartottam tőle, hogy elolvassák és esetleg megneheztelnek érte, ha nem kvadrálnak a saját tükröképükkel. Maradjunk tehát a szellemibb régiókban. Magát azért mindenestől idevárom.

Thomas Merton

Thomas Merton (1915-1968) a modern amerikai költő, Hopkins után, a másik nagy megújítója a XX. századi keresztény ihletésű lírának. Merton előbb cisztercita, majd trappista szerzetes volt. – Tíz évig hallgatót, míg végre előljárói ösztönző felszólítására ismét kezébe vette a tollat.

Megírta életrajzát; a szemlélődő, benső élet megannyi titkairól szólt és megénekelte e század kín-gyötört érzéketlenségét, és annak veszélyeit is.

A magány és a világméretű közösség egymásért viselt felelőssége teremti meg a Senki sem sziget, A monasztikus béke, a Szemlélődés magvai valamint Gondolatok a magányban című prózai munkáinak elmélkedő eszmevilágát.

Verseiből mindvégig magyarul kevés jelent meg. Jeles műfordítók gyűjteményes Merton-kötetéből való az alább közölt két vers az idei József Attila díjas költő, Tóth Sándor tolmácsolásában.

Dal

Jöjj, hol az éjszaka bús folyói
Tenger-mormolást idéznek
S halld meg e pusztító időben
Mint sikkad el énekünk.

Lombsátor alatt
Szél járta fák közt nőjenek hárfáink húrjai.

Ám nyugalmas reggelünk virág-sorában
Őrléptünk lassú legyen,
Míg átkelünk bolygó-jaoktól kísért
napfogyatkozásokon,
Órák szegélyén, vágy-gyötörten,
Hol Jeruzsálemünk fehérlik.

És sírjunk ha a fénylő égi had
Lesz mása a fogoly vízióinak:
Mégis, őrizd meg szenttelen tekinteted.
Gyűjts minél több őrtüzet

Mert eljöhetnek tolvaj-csillagok
Hogy életünket elrabolják.

A holtak büszkesége

Az ősi sírok ajtait bezúzták
Süres kapukban ernyed el a szél.
Híres tábornokok papír-lelkei
Avarként ja jongnak Théba kövein.

Kavicszal telt hajdani búzás korszók,
Gyászolók-hagyta borostömlők
Tudják, végleg szárazak maradnak
E fáradt császárok úgy, ahogy összeöltve
Feketék, mint a bőr.

Rémít, ha halljuk a hangot, miként szólal
egy Sándor-múmia:
„Az eső hárfa-húrjait tépve hívd elő
A rejtett siratót.
Békítsd meg a rég-holtakat,
Mert félő, kívánják még az élet pára-lengő
sós szagát,
S mint füst a kráterek fölött
Átsuhannak majd a sír-szegélyen,
Védett tereken lézengenek
Ijesztve élőket, lerombolt falai közé bújva
arany palotáknak.”

Papír-lelkű cézári árnyak
Éneke hangzik a kopott köveken:
„Csöndes reggelt vonj az éj szemére,
Rongyként borítsd lángoló hazádra,
És csapj közénk, hogy ölmos eső-húron szólaljon
A sirató.”

Tóth Sándor

Őszbe költöző

Királyi fejékről elcsent egy rubintot
nincstelenné válik az erdők udvara
Ki remél még próbál és
hasztalan keresne
látható s már fojtott
minden parazsa

Utolsó napokra ő lesz a lesvető
koldusként uralja a megrabolt időt
amikor ledobja sivárult gúnyját
térden fogadja az őszbe költözőt

Pálya

Vonatra várok. Csarnok
és peron kihalt
Majd jönnek néhányan
Lapáttal csákánnyal
Az utolsó kocsiba szállnak
Tíz kilométerrel arrébb
fölszedik a sineket
Csákányuk szikrázik
Vigyorgásuk még elkiséri
az utolsó vonatot

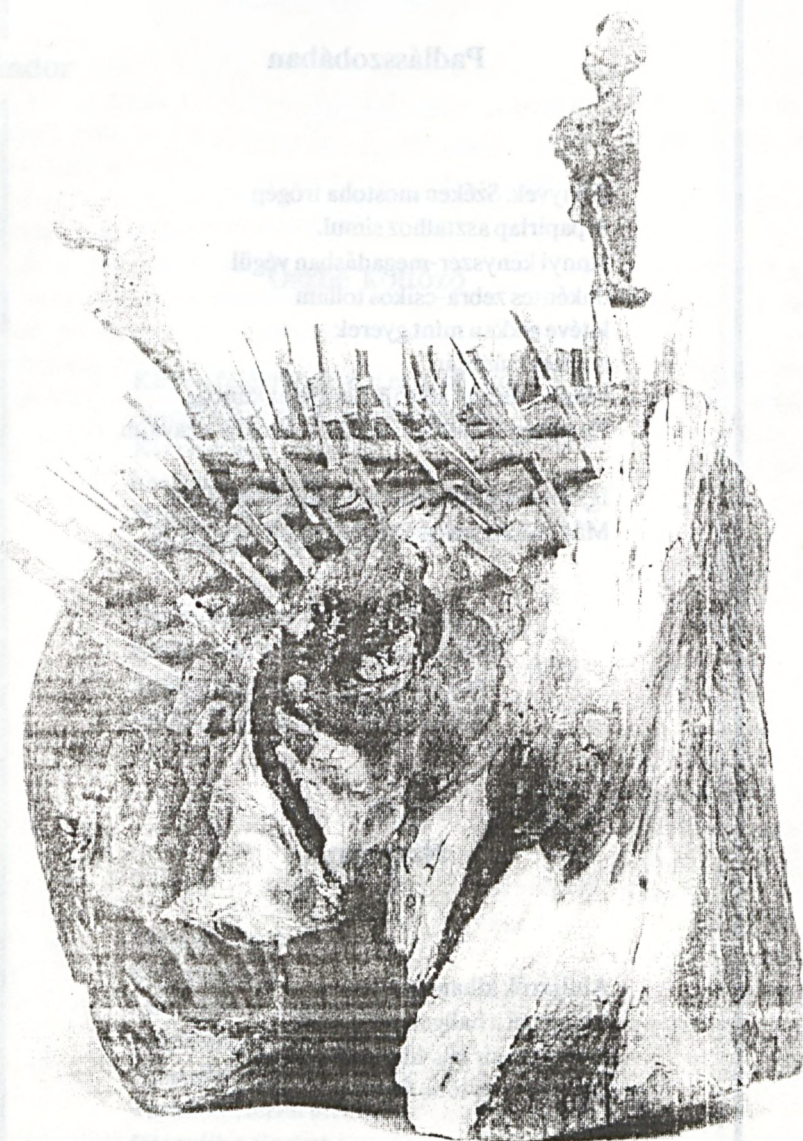
Padlásszobában

Könyvek. Széken mostoha írógép
A papírlap asztalhoz simul.
Annyi kényszer-megadásban végül
önkéntes zebra-csíkos tollam
letéve sikkán mint gyerek
a nyári csúszdán
Máris csúcson áll rója betüimmet kuncog
Ha elfogy a munició karcolja árnyék-szavaim

Igy lövi ki a sáncokat hol magamban állok
Már tudom szabadságom csupán ennyit ér

Négysoros

Aluljárók kihantolt kútjai
Mélyvizű a hallgatás
Gyermek sír kés-hideg huzatban
Már nincsen több állomás

Széri Varga Géza : Szőlőhegy

A.Gergely András

Hogy ne legyünk többé gyarmat...

(Balassagyarmati elit-családok státuszreprodukciója)

Kisvárosi tér, definiálatlan lokális státus

Számos kutatás készült már, mégis alapvetően keveset tudunk kisvárosainkról. Mindmáig hiányzik többségük mentalitás-történeti föltárása, hiányzik a kultúra historikumát és helyi jelentéseit átfogó antropológiai analízis, nem neveztek meg időtállóan az érdekszerveződés kisvárosi típusait, a lokális identitástudat specifikumait, szerep és funkció egymásra vonatkoztatott jelentőségét, s főképp megkülönböztetett táji történetét. Pedig a kisvároshoz legelőször is történelem kell és helyi öntudat, a munkakultúra és a közösség-alakítás esélye, piackörzet és prosperitás reménye, vagyis egy "kultúra-egész" és annak tradíciója. Ezért Balassagyarmat fejlődésrajzát sem lehet anélkül megrajzolni, hogy föltárnánk a betelepített szlovákok történeti jelentőségét, hogy tisztáznánk a vallási csoportok erőterét, a nyelvi struktúrák és szubkultúrák minőségét, vagy megneveznénk a városnak a Felvi-

dékhez, a Palócföldhöz, Szécsényhez, Váchoz és Salgótarjánhoz való viszonyát. Kisvárosaink történeti szerepét és mostani jelentőségét firtató kutatók történetiszociológiai és néprajzi föltárásai talán ezért is eléggé szegényesek; ugyanis a városiasodás pusztá formáinak, a formális tervszámoknak és mutatóknak szociológiai elemzése csupán pompás díszletek értékelését jelenti, de nem a társadalmi valóság teljességét. Ugyanez a helyzet a helyi társadalmak virtuális "egységét" mérlegelő felfogással, hangoztassák ezt akár politikusok, gazdászok, jogászok vagy politológusok, a makrotársadalmat amúgy jól áttekintő struktúra-elemzők, vagy bárki más.

A kisvárosi díszletek mögött ugyanis rendszerint mindmáig föltáratlan *közösségiség* és sajátos mentalitás van, nemegyszer korántsem csak földrajzi vagy értékrendbeli, hanem inkább történeti vagy politikai okokkal magyarázható csöndes elszigeteltség, amely olykor együtt jár az elnyomott identitástudattal, az elmaszatolódott érték-

rendszerrel, a sárbatiport lokálpatriotizmus-sal, a szerepvesztéssel vagy a zsákutcás elzártsággal. Ezek a mögöttes jelenségek ugyan a falutelepülések többségében is megtalálhatók, de épp a kisvárosi polgárosulás folyamata (valamint hatása a falusi népeségre) olyan módon akadt el, hogy az egy hosszú történeti trendre nyomja rá bélyegét.

A városi-kisvárosi miliót az intézményes érdekközvetítés, az operatív beavatkozás kényszerei és a centralizált párthatásköri szemlélet igen keményen körülhatárolta az elmúlt negyven évben; emellett a gazdasági és igazgatási fejlesztés is kényszerekkel vette körül a korábban még életképes autonómiákat. A pártdöntések állami és igazgatási döntéssé válása, a formális öngazgatás és az érdekképviseletek megnyírbálása egy monumentális transzmissziós szíj hajtókerékévé tették a kisvárosokat, amelyek korábban a maguk gazdaság- és társadalomszabta közösségi terében formáltak ki saját szerepüket, jelentőségüket.

A hazai városfejlődésben a lakótelepek homogenizálása, a helyi érdek és akarat degradálása, valamint a redisztribúció vezérelvéként alkalmazása immár a teljes öntudatvesztéshez, szereptévesztéshez segítette a magyar városokat, s jelentősen pusztította a helyi "mi"-tudat maradványait is. Ebben a társadalmi-történelmi települési térben mindennek ellenére nem az alávetett osztályok, hanem a települési népesség meghatározó bázisát adó középosztályok és helyi elitiek szenvedték el a legnagyobb vereséget és veszteséget. A most kialakuló új középréteg már nem a polgárosult paraszt, nem a városiasult munkás vagy kereskedő, az iparos vagy a szolgáltatást nyújtó, hanem egyrészt az ingázó, a kétlaki proletár, akinek életstratégiája, életmódmodellje sajnálatos mó-

don nem őriz éltető tradíciókat a múltból, nem épít jövőt a jelenből; ugyanakkor a fel-törekvő vállalkozói réteg életéselye nem a polgári normák által körülírt, hanem a hirtelen meggazdagodás, a kockázatos merészség és rátarti sikerképesség és gyors mobilitás-készség által serkentett. Ez a karakterét tekintve elmaszatolt identitású "új polgár" ma a kortárs kisvárosi társadalmi fejlődésmodell alapja, amiről árulkodik az értékrendek struktúrája, a helyi függésrendszer kisvárosi modellje, a mozgásdinamizmus, a közösségi kapcsolati konfliktusok jellege, s általában a lokális közösségek és önállóságok válsága, hiánya.

Közismert ma már a visszafordíthatatlan folyamat, amelyben mintegy évszázada az ország határszéli településeiről a megyék illetve az ország centruma felé, az infrastruktúrával jobban ellátott falvak-kisvárosok felé áramlik a népesség. A Budapest felé vonzódást a Trianon utáni és az 1945-öt követő határ-mizériák és területvesztések tovább erősítették. Nyilvánvaló, hogy e trendnek a kisvárosi helyi társadalmak öntörvényű és sokrétű kultúrájára (hagyomány-maradványaira) igen kegyetlen hatása volt és van. A kultúraközvetítés formalizált intézményrendszere és a kommunikáló társadalmi alrendszer nem nyújt védelmet a fölülről eltervezett urbanizációs és iparosító stratégiák ellen. A történeti trendek huszadik századi szereplői végképp reménytelen folytatói a félbeszakadt, az erőltetett és a megkésett polgárosodásnak, a serkentő mentális légkör hiányában zsákutcássá lett településhistóriának, különösen azután, hogy a trianoni határmegvonás számos jól prosperáló régióközpontot (gondoljunk itt Kassára, Szabadkára, Aradra, Nagyváradra, Sopronra, Nagykanizsára, stb.) szó szerint elvágott annak települési környezetétől, pia-

cától, történetileg rögzült gazdasági és társadalmi terétől, kulturális gyökereitől.

Balassagyarmat ugyanezért lett valószínű mintapéldánya a periférikus megrekedtségnek. A húszas évek óta a kisvárosi infrastruktúra kialakítása "nem-rentábilis beruházásnak" minősült a közszéppolitika igazgatási céljai és a társadalmi mozgások tendenciái alapján (az egyedüli kórház és orvosait leszámítva, akik régóta megyei feladatokat láttak el). A második világháború után a "csinált városok" ráadásul azt a maradék energiát is elszippantották a szerves kisvárosi fejlődéstől, ami véletlenül helyben megtermelődött a történelmi idők során.

Az *elmúlt évtizedben* a kisvároskutatási tapasztalatok szerint egy új *populáris ellenkultúra*, nyilvánosság-igény, autonómiavágy követelt helyet magának a közigazgatási, gazdaságpolitikai és kommunikációs politikák helyi, sőt országos platformjain. Ez a folklorizálódási(?), mozgalmi(?), vállalkozási és reprivatizálási(?) folyamat egy új *szociálpolitikai térszerkezet* kialakulását ígérte. Pontos irányai, erővonalai még nem látszanak tisztán, de remélhető, hogy az igazgatásjogi enyhülés, az önkormányzati szabadságjogok visszanyerése után, a túlcentralizált és pártirányított várospolitika megszűnése nyomán valami újszerű, autonóm, szerves fejlődés indul el. Talán a régi kereskedő- és agrárvárosok mezőgazdasági népességének növekedése és ezzel párhuzamos relatív előregedése visszafordul majd, s esetleg a fiatalabb generációk vállalkozásképessége lesz az új öntudat, a gazdasági találékonyosság és a települési autonómia legfőbb eszköze. Talán egy-egy régi település képes lesz megkapaszkodni saját gyökereibe, hagyományába, kulturális mintáiba, vagy mintaadó társadalmi csoportjainak újjáéledése segít új szerepre találni, amihez vi-

szont szüksége lesz önképének tisztázásához és múltképének megtisztításához. Ehhez próbálok dolgozatommal hozzájárulni.

A magyar kisvárosok nemcsak egy specifikus világ helyszínei, nem pusztán térképre rótt közterületek, hanem olyan *társadalmi terek*, amelyek helyi atmoszférájához évszázadok óta kötődnek sajátos kölcsönviszonyok, érdekterek és kompromisszumok, struktúrák és funkciók, kooperációk és intim kommunikációk is.

A kisvárosi kultúrákban rendszerint, s Balassagyarmat esetében különösen is a környező vidékkel való kapcsolat a meghatározó, s ez előbbre való a megyéhez vagy a fővároshoz fűződő igazgatásjogi kapcsolatnál vagy alárendelt viszonynál is. Minden *helyi közösség* kompromisszum-kényszerreit ugyan történelmi idők óta a merev besorolási (igazgatási, katonai, gazdasági, stb.) szerepleosztások határozzák meg sok szempontból, de a kultúraátadás és a tradícióátvétel "morális" kötelezettsége ezeknél nagyságrenddel erősebb késztetést jelent a városi társadalmi térben *meghatározó szereplő* polgárság révén. A "totális szocializmus" idején a társadalmi struktúra manipulálása és az ágazati preferenciák elosztása halmozódó hátrányként jelentkezett a kisvárosi milióban, s mert az állami- és pártirányítás megteremtette a területi érdekrendszert, az ettől való függetlenedés vágya és a települési önállóság kérdése korszakos program lett. A gazdasági-termelési cseremechanizmusok a történelmi integráció esélyeit rontották, kihatottak a társadalmi kapcsolatokra és a kultúrafelfogás vagy -átörökítés rendjére is - de épp a kisvárosokban még életképesen megmaradt tradicionális segített megőrizni az oktrojált kultúra elleni közérzetet és a társadalmi szolidaritást. Gondoljunk itt a kiskőrösiek szlovák etnikus identitására

vagy a bajai bunyevácokra, az északi hegyvidék interetnikus áramlataira, kölcsönhatásaira, vagy a nyugat-magyarországi városok osztrák-német orientációjára, s minden településeken a más (vagy a kettős) identitás megmaradására...

Táji és történeti szempontból számos alföldi agrárváros kiüresedett, számos polgári hagyományú felvidéki város elerőtlenedett, s még ennél is több új ipari település növekedett föl szerves kulturális örökség és az azt hordozó történelmi polgárság nélkül. De épp a köztulajdonhoz és a település egészéhez való viszony nagyon jellemzően kisvárosi maradhatott a meglévő történeti kisvárosokban, avval együtt is, hogy külterületi népességük relatíve magas maradt, térbeli határak viszont csökkent, tehát a település magja nagy vonzáskörzettel együtt működhetett csupán, ami viszont rontotta a hozott tradíciók megmaradásának esélyét és a társadalmi, kulturális vagy etnikai csoportok relatív autonómiájának megőrzését.

A makrotársadalomban lezajlott foglalkozásszerkezeti változások miatt a legtöbb városkában, így Gyarmaton is (főként Trianon és 1945 után) igen megfogyatkozott (különösen a második világháborút követően) a kereskedő-polgárság létszáma, csökkent a hagyományos agrárnépesség jelentősége, nőtt viszont a külterületi és falusi bejáró-ingázó réteg aránya. A társadalmi státus sajátos viszonyt jelent a táji-történeti felfogásmódok, a kulturális szerepviseledés, a magatartási szabályok és a kollektív kapcsolatok, illetve a kooperációk terén. A hagyomány alapján a városi helyi társadalmakat spontán rendek tagolták még fél századdal ezelőtt is, sajátos csoportviselkedési szabályok és konvenciótisztelet működtették, amelyek keretein belül *védekező élettelenség* ébredt föl a helyi társadalom

fiktív "egységét" hatalmi szóval kialakító igazgatási irányítás ellen. A hagyományokat minden helyi társadalomban jogszokások, közösségi szankciók védik, a kulturális különbségeknek pedig szinte egész hierarchiája veszi körül a hétköznapi viselkedést. Táj és műveltség, lokális civilizáció és jellemző szerepviseledés összefüggő rendszere áll készen egy védekező magatartás pajzsaként, s ez, a hatalom által sokszor "elmaradottnak" titulált konformizmus a szociális függőségek és szocializációs minták egészen archaikus variánsait rejti. A térbeli mozgás és a térbeli eligazodás biztonsága olyan teritoriális *biztosíték* és olyan kapcsolati *szolidaritás* jegye lesz, amelyet sem a jogi vagy történeti kiváltságok, sem a települési szintű autonómiák megvonása nem gyöngíthet - legfeljebb elföd, láthatatlanná tesz.

Minderre azért kellett itt kitérni, mert valójában a városi elit életesélyeit, a megmaradás és az átörökítés, a tradíciótartás és a modernizálódás, a politikai változás és a települési autonómia egymást metsző törekvéseit, attitűdök egymásra rétegződését fedi el Balassagyarmat közelmúlt félévszázados társadalmi struktúra-"fejlődése". Ebben a városban a népesség háromnegyedét tette ki a zsidó, szlovák, szerb és német lakosság a *századfordulón*, hatféle nyelv és vallás jelezte az együttélő etnikumok kulturális heterogenitását. Ennek a tájegységnek nem volt még egy olyan városa, ahol ekkora lett volna a városon belüli *szellemi-értelmiségi elit* aránya a többi strukturális csoporthoz képest.

A város *hivatalnokrétege* is a megszerzett vármegyei székhely-státusznak, egy igazgatási központnak megfelelő nagyságú volt, talán egészen a második világháborúig. Igaz, a régi *politikai elit* egy része egzisztenciálisan nem kötődött a városhoz, gyakorta inkább vidéki

kúriáján élt birtokosként, és a gyarmati politikai közélet sem igazán igényelte e dzsentrizisztokrata társadalom folytonos jelenlétét. Minthogy a város kereskedelmi és piacközpont volt, igen jelentős volt és maradt egészen a második világháborúig e regionális gazdasági központ *kereskedőrétege* (főként zsidó lakossága). Ugyancsak a piaci és gazdasági körülmények miatt lehetett jelentős a város jószág- és terményfeldolgozó *iparosrétege*. Nem feledhetjük továbbá, hogy a trianoni határ fenntartását biztosító *karonáság*, és a vasútforgalmat bonyolító *vasutaság* is számottevő volt. E rétegek térbeli elkülönültsége is egyértelmű volt a múltban, s a zsidó nagykereskedők főutcai és óvárosi házai, az *értelmiség* kertvárosias villái, a főként szlovák mezőgazdasági *cselédség* és parasztság "parasztnegyede", a vasutastelep és a lak tanya minden népességkeveredés ellenére ma is térképre rajzolhatók, hiszen a városrészek viselik is e történelmi-topológiai neveket. Viselet, foglalkozás, lakóhely, nyelv, vallás és kulturális magatartás jelezte a városlakók csoport-hová tartozását, térbeli-társadalmi identitását.

A társadalmi feltörekvés elfogadott normái meghatározottak voltak, de például az iparos vagy kereskedő emberek szorosan összetartottak, egy sajátos zárt világban éltek, s ugyanilyen zárt világban élt a humán értelmiség, amelynek a bírói és az orvosi kar volt a vezető rétege. A pedagógus réteg akkor sem volt olyan nagyon megbecsült, s kénytelen-kelletlen eszköze is volt a feltörekvő falusi diákság mobilitás-korlátozásának. Talán ez is egyik oka lehetett annak, hogy a város szerves értelmisége arra az útra tért, amelyen a huszadik század legtöbb magyar kisvárosának értelmisége is a fővárosi száműzetés felé indult.

A térbeli rétegződés általában belső normatív feltétele a helyi, kisvárosi társadal-

mak működésének, s a kötődés, a település saját érdekeréhez fűző viszony teszi szociológiai is konkrétta az egyén helyzetét.

Balassagyarmat fejlődésárnyékba került 1919 után, és a településhierarchiában elfoglalt helye igen szánalmassá lett - viszont a társadalmi mikrozónák térbeli stabilitása, megmaradása a lakópolgári tudat továbbélését segítette.

A felvidéki kisvárosiaság a XX. században már nem a nyelv és az öltözet egyenmőségében érhető tetten, mint mondjuk XVIII-XIX. században, hanem inkább az etnikulturális és szocializációs mintákban, a tradíciókban, melyek nemcsak történelmileg hozott örökségelemek, hanem rituálék, csoportszintű modellek, szokásjegyek is. Ezek a területi hovatartozást nem a nyugatmagyarországi vagy a bodrogi identitástudathoz teszik hasonlóvá, hanem a gazdálkodás, az éghajlat, az életmód jellegzetesen palócos, felvidéki, "szlovákos" típusaihoz. E "kelet-európaias" szférában a modernizáció, az industrializáció, a "földről és kívülről" hozott progresszió mindig több ellenállást váltott ki, mint a nyugati országokban. Más volt a haladásfogalom, a tér- és időfogalom, más a tempó az új iránti befogadásban, más tehát a pszichikai tér és a kommunikatív kapcsolatrend, mint egyebütt.

A városnak és környékének lakosságát, a települések lakóinak térbeli megjelenés-módját és mozgásdimenzióit kétféle viszony is meghatározta. Egyrészt nem volt érvényes ebben a kultúrtájban az a merev felosztás, amely az urbanizálódott és a rurális társadalmakat különbözteti meg a világ java részén. Hiszen Gyarmat lakói ugyanabban a szociokulturális mezőben városiak és falusiak, iparosok és agrárosok egyszerre, parasztok és polgárok, kereskedők és termelők egyidőben. A városi térben ennek ellenére

vallási, szellemi, mentalitásbeli és viselkedésbeli övezetek is meghúzhatók voltak, nemcsak igazgatási, képviseleti vagy munkamegosztási határvonalak. E mikromodell is kénytelen eltűrője volt az uralkodó körök mindenkor utasításos jellegű politikájának, s elszenvedte ez a kisvárosi társadalom a keményen irredenta nemzeti egységesítést, később a homogenizáló szocialista pátoszt, majd a rendszerváltó nemzet-kreálást is, amelyek a tájegységi és települési identitás fölszámolását, a termelési erőforrások és társadalmi erők átrendezését célozták. A helyhez, térhez és környezethez kötöttség azonban emocionálisan feltöltött, illetőleg tudatalatti sztereotípiákkal is védelmezett jelenség, amely képes volt ellenállni a konszolidációk, asszimilációk és modernizációk alantás térségi folyamatainak. De Balassagyarmat esetében is az a kérdés: mennyire ?

(Kis)városi érdekilemmák

A magyar társadalomfejlődés 1945 utáni szakaszában bekövetkezett az agrárszféra átszervezése, az agrárnépesség városba és iparba kényszerítése, de mindez kihatott a településstruktúra térbeli szerkezetére, funkcióira is, ami meg kellett határozza a paraszttársadalom sorsát, számbeli redukálásának mikéntjét, a társadalmi középosztályok szétzilálásának módját és az ipari munkaerő röghöz kötésének formáit is. Politikai szinten erre a folyamatra mint "objektív szükségszerűsége" hivatkoztak évtizedekig, habár az érintettek korántsem a kommunális viszonyok, a helyi érdekek és a települési szintű önállóság biztosítékát látták benne. A településpolitika elvei szerint ugyanis a "gazdaságtalan" méretű lakóterületek visszaszorítása, megszüntetése célszerű uralmi eszköz volt - ezt a gyarmati Óváros lassú, de folyamatos felszámolása pél-

dázza. Az érdekközvetítés intézményrendszerét részint az országos központok, részint a megyék kaparintották kézbe, s ezzel a kisvárosok, gyakran véggépp elveszítve történelmi autonómiájuk maradékait is, az igazgatási és gazdasági-politikai elnyomatás szférájába kerültek; racionális jövőkép nélkül, organikus összefüggések és lakóhelyi integrációk ellenében valósult meg minden, ami egyáltalán megvalósult. A kisvárosok nyilvánvaló érdekhátrányba szorultak, bürokratikus alárendeltségbe kerültek, s egy mesterségesen kialakított versenyhelyzetbe jutottak, sorsuk sokkal inkább a centralizált fejlesztési elosztástól, mint lakosságuk megtartó erejétől, tipikus karakterétől vagy az egyes lakossági-társadalmi csoportok-rétegek kvalitásától függött. S minél ősbib történelmi gyökérű egy város, minél szélesebb körű volt táji környezetével kialakult szerves kapcsolata, annál drámaibban magára maradt korábbi funkciójának elvesztése esetén.

Balassagyarmat históriájában is érvényesült a trianoni határmegvonás erőmegosztó hatása: a város egyötödének elvesztésével, mozgásterének, piacának, forgalmának, szerepének csökkenésével, a lakosság szétválasztásával és a város meghatározó jelentőségű társadalmi kapcsolatrendjének, kooperációs köreinek szűkülésével járt együtt.

A szerves polgári fejlődés folytatása helyett Gyarmat kényszerpályára került, új határmenti szerepe kihatott a lakossági térbeli kapcsolatokra, a vonzáskörre, a piaci, kulturális, gazdasági, oktatásügyi, demográfiai és egyesületi életre is. Szerepe és részben mentalitása is *politikailag konzervatív* lett.

Nem voltak "nagy kommunista családok" Gyarmaton, alig akadt szocialista vagy szocdem párt-identitás, s nem maradt a vá-

rosnak olyan lokálpatrióta vezetője sem, aki védeni tudta volna a város státusát a hatalmi gyarmatosítás ellen. Az elszigetelődés és a bezáródás hozzájárult a későbbi mellőzéshez, az ipartelepítés hátráltatásához és az igazgatási jogkörmegvonáshoz (megyeközponti szerepkör helyett járási szerepkörű lett), s nem utolsósorban a korábbi városzerepét biztosító társadalmi csoportok, főleg az elit "emigrációjához".

Bármily kicsi egy város, lakosságát és érdekszféráit tekintve akkor is rétegzett, többszörösen tagolt. Ezek a városon belüli társadalmi érdekszférák mindenütt sajátos hierarchiát, változó erőterű szerkezetet, *térstruktúrát* alkotnak, ami nem valami absztrakt tárgyi lenyomata valamely helyi társadalomnak, hanem a helyi történelem, az emberi-kapcsolati viszonyok összessége, vagyis egy folytonosan változó metszéspont a történelmi idő horizontján. Éppen a térbeli-társadalmi, történelmi és mentális tagoltság megléte és állandó változása az, amely már kezelhetetlen a bürokratikus érdekszervezeti mechanizmusban, holott „egyenműsítése” csöppet sem szolgálja a valódi helyi érdekeket, a település egészének és részeinek autonóm céljait, az ott élők boldogulását. Mivel az intézményes képviseletnek, a lokális érdekérvényesítésnek a tanácsi-igazgatási, szakszervezeti vagy ipari-ágazati és pártvonalakon voltak hivatalosan működtethető pályái, így mindenféle egyéb társadalmi-közösségi érdek csak a szabályozott érdekszervezeten kívül, *kapcsolati tőke* formájában törhetett érvényesülése felé.

Egy település, egy kisváros saját érdekei az erőltetett iparosítás korszakában rendszerint csakis az *informális érdekszférában* jelenhetnek meg, s ennek az informalitásnak működtetésében, generálásában és fennmara-

dásában van *főszerepe a helyi elitnek*. Nyilvánvaló, hogy az érdekérvényesítés felülről szervezettsége, engedélyezettsége jelenti a települések akaratának, szándékai érvényesülésének egyik fő akadályát, s a kiépített intézményes korlátok határolják az értelmiség legális mozgásterét is. A területi érdekviszonyok kézbentartói az eltérő helyi érdekeket rendszerint egységesíteni próbálják.

A különböző közösségek életmódja, a lakóhely és az életter, vagy a munkahely és a család szintere lehet ugyan egyenértékű a tradicionális városi közösségek kultúrájával, de a balassagyarmati társadalom Trianon utáni szerepvesztése, a népességcserét követő etnikai-kulturális megosztás, majd a helyi kereskedőpolgár zsidóság negyvenes évektől kezdődő pusztítása hozzájárult ahhoz, hogy a város a kiemelt szerepkörű, megyeközponttá avanzsált Salgótarján mellett visszaesett jelentéktelen kisvárosi státusába.

Balassagyarmat egyébként már a XVIII. század óta a szüntelen küzdés városa volt, ahol a megyeszékhelyi jogállásért, a felvidéki piacért, az összekötő szerep megtartásáért folyt a küzdelem másfél száz esztendeig, amit a sértettség közérzete követett (1920 után), majd 1945 után a Barankovics-féle Demokratikus Néppárt melletti szavazás a „kispolgári reakciós város” minősítést eredményezte.

A totális státuszvesztés tehát főként a huszadik század második felében következett be, ami fölöttébb elősegítette a tradicionális értelmiségi elit deklasszálódását illetve elmenekülését. De, mert egy város nem csupán politikai és gazdasági tevékenységek központja, hanem rituálék, kulturális minták, szimbólumok, kommunikációs viszonyok, magatartások, modellek és ideológiák sajátos integrációja is, ezért számos eleme

megmarad a régi értékrendnek (gondolok az egyházak hatására, a helyi ünnepekre, az etnikai-kulturális kölcsönhatásokra, a kollektív emlékezetre, a munkakultúra időbeli és térbeli tagolódására, a társas mezőben kiépült rangok, presztízsek, megerősítések, sőt a függésvizonyok komplex mechanizmusa-ira, stb.), amelyeknek nagy jelentősége van Gyarmat későbbi elitjének szempontjából.

Balassagyarmaton a területi egységekhez kötött társadalmi egységek térben is elkülönült alakzatokat eredményeztek, önálló specifikumokkal rendelkező kistérsadalmak kialakulását segítették elő (lásd bővebben Tausz 1993, 16. p.), s e mikrotársadalmak "túlélő" technikái a mai napig is tapasztalható eszközei a megmaradásnak.

A gyarmati elit a felhalmozó váltótársadalom régi, évszázadok alatt kialakított stílusjegyeit viselte és őrizte meg annak ellenére, hogy ma már visszahozhatatlan a feudális nexusok hálózatának, a társadalmi kapcsolatrendnek régies formája, s aligha biztosítható a szocialista korszakban kialakult társadalmi relációk kontinuitása. Talán egy új polgárosodás esélye még megvan, de jó ideig kérdés marad ezután is, hogy megtalálja-e helyét ez a gyarmati elit, s ha igen, milyent?

A modern nyugati világban egy város a magaskultúra fellegvárának számít; a magyar kisváros viszont csupán átmenetet képez a "kis és nagy kultúrák" találkozási pontjain, megőrzi és terjeszti, megváltoztatja és átalakítja ezeket. A változások korában a helyi elit hagyományos helyzete, sajnos a legtöbb magyar kisváros esetében, így Gyarmaton is fölöttébb módosult, hiszen nemcsak valamiféle iparosodás utáni kultúrát kapott a régi megyeközponti szerepkör helyett, de értékrendjét ettől kezdve szerves lakossága mellett az ingázók, idegenek,

"jöttmentek" hatalmas tömege is átalakította. Egy Balassagyarmat nagyságú város még befogható, de ha azt a személyes szférán túlnyúló nagyságrendű lakótér, egyúttal a társas érintkezés sok szálból összefonódott hálózata is, amelyet a kommunikációs tartomány kiszélesedése, az értékrendek sokfélesége, a kapcsolati kultúrák burjánzása tesz a falutól és a középvárostól vagy a nagyvárostól eltérővé. Úrhatnamságok, patológikus jelenségek, maníros dzsentroid viselkedésminták ugyancsak tipikusan kisvárosi sajátosságok ezen a tájon, amelyet a harmincas évek elemzői, s főként a szociográfus *Szabó Zoltán* nem véletlenül a Mikszáth-i hangulatú penészvirág-tenyészet, a Madách-i tragikusság és a táblabíró világ jellegtelenségének kotyvalékaként, valamiféle álpalócos maradványként jellemeznek.

Szabó Zoltán úgy látta, hogy Gyarmat a harmincas években "hivatalváros", lankák és kastély-kúriák közül kibukkanó vármegye-házával, amely keresztben áll a város vasút-utcájának, s két szárnya szimbolikusan a törvényszékre és börtönre, illetve a városházára könyököl. A város fakó szürkeségét nem a gyárak korma, nem a munka és az élet füstje festette, hanem az idő, amely elmegy fölötte tétlenül. Igaz, 1791 óta megyeszékhely, de a megye piaca utóbb a természetes földrajzi középre, Szécsénybe került, így Gyarmat a felvidéki forgalomtól és piactól elesett, az ipart Tarján kapta, s azután elorozta a megyeközponti gazdasági fejlesztést is.

Szabó Zoltán szerint Gyarmaton a vármegye fontosabb volt, mint a város, a dzsentri fontosabb, mint a polgárság, a kaszinó fontosabb, mint a középréteg, amely felépítette.

A városra az átmenetiség, az ideiglenesség a jellemző, kevés a tett és az alkotás, s a

város nem mint város, nem mint közösség akar érvényesülni, hanem a gyarmatiak akarnak előbbre menni magában a gyarmati társadalomban. Mindenki más akar lenni: a dzsentri arisztokrata, az iparos középosztálybeli, a paraszt meg altiszt vagy iparos. A belső mozgás nem tiltott, csak nehéz, és fölémészti a feltörekvő erőt és szándékot, ezért mindenki fölfelé néz és lefelé taszít. Itt találhatóak "a legmegbízhatóbb lenézői osztályuknak, vagy fajtájuknak, a legdurvább németből jött magyarok, a legantiszemitább kitértek. Iparosokból lesznek a legszolgább hivatalnokok és az alsó szociális rétegekből a legantiszociálisabb emberek. E kapaszkodás nemcsak annyit jelent, hogy mindenki fölfelé akar jutni, hanem hogy mindenki tele van gátlásokkal... Hisztérikus társadalom ez, különösen a felsőbb rétegekben, tele takargatni, titkolni valókkal, félelmekkel, rettegésekkel és vágyakkal. Ilyen bizonytalan, ingadozó, öntudat és önbizalom nélküli társadalmon, ilyen városiatlan, összevissza, stílusára és saját életformájára nem talált várososon könnyen lehet teljhatalmú úr egy szép, nyugodt, tisztastílusú, mértékletes, de gógöspompájú vármegyeház és az a szellem, amelyet megtestesít." (Cifra nyomorúság, 218-230. p.).

Szabó Zoltán több mint tízoldalnyi áttekintése a városról sajnos igen keserű, s nemcsak az úrnép, a sorvadó kispolgárság, a földjehagyó parasztság vagy a városszéli lesüllyedt félproletárok "jellegtelen szomorúsága" és "unalmas nyomottsága" szempontjából tanulságos, hanem a szerepvesztés, a szerepnélküliség szociografikus élménye miatt is kulcsfontosságú.

Igaz, Szabó Zoltán nemcsak Gyarmatról, hanem lényegében a Dunától Tarjánig terjedő *kisrégiónyi tájról* írja ugyanazt a keserű jóindulattal terhes kritikai véleményét, amelyre

a határvonal, a korlátos iparosítás, az alulfejlett mezőgazdaság nyomta rá bélyegeit. S mert e táj népessége korántsem oly szomorú és elzárkózott, azért legjobbjai és jobbra törekvői igen hamar megtalálják a lejtős utat Vác és Pest felé. A táj közvetítő szerepű volt: "hídnak rendeltetett... szükségképpen ellenétes tájak közé, minden hatások befogadójának, alkalmazójának és továbberesztőjének" maradni, vagy "előlépni" hazai Felvidékké, ahol az értelmiséget a lehetőségek és alkalmak szorításában vergődő dzsentri elemek túlsúlya fogja vissza, ami azután meg is látszik a város társadalmi szerkezetén (ld. Cifra nyomorúság, 27-29. p.). "Balassagyarmat zsidósága körülbelül megfelel a falusi zsidóságnak, nagyobb mértékben. A gettó ucáiban saját életük fülledt melegében élnek az ortodoxok és csak néhány került fel az úri társaságba, ügyesen alkalmazkodván a társaság kívánalmaihoz" (u.o. 213. p.).

Szabó Zoltánt ide-idézнем éppen az általam *kisvárosi sajátosságokként* jellemzett élettények, a térbeliség, a tradíció, a városi polgári szellemiség öröksége vagy reprodukálódása miatt fontos.

A mai Balassagyarmat általánosságban kevésbé színes, mint ami egy szűk építészeti együttesből és egy még szűkebb körű tradicionális polgári szellemiség megmaradásából képzelhető lenne. Azonban a zsidó kis-, közép- és nagypolgárság java részének (mintegy 2000 embernek) deportálása után is megmaradt benne annyi *mentális örökség*, ami talán elegendő lehet magának a városnak státuszreprodukciójához.

Jogos kérdés lehet: mit nevezhetünk ebben a városban *elíttek*?

A hétköznapi tudatban egyfelől a jól élők, a látványosan jól lakók, a privát szférában választékos millió-hatással bírók vagy

politikai szinten a tényleges és kizárólagos befolyást gyakorlók körét sorolják az elitbe.

Hipotézisként ez elfogadható is lenne, de hozzá kell vegyük a sem gazdasági, sem politikai szinten *nem reprezentált elit-csoportot* is, a *kulturálisat*. - Abban az értelemben, ahogy kiválasztódik, ahogy megújul, ahogy önmaga túlérvényesítése nélkül is jelen van, ahogy átörökíti értékeket, normákat, életformát, integrációs struktúrákat és ideológiákat, ízlést, zártságot, hatékonyságot vagy tudást. Érdeemes ide sorolni a kapcsolati elitet is, amely a maga kulturális nivóján, családi és társasági körében, szakmai vagy vallási-hovatartozási miliójében hordozza egy bizonyos típusú hatékonyság rejtett dimenzióit, amelyek nem mérhetők jövedelemmel vagy lakásminőséggel, de érzékelhetők egy kommunikatív szférában, egy bármily poros, mégis konzekvens értékterben, amelyek megtalálhatók az életforma-azonosságokban, a társadalmi integrációs mechanizmusokban, az értékrend közösségében, az életvezetési stratégiákban, stb.

Úgy tapasztaltam, hogy Balassagyarmaton számos család van, akik ezekre akkor is példát, modellt nyújtanak, ha az egyes organikus életforma-típusok már nincsenek meg itt a maguk sértetlenségében. Ennek a "rejtett elitnek" szinte minden tagjára is érvényes az *életstratégiák* egymásra rétegződése, "strukturált individualitássá" változása. Talán ama bizonyos Pest felé vezető lejtős út, s a város megbicsakló történelmi szerepéből adódó hátrányos helyzet eredményezte, hogy Gyarmat semmivel sem rosszabb ma már, mint egy átlagos nyugati kisvároska, fölhígult és/vagy eltörölt polgárságával, ki sem alakult munkásságával, gyökértelen iparával, megcsontított térségi szerepével.

A helytörténész *Majdán Béla* szerint az 1945-47-es korszakban a város a polgári

pártokat részesítette előnyben, 1950-től már nem volt megyeszékhely, elszenvedte a második igazgatási-szerepköri funkcióvesztést, majd a káderezést, a szakapparátus szétverését, a szerves értelmiség felmorzsolódását, ami nyilván ismét elősegítette (főltehetően a legrátermettebbek) elvándorlását, előidézte az "osztályidegenek" státusvesztését és/vagy deklasszálódását, elfojtotta a vallási-kulturális-egyesületi élet maradványait, s mindehhez jött még a "hatellemis" vezérek korszaka, a polgári iparosság fölszámolása, a város régi karakterének elmaszátolása. Viszont - ugyancsak Majdán szerint - ezt követte a hatvanas évek közepétől a politikai "ébredés", a makrotörténelem változása, a túlélő generációk új szerepkereése, a megőrzött sokféleség élesítése és a "kulturális trezor" felnyitása, a politikai-igazgatási decentralizálást követő kitérülködés, az új helyi igények megfogalmazása és a helyi vezetés valamiképpen megerősödése.

Majdán "nevesíti" ezt a fejlődési állomást: a *Lombos (avagy Löwi)-korszak* volt ez, amely a tanácsi önállóság nehezen érvényesíthető ideológiájának és a hatvanas évek közepén beállt enyhülő politikai légkörnek meglovagolásával, a külső ágazati támogatások és a felső politikai kapcsolatok mozgósításával, s ezek következményeként a hetvenes évektől már egy megnevezhető szellemi pezsdüléssel és fokozódó iparfejlesztéssel jellemezhető. - S ezzel már az *örökségek* egyik fontos eleméről, az intézményesült viszonyrendszerek használatáról van szó.

A szerepvesztett kisváros új szerepének kialakítása, a zárt kommunikációs tér nyitása, a bizalmi alapú *külső kapcsolat* „bevetése” tipikusan ennek a kisvárosi elithagyománynak alapeleme. Kétségtelenül paterná-

lis, bizalmi alapú, de olyan örökséget hordozó eszköz, amely már nem a sikerképtelen dzsentri vészreakciója, hanem a perszonális nexusokon és kapcsolati intimításon nyugvó cselekvést eredményezi.

A városi tanácselnök Lombos nem a megyei, mesterségesen fölérendelt szférában keres megerősítést, hanem - átnyúlva ez intézményes korlát fölött - a még központibb szférában; nem a megyei elismerésért és nem a fővárosiért cselekedett, hanem a külső megerősítéssel stabilizálta vagy jobbította a város romló helyzetét az intézményszerű interperszonális mezőben. A Szabó Zoltán jellemezte helyzetben még a főispáni titkár vezérlete alatt pakolták a vármegegye hajdúja a megyeháza portáján a szövőszékeket és a házi szőtteskiállítás darabjait, hogy a megye népe munkához, a város jövedelemhez jusson a helyi kézművesiparból - *Lombos Márton* (kispolgári kereskedősegéd!) pedig az országos pártvezetéstől eszközöl ki fejlesztési támogatást, kihasználva a kollektív tapasztalatot és a funkcionális eszköztárat. Korszakok, kulturális szintek, kapcsolatok és karakterek különbségei ezek...

Ennek az új típusú kapcsolatrendnek, amely a perszonális térben erősödik meg a szocializmus korszakában, még két tartozéka van, igen karakteresen.

Az egyik a város "menedékhely"-jellege, amely részben történelmi, részben jelképes is, hiszen a törvényhozó igazgatási logikájával nézve senkinek nem volt érdeke határszéli várost fejleszteni, és lakosi szempontból sem volt jobb jövőt remélni - mégis számos értelmiségi Pestről is ideköltöztek, vállalkozóktól népművelőig, orvosoktól gyárvezetőig sokan leltek itt új funkciót, s találnak jövőreményt is. Sőt, a város párttitkára is egy jó ideig ide száműzött, büntetésből ide helyezett egyén volt.

A másik eleme az újjáalakuló kapcsolatrendnek a „*csakazértis*” mentalitás: bár a negyvenes évektől a hatvanas évek közepéig egy mély *retardáltság-érzet* telepedett rá a város értelmiségre, mégis számos sikerérzet is ehhez a túlélő magatartáshoz, illetve a retardáltság elleni küzdelemhez kapcsolódik utóbb.

A retardáltság-érzet elleni cselekvés pedig ekképpen éltető erőt tartott fenn, a *túlélés programját* hívta elő, lassan előkerültek az életesélyeket növelő, az egyenlőtlen elosztást kompenzálni képes belső, emberi, kapcsolati, értékrendi, családi tartalékok, az új szereptudatok bázisai, s bizonyos értelemben a mai funkciótudat, értékrend és perspektíva-biztonság részecskéi kezdtek egymásra épülni.

Úgy vélem, alkalmasint ez is egyik (alig látható) oka volt annak, hogy egy magát megtartó értelmiség, egy kezdeményezni merész vállalkozói réteg és egy ideológiai-szakmai-pártkapcsolati tőkéjét konvertálni képes csoport (túl azon, hogy nyilván kalandor konkvizistádorok is feltűntek vagy visszatelepültek) moccanást idézhetett elő Balassagyarmaton.

A „túlélés programja” mint a *balassagyarmati elit* (vagy a sok szempontból ebbe a körbe tartozó kiemelt és kiemelkedő értelmiség) helyzete, cselekvési rutinja és a vertikális differenciálódásban betöltött szerepe viszont nemcsak az individuális motivációkkal magyarázható - bár e téren az egyéni életmód-stratégiákat és életesélyeket inkább tartom meghatározó jelentőségűnek, mint a réteg- vagy státuszcsoporthoz leírható jellemvonásokat.

Az individuális cselekvési programokat szeretném az alábbiakban az *életstílusok és életvezető értékek* felől megközelíteni. E téren a társadalmi cselekvést és ezen túl a

kollektív (vagy réteg-ismérvek szerinti) *kapcsolatokat* lehet leginkább megnevezni, amihez szükséges, de nem elégséges ismerv a *rétegződésben* elfoglalt hely definiálásához.

A balassagyarmati elitnek számos különböző jellemvonása van, de törekvéseik hasonlítanak vagy emlékeztetnek egymásra, s meg lehet nevezni például a céltudatos, racionális cselekvőket vagy a politikai és/vagy gazdasági, sőt kulturális szerencselovagokat, akiknek sikeréhez vagy túlélő stratégiájához a körülmények bizonyos összejátszása adott inkább felhatalmazást, mint a hozott kultúra.

Az *elitet*, ami kisvárosi szinten a társadalmi élet irányításában, befolyásolásában, kihívásainak megválaszolásában elért jó pozíciót, gyakorlottságot és kiemelkedő döntéshatalmat jelent vagy ezekhez nagyon közel eső státust, interperszonális kölcsönviszonyok rendszereként, hálózatoként találtam meg. Az esetek egy részében egyéni viselkedésről, nézetekről, tanult mintákról van szó, a kérdezettek java részénél azonban a társadalmi környezettől korántsem független reakciókat, kihívásokra adott válaszokat találunk, tehát részben strukturális változókat is, amelyek belátásához véltem fontosnak a fönti „történelmi ív” fölrajzolását.

A balassagyarmati elit viselkedése, tagjainak válaszai a sorskérdésekre, érdekeik és létfeltételeik is a társadalmi környezet szerkezeti sajátosságaitól meghatározottak, a társadalmi munkamegosztáson belüli *pozíciójuk adta készletekből* építkeznek. Lásunk ebből néhány momentumot.

Helyi elit és elit-értékek

A magam törekvése ebben a kisvárosi társadalmi térben leginkább az volt, hogy

átlássam a gyenge kötéseket, a be nem vallott cselekvési vagy értékrendbeli párhuzamosságokat, a viselkedés mögöttes motivációit és azok társas visszhangját, az életesélyek egyenlőtlenségeit és hasonlóságait, a kulturális és politikai tőkék konvertálhatóságát, illetve mindennek hatását egy kapcsolati és kulturális reprodukciós mechanizmusban. Mivel maga a gyarmati társadalom is „kis minta”, továbbá mivel a helyi elit relatíve és ténylegesen is kis számú, s mivel részben „jöttment”, részben innen emigrálni törekvő, a helyi elitet tarthatnánk akár az esélytelen, sikertelen, fluktuációra képtelen, mobilitásra alkalmatlan csoportnak is, vagyis olyanak, amelynek racionális osztálycselekvése eleve reménytelen. – Viszont épp az empirikus tapasztalat mondatja azt, hogy a *gyarmatiak mai elitjét* nem elsősorban a származási elit adja, nem is a tudáselit, sőt mégcsak nem is a politikai elit – mégis megvannak bizonyos elitvonásai, a perszonális kapcsolatrendet is magába foglaló paraméterei.

Nem állítanám, hogy életvitel-szerű egységéről, zárt kapcsolati szféráról, szintetizálódott műveltségi szintről vagy intézményszerű kapcsolattartásról van szó – inkább csak odáig merészkednék, hogy a kulturális csoporton, családi-társasági környezetben, foglalkozási társas körön kívül van még valami, ami az elit különböző csoportjai között, de virtuálisan mégis egyazon szintre helyezi annak egyedeit: ez pedig a *kisvárosiság*, amely *egy makrotársadalmi tagoltság képzetén belüli pozíciót jelent* az ott élő és önmagára reflektíven tekinteni képes szférában. Vagyis például annak tudása és pontosabb ismerete, hogy egy fővárosi kulturális életben részt venni kivételesen nehéz ugyan, de mert az elitbe kerülést fogyasztásra alkalmas kínálattal biztosító szolgáltatás (al-

kotás, oktatás, értékközvetítés, stb.) maga is piaci termék, s egy nagy piacon csak valóban másabb-jobb termékkel lehet "betörni", addig egy helyi piacon már "piacképes" lehet az is, akit esetleg be sem engednék a fővárosi piacra.

A gyarmati kábelgyár igazgatója vagy a zeneiskola tanára a maga szintjén éppoly sikeres, ha nem épp sikeresebb, ismertebb, mint fővárosi kollégája... S a vidékiségnak ez a tünete mindigis megfogalmazatlan vagy kímélettel, esetleg önsajnálattal megfogalmazott maradt, a vidéki elit ezt származásával hozza. A „piacképeség” persze itt érvényességet, hatékonyságot, eredményességet, s gyakorta többletzorgalommal produkált többlet-teljesítményt is jelenthetne. A vidékiség egyik alapvető tünete, hogy az *optikája* más, mint a fővárosiaké: számukra az „itt” ugyanolyan helyi identitást, kapcsolatrendszert, szokásokat, értékeket mutat, mint az „ottaniaknak” a sajátjuk, sőt, alkalmasint erősebb kötődést, lokálpatriotizmust is eredményezhet.

A vidékinek a szó nemesebb értelmében több köze van a vidékhez és magához a lakóhelyéhez, mint a nagyvárosinak. Ezenfelül a mozgás, az utazás ma már nem akadály. Gyarmatról egy órányi az út Pestre, semmivel sem több, mint a pestieknek a Balaton vagy a Mátra. (Ennyiben nem eltűzött, hanem valóban átélhető tragédia a hátramentiség, amely bizonyos időszakokban térben is lehetetlenné tette a *gyarmatiak számára a szerves környezettel való együttélést*). A mozgásnak ez a lehetősége a vidéki számára többleteket kínál csupán, nem pedig elvesz a helyiek helyzeti előnyeiből. S talán az ingázókat (a nem tartalmi, hanem fölösleges funkcionális mozgást végzőket) leszámítva, korántsem státuszromboló jellegű maga a mozgás, amely az elit számára

nem kényszer, hanem lehetőség inkább, életük horizontális kiteljesítése, s egyúttal arról is árulkodik, hogy *a kisvárosi lében minden megvan, csak kicsiben, emberléptékű méretben*, s ami nem lenne, az sem elérhetetlen.

További fontos szempont a gyarmati elit státuszának reprodukciójában, ami az elit számára mindenütt kulcsfontosságú cél: nevezetesen az életszínvonal nívóján kívüli hatékonyság, a hatás, a befolyás, a hatalom növelése az adott szinten sokkal könnyebb, mint a nagyvárosi vagy a fővárosi közegben.

Egy átlag értelmiségi vagy felső elitbeli éppoly kevésbé tudja befolyásolni az országos külpolitikát vagy a privatizációs paramétereket, mint egy balassagyarmati orvos a kórházi-egészségügyi ellátás helyi javulását, vagy a textilkereskedő a cseh és szlovák vászonfesték-gyártást és ipari műszárfelhasználást.

Ne felejtjük el azonban, hogy épp az elit „ópiuma” a siker, az érvényesülés, a hatás és a *presztizs*, amelyből relatíve sokkal több jut a vidékinek. S ez ugyancsak a státuszbiztosításhoz, a sikerességhez, az elit-normák minimuma szerinti „minőségi extraprofit-hoz” tartozik. Nem beszélve arról, hogy az elitet éltető, reprodukcióját segítő *perszonális kapcsolatháló* mennyivel több biztosítékot tartalmaz kisvárosi szinten, mint a fővárosban. További, a helyi elit státuszjavulását vagy helyzetkonzerválását jelző, szimbolikusan is jelentőséggel bíró momentum az *életszínvonal*.

A társadalmi feltörekvésnek régtől fogva ismert kritériuma az életszínvonal növelése és az ambíciók teljesedése mint az életminőség javulásának eszköze. Kétségtelen, hogy a hirtelen nagyra nyílt életszínvonal-olló ma már összehasonlíthatatlanná teszi a fővárosi elit lakás- és életszínvonal-helyze-

tét a (se nem iparvárosi, se nem igazgatási, se nem mezőgazdasági karakterű) kisvárosiakéval.

Az általam látott vagy meglátogatott balassagyarmati elit-lakások igen jól reprezentálják, hogy egy kisvárosban felsőközéposztályi vagy annál jobb szinten élni szinte csak szándék kérdése a fővárosi viszonylatokhoz képest. Maguk a helyi elit tagjai egyértelműen "fölfelé" vágyakoznak, de józan mérlegeléssel megrekednek a tisztas, szerény helyi gazdagságban. Például a gyarmati kulturális elit tagjainak otthona, hangszerekkel, festményekkel, sok könyvvel, technikai felszereltséggel, telefonnal, tagolt terekkel és tágassággal igen jól reprezentálja a korántsem ódivatú polgáris vagy nagypolgári miliőt.

Szintúgy nem kevés azok száma, akik pesti egzisztenciájukat hagyták ott balassagyarmati vagy Gyarmat-környéki letelepedésért, a vidéki egzisztenciáért. S akik ma Pesten észrevétlen beolvadnának, azok ott az elithez számítanak, továbbá harmonikusan élnek át és élvezik is életstílusuk sikerültét. A mai gyarmati kulturális elit java része számára a fölmorzsolódás, az elemi elvegyülés vagy az elidegenedettség élményét hozná a főváros; egy kisváros, a maga intim tereivel, befogható méreteivel és szűkös információs hálózatával valóban kisstilű tud lenni, de főképp csak annak, aki világvárosi méretekhez szocializálódott vagy azt ismeretlenül áhítja.

A helyi elit státusztermelésének egyik forrása viszont éppen az, hogy az áttekinthető méret kínálta definiált, behatárolt mozgástér lényegében állandó marad, s csupán az ezen belüli változások jelentenek kihívást az alkalmazkodásra, ami az eredendő mozgékonyság esetén a legkevésbé sem gond.

A helyi közösség, akármilyen fiktív olykor mint közösség, mégis számos integráló erőt, többféle megerősítést és belső kontrollmechanizmust, áttekinthetőbb értékrendet, kollektívan jóváhagyott célképzeteket fejleszt ki magában, sokszor egyértelműen megteremti az életforma-azonosság értékét is, amely kulturális vagy szimplán emberközi kapcsolatok mezőjével, intézményesült viszonylatok rendszerével veszi körül az egyént, aki számára a kollektív tapasztalat - bármily változékony legyen is - egyfajta belső szervezőerőt jelent, s ezt minduntalan megerősíti vagy korrigálja az egyéni és családi, kisközösségi és helyi társadalmi élettörekvések adott kerete. Mindez részben védelem is a külső veszélyek és a belső konfliktusok ellen, akkor is, ha a konfliktusok átélése csak alkalmilag teremti meg az időleges véleményátvitásokat. Vagy ahogy *Tausz Katalin* is írja: mindez ideologikus közösségtudatot, helyi referencia-csoportokat termel, vagyis lehetőséget teremt arra, hogy önmagát csoportként is megfogalmazva, az „én-” és „mi-tudattal” másoktól megkülönböztődve, helyhez kötődő szerkezeti elrendezésben élhessen (*Tausz*, 17. p.).

Bár a helyi elitnek sosincs meg az állandósága, s még kevésbé van meg a makrotársadalmi szintű elismertsége, a gyarmati elit számára a gyakran láthatatlan réteghatárok sokkal több biztosítékot jelentettek a múltban, mint manapság. Mint *Utasi Ágnes* írja, ennek okai részint a *többnemzetiségű* helyi társadalom egyes rétegei között kialakult *közmegegyezéssel* közlekedési pályák, részint az iskolai végzettség, származási közösség, családi normarendszer és nyelvi-kulturális örökség által meghatározott *életstílus-egységek* kialakulása voltak.

Létezik egyfajta diszkontinuitás, amely a harmincas évekbeli (vagy korábbi) elit és

a mai elit között van. A mai, kialakuló vagy részben kialakult gyarmati elit már nem ugyanaz az elit, amely származási előnyeit még élvezte a harmincas években. Két szempontból azonban mégis megmaradt és tovább él ez a társadalmi csoportozat: egyrészt fölhasználva a fővárossal való kapcsolatát, az információs hálózatot és a családi-rokonsági-kollegiális liezonokat, *a hajdani gyarmati elit java része Pestre költözött*, s lényegét tekintve nem került mélyebbre a társadalmi struktúrában, vagy nem él ma rosszabb státuszban, mint annakidején. Másrészt ugyanők örökölték Gyarmaton azt a *normarendet*, amelyet az alacsonyabb státuszú társadalmi osztályok is kondicionáltak mint elit-ranghelyezethez tartozót, s amelybe a mai felsőközéposztályi családok betelepültek, vagy ahová fölemelkedtek. S ahogy amazok - mint Utasi írja - „a Budapestre kerültek 70 százaléka a legmagasabb presztizsű lakóövezetekben (főleg az I., XI., XII. kerületekben) él”, és „a fővárosban is megőrizték a családi státuszt megillető szegregációs pozíciót”; *az új gyarmati elit* is - vélem én - arról a családi értékrendszerről vall ma, amely a kitartásra, a hátrányos helyzetet előnyösre fordítani képes mentalitásra, a túlélésre, a státuszmegőrzésre szocializálta az újabb nemzedékeket. Ha a harmincas évek gyarmati elitjét az iskolázottság, a nyelvtudás, a családi nevelés konzekvens volta - az értékiszolgáltatás szempontjából - vagy épp a fiatalabb nemzedéknek „útravalóul” adottak szempontjából nézzük, igen szembeszökő, hogy ez következetesen megmaradt.

Kondicionálódott tehát Balassagyarmaton az elithez-tartozásnak néhány formai jegye, amelyet (főképp a humán értelmiség berkein belül) talán eredendően a polgári-sodás, a város lakó polgári értékrend tartal-

mainak tekinthetünk. Olyanokra utalok, mint a kulturális cserekapcsolatok, az információs terek, a kommunikációs szféra relatív (vagy szelektív) zártsága és emellett rugalmassága, a családi normarenden belül a szülők mintaszolgáltató szerepe, a belső és külső harmónia megnyilvánulásainak tisztellete, a magaskultúra fogyasztása és átadása, a társadalmi hasznosságtudat és hatékony jelenlét mellett az emberség, a humánus gesztusok, a tolerancia stb. Továbbá olyanokra, amelyek révén az emberi, egzisztenciális és szellemi sikerképességgel mérik az elithez tartozást, de nem függetlenítik ettől a morális lét eleganciáját, az erkölcsi tartás és a fenség látható megnyilvánulásait; s ahogy a hasznosság és hatékonyság mellé helyezik a műveltségi normákat és az anyagi biztonság feltételeit mint értékelveket - abból végülis a legklasszikusabb intellektuális elit-felfogás világlik ki.

A szellemi elit-csoportba tartozók ugyanúgy, mint a gazdasági elit tagjai, önmagukat nem sorolják az elithez, de az odatartozók meghatározásakor pontosan azt az egzisztenciális és mentális ranghelyzetet írják le, amilyen az övék. Magyarán: az önmeghatározásnál elsősorban valamiféle emberi tevékenységtöbbletet, mintaszolgáltató magatartást, sikerességet és emberséget, szellemi fölényt és morális tartást hangsúlyoznak, de az *elit fogalmához* mindezeket nem kötik, hanem azt szívesebben használják valamiféle elvont *értékkategóriaként*, amelyet talán inkább a gazdasági életben játszott szerep, a politikai befolyás vagy a hatalmi befolyásolás-képesség jellemez számukra, s ezt magukról okkal nem tételezik.

A mai balassagyarmati értelmiség elit-fogalmába mindenképpen a vezetők szférája és a jól keresők vagy gazdagok („főorvosok, gyárigazgatók, sikeres vállalkozók”) szférája

tartozik, akiknek *sikeressége kívülről de-terminált*, hivatalosan elismert vagy támogatott.

Ugyancsak érdekes, elitet jellemző motívum az *életesélyek szimmetriája*: az egyéni életrajzok párhuzamossága sokszor meglehetősen hasonlóságokat mutat, s mindegyik életútban kulcsszerepe van a családnak, az indító családi környezet hosszútávú hatásának, a szülők értékrendjének, a familiáris kapcsolatoknak és késztetéseknek, anélkül, hogy a legtriviálisabb vagyonosodás feltételezése állna mögötte. Az elit-szerephez hozzátartozik a gyermek életesélyének javítása, amely mint a *jövendő elitbe tartozás* lebeg szem előtt.

A mai gyarmati értelmiségi elit tagjai magukat a felsőközéposztályi szintre helyezik, amiben - különös tekintettel a szocializmus sikeresen homogenizáló évtizedeire - mélyen egyet lehet érteni velük, bárha föltehetően nincs kellő rálátásuk arra, hogy amennyiben egyáltalán lehetséges lenne az *új gyarmati elit kialakulása*, az éppen az ő szerepvállalásuk révén lesz lehetséges. Ezt igazolja az is, hogy a harmincas évek gyarmati elitjének életmódjáról hallottakhoz sokban hasonlít a mai gyarmati kulturális elit életmódja és egész habitusa. Az összetartozás, a családi életek egymásba karolása, a magaskulturális rendezvényeken való jelenlét, a "partyk" és kártyadélutánok, a családi zenélés és a művesebb életvitel számos egyéb jele nagyjából ugyanazt a társadalmi ismeretségi kört, ugyanolyan társas kapcsolathálót mutatnak, mint a hajdani volt (leszámítva természetesen az etnikus identitás és etnokulturális zártság annaki-dején jelenvaló, de ma már hiányzó momentumait).

A kulturális elitnek tartott csoport egy alig *latens identitástudattal*, „mi-tudattal”

is rendelkezik, de ebbe a csoportképzetbe nem sorolja a politikai elitet, sem a gazdaságit, miközben részének tekinti számos értelmiségi szféra, szakmai kör kiemelkedett egyéneit - például orvosok a zenészeket, képzőművészeket, pedagógusok az ügyvédek, jogászok a művészeket és orvosokat, stb. S ennek az elit-körnek szükségképpen megnyilvánulása, bizonyos értelemben mentális öröksége az, hogy kitartásra, leleményességre, helytállásra és sikerre szocializálja a fiatalabb nemzedékeket.

Mínthogy ma már a fővárosi kulturális élet könnyebb elérése nem lehetetlen, reményt kelthet az a helyzet, hogy a mai fiatal vagy második generációs értelmiségi elit megmarad a városban, visszatér vagy (a budapestihez képest még mindig könnyebben megteremthető) lakás- és egzisztenciális bázis reményében helyben marad, s a Kelet-Európát is elérő intellektuális minimumszinthez alkalmazkodni próbálva diplomát szerez, nyelveket tanul, elitértelmiségi szociabilitásra rendezkedik be. Az ilyen elit-rétegnek hosszútávú, s nem egynapelő sikerességre berendezkedett hagyománya segíthet abban, hogy a balassagyarmati piaci "vadkapitalizálódás" talán visszahat majd a minőségi értékrendekre, s az elitértelmiségi életstratégiákat a perszonális szféra védelmére, a szellemi kiválóság elérésére serkenti.

A "politikai elit"

Alighanem külön említést érdemelne a balassagyarmati *politikai elit* - ha lenne ilyen. A város elveszített megyei státusa, a frontier-szerep és a periferizálódás két tendenciát engedett érvényesülni: a helyi politikai vezetés 1952 után egyrészt főképp „ejtőernyősökből” állt (mint rendszerint a megyeközpontok), másrészt épp a Salgótarján

preferálása miatt hátrányos helyzetbe szorított gyarmatiak rákényszerültek arra, hogy összeszedjék politikai hatékonyságuk, kapcsolatrendszerük maradványait, s azt részint az új megyeközpont ellen fordítva, részint önvédelmi eszközként használva stabilizálják korábbi státuszuk romló állagát.

A mai átmeneti korban még megmaradt, jobbára nyugdíjas-korú hajdani párt- és tanácsi vezetők bizonyos mértékig igyekeznek átfesteni emlékeiket, vagy épp ellenkezőleg, örök értékű sikerkorszakként gondolnak az elmúlt évtizedekre, de többségük kihullott a politikai elit befolyásoló szerepköréből, elveszítette kapcsolatait és eszközeit, korosztálya kihalt vagy visszavonult, s így a mai politikai konstellációkra már szinte semmiféle hatással nincsen. Mindenesetre a hajdani *politikai érdekkörök* befolyásolása korántsem csupán a politikai élet vagy a helyi politika-irányítás szintjén keresendő.

A mai politikai vezetésnek sincsen közmegebecsülésnek örvendő, sikeres vagy legalább karizmatikus státusza, de a korábbiak (az egyetlen kivétel Lombos Mártont leszámítva) még kevésbé volt.

Amennyire a tegnapi politikai "elit" mai önértékeléséből kiderül, ezek az emberek éppúgy szociábilisak próbáltak lenni, éppúgy a maguk "kiválósági" öntudatával és némileg eltúlzott omnikompetenciájával definiálták létük értelmét, mint a helyi elit-értelmiség a maga morális hasznosság-tudatát és szolgálat-elvét. Mindketten azt látszanak céljuknak tekinteni, hogy Balassagyarmat ne legyen többé gyarmat, ne legyen többé sem a megye, sem az ország gazdaságának, politikai intézőköreinek, munkaerő-gazdálkodásának vagy idegenpolitikájának, határőrizeti szférájának gyarmatosított státuszba szorított elszenvédője.

A volt tanácsi vezetők a maguk helyzetét hagyományosan a pártirányítással szembenállóként vagy csakis formális együttműködésként határozzák meg, de az ezzel szembeni természetes gyanakváson túl ez utólagos minősítésekben mindenképpen szerepet játszik egyfelől a helyi vezetés mindenkori függő helyzete a helyi gazdaság sikerességétől, másfelől a természetes ózkdadás a még hatalmasabb irányítóktól és híveiktől. Minthogy pedig a helyi gazdaság igen fejletlennek volt mondható, a mai fejlődési állapotban a politikai szféra szétziláltsága még kevésbé kedvez egy (bármily formális) politikai elit kialakulásának és elfogadottságának.

Nincs tehát balassagyarmati politikai elit, amelyet ekként értékelhetnénk. A város történeti egzisztenciavesztése és szerepének minimalizálódása meglátszik a helyi vezetés "gyengességén" is. Néhány dzsentroid allúrt leszámítva az eddigi helyi vezetés inkább *kapcsolati elitként* működött, inkább érdekkijáró szerepe volt erősebb, mint az elnyomó és végrehajtó, s ebben az értelemben köréhez tartozott a helyi katonai és rendőri tiszti réteg a maga klubjellegű kapcsolati körével, ami ugyancsak a város kulturális miliójét "segítette" tovább egzisztálni, mert nem volt olyan szoros az uralmi ráhatás és nem volt olyan kicsi az uralmi távolság a helyi kulturális elit és a politikai-hatalmi vezérkar között, hogy minden apró közügybe beleszóltak volna "fönről". Mindez arra figyelmeztet, hogy amennyiben létezett kulturális elit-tradíció ebben a városban, annak szuverén, rejtett szféráit nem próbálta totális és kombattáns módon befolyásolni, vagyis élni hagyta ez a politikai szféra.

Mindennek ellenére a balassagyarmati középosztályi társadalom túlélési stratégiáira nyilván hatott a politikai légkör is.

Amennyire a kívülálló ezt érzékelheti, föltehetően nem volt annyira erőszakos a ráhatás, hogy totálisan elnyomta volna, írmagját is elpusztította volna a kisvárosi értelmiségi elit-tradícióknak, de nem volt annyira erős sem, hogy épp a megmaradás érdekében a hatalom ellen kialakított érdekszövetséget generált volna. A relatíve puhább hatalmi gyakorlat és a város perspektívátlanlansága ezért természetesen erősítette azt a törekvést, hogy a sikerképesebb és változatosabb helyi elit inkább Budapestre indult szerencsét próbálni, ami az esetek java részében jól vagy jobban sikerült, mint statisztikusan várható lett volna.

A középosztályi tradíció értékeinek legfontosabbja éppen a *középosztályi státus megtartásának mintája*, amelyen belül például a nyelvtudás, a nyelvvel rendelkezés mint kulturális tőketulajdon más multikulturális területeken is megvolt, de a gyarmatiak számára valóban az egyik feltörekvéshez, sikerhez vezető eszköz maradt. Az új, mostani gyarmati középosztály talán még mozgékonyabb, mint elődei voltak, s szinte a gyökeret-eresztés nélkül is hajlandó fölállítani helyi státusát a rövidtávú siker reményében. Ez az új társadalmi réteg talán a gyors társadalmi változás okozta válsághelyzetet, a kihívások nehezen elhárítható tömegét igyekszik távol tartani magától ak-

képpen, hogy térbeli mozgással alkalmazkodó helyzetudata kialakulatlanlanságához és szerepe előre láthatatlanságához. A képzelt, és főképp politikai téren erőltetett kollektív identitástudat vagy közösségkép tarthatatlansága bizonyonnyal sokakat kerget hamis, sosemvolt vagy most keletkező eszmények után.

A város, Balassagyarmat jövője szempontjából, tehát immár az lett a ma kulcskérdése, hogy a fölöttébb lassan prosperitásnak induló vállalkozási szféra tőkeereje képes lesz-e *új polgárosodást* elősegíteni, s ez új perspektíva szereplői miként viszonyulnak majd a magasabb politikai szférák gyarmatosító politikájához vagy a helyi elit túlélő, hagyománytartó szereptudatához és mai-holnap szerepkereséséhez.

Felhasznált irodalom:

- Feuer Mária (1982) kóruskutatása Balassagyarmaton. In: Tanulmányok. A közművelődés helyzete és fejlődésének távlatai c. kutatási főirány vizsgálatai. Művelődéskutató Intézet, 103p. Majdán Béla (1993) Egy határmenti kisváros történelmi arculatának főbb vonásai. Kézirat, 14 p. Szabó Zoltán (1938) Cifra nyomorúság. Cserépfalvi, 282 p. Tausz Katalin (1993) Gondolatok egy városi kis-társadalom szerveződéséről. (Kézirat. Kandidátusi értekezés.) Utasi Ágnes (1994) A kisvárosi elit változásai és sikerstratégiái. Kézirat. 58p.

Végh Károly

„Kitárt marok” – hazajáróban

(részletek egy soha be nem fejezhető írásból...)

„Nem mondok nagyot, mikor azt mondom, hogy kerek szép Magyarországon nincs olyan falu, mint az én szülőföldem, Diós-Jenő... Talán a legjobb hasonlat, ha azt mondom: egy kitárt marok. A falu a tenyér közepén fekszik, szántóföldjei az öt ujj, az ujjak közti völgyekben a kies, berkes, csaliós rétek terülnek el, melyeken végig kígyózik a hegy aljából fakadó csörgedező patak. Hát még az erdeje. Felhőkbe nyúló szikláival, vadregényes szakadásaival, omlásaival, járható és járhatatlan völgy-katlanjaival... Gyermekemlékeim felejthetetlen édes gyönyörűségei, oly jól esik visszaemlékezni rájuk!”

(Szentgyörgyi István)

A táj, hazajáróban

Ritkulnak az ünnepek. Észrevétlenül szürkülnek el. Hazajáróban egyre jobban idegennek érzem magam. Megfordult a világ. A külső történések egyre jobban elhalványodnak és a belsők erősödnek fel. Az emberi arcok elmosódnak, a tájak elszürkülnek, az események önálló életre kelnek. Elszakadnak a tárgyaktól, az időtől. Más-más időben bukkannak fel emlékezetemben. Felnagyítódnak lényegtelennek tűnő események, és eltűnnek nem is tudom hová a lényegesek. Az idő múlásával ez egyre inkább így van. Megpróbálok rendet teremteni köztük. Erre jó a fehér papír. Hazajáróban újabbak és újabbak jönnek elő.

Nógrád. Nekem elsősorban nem egy megye, nem egy falu, hanem egy tájegység. A Börzsöny, a Cserhát, Diósjenő; az emberek, az emberek viselkedése, mentalitása. Ahogy távolodunk térben ettől a helytől, ahol ez kezd megváltozni, nálam ott van ennek a tájnak a vége. Ahol már másképp gondolkodnak, másképp viselkednek. Önálló világ ez. Régen még azt is gondoltam, hogy kemény, láthatatlan fal veszi körül. Szerettem volna kitörni belőle. Ma már úgy gondolom, hogy inkább védett, körülölelt. Ölelésébe járok haza?

A falu

Hozzánk a faluba csak az tért be, akinek itt dolga volt. Átutazni csak vonaton lehetett, a bekötőút ma is tisztas távolban tartja a véletlenül betérőket. Elmenni is csak az ment el innen, aki erre kényszerült. Mikor a föld, az erdő már nem adott elég munkát és lehetőséget a megélhetésre. Hajnalban még sötétben utazni a gyárba, este sötétben haza. Több órát naponta. Tanulni én is így jártam el. A füstös vonaton télen a padlón papírt gyújtottunk, hogy egy kicsit melegdjünk, nyáron a korom bebújt ingünk alá is, izzadt testünkhöz tapadt.

A házakat a Börzsöny védte a nyugati szelektől. Azok egyre közelebb húzódtak hozzá. A hegyek megdobták a felhőket, a szelet, s azok csak a falu másik oldalán huppantak le. A felvégen azok laktak, akik leginkább az erdőből éltek, a favágók, az erdei munkások, a vadászok, a csemetézők, a fűrésztelep dolgozói, a rakodómunkások és a rőzsét, gombát, szedret szedő cigányok. Kocsmába sem jártak le az alvégre, mindig ott ültek a Havas-félében, ahonnan a hegyek csak egy karnyújtásnyira voltak.

A falu két temploma körül a módosabbak laktak, feljebb a reformátusok, lent a katolikusok. Keletre aztán megnyílt a világ. Ha felkapaszkodtunk a Závoy-nyergbe, vagy a Kőszirtre, négy-öt távoli falut is láthattunk és a Cserhátot, amely nem vonzott bennünket. Nekünk ott volt a Börzsöny, máig kiismerhetetlen, vad, kemény hegyeivel. Ez volt a miénk, a nekünk való. Már büszkeségből sem kirándultunk az ettől kisebb hegyekbe. Messziről, fentről néztünk le rájuk. Tartást is adott ez nekünk, valami büszkeségfélét. Senkinek sem mondtuk, csak mi tudtuk ezt. De keletre a falu lábánál ott volt a tó, ahová tiltott horgászatokra lehetett menni és tiltott fürdésekre. Szárcsákkal, golyákkal, vadlibákkal teli nádas. És sok hal.

Északra a szőlődomb pincesorral, a temetővel. Odébb szőlő, málna, dió, gesztenye.

Délre már megakasztotta a nézést a nógrádi vár, amely hirtelen, kúposan bújott elő a földből, hegyesen maga fölé tartva a felrobbantott lőportorony csonka maradványát.

A kör bezárult. A gyermekkori táj eddig tartott.

A falut egy patak szeli ketté. Sokáig őrizgettünk egy régi térképet, amit nem tudom, hogy miért, üvegre festettek. A száz, kétszáz évvel ezelőtti falu volt rajta. Ahogy a víz lezúdult a hegyekből, kacskaringósan utat vágott magának, úgy épültek melléje a házak. A patakban libák fürödtek, ősszel hordók álltak benne, dézsák, hogy megduzzadjanak. Több helyen kövekből gátat építettek, itt összegyűlt a víz és fürödni lehetett, az asszonyok pedig sulykolták a szennyes ruhát. Gyakran találtunk „aludt” köveket, melyekkel kékes-szürkén lehetett rajzolni a házak falára. Télen mikor befagyott, az egész falu gyermekserege ott csúszkált rajta. Irigyeltük azokat, akinek olyan csizmájuk vagy bakancsuk volt, amelynek a sarkára patkó volt szegezve és ezzel „kacarta” a jeget. Fahidak vezettek át rajta.

A víz a hegyi forrásokból jön – ma már egyre kevesebb –, leginkább Zsibakból, amely nevezetes forrás. Jód tartalmával barnára festette a környező köveket, a forráshoz tett favályút. Gyógyhatása kétségtelen, de máig kihasználatlan. A valamikori tengerfenék itt felgyűrődött. Olyan sziklák vannak itt, amelyek szinte csak megkövesedett tengeri csigákból, kagylókból áll. A falu vezetése mindig tervezte, hogy bevezeti a vizét, de a terv, terv maradt.

A táj és az ember idővel hasonul egymáshoz. Egymáshoz csiszolódnak mint patakban a kövek. Az alföldi emberekben a végtelen nyitottságot fedeztem fel, míg az itt élőkben a zártságot, a keménységet. Talán a szél, a hó tette keményebbé az arcokat, a szívós, agyagos, köves, szántásnak ellenálló föld? Ki tudja? Csak a burkot nehéz feltörni, alatta igaz emberekre találunk.

A szegénység

A szegénység nem nyomor formájában volt velünk. Tisztes szegénység volt ez. Feltűnően gazdag senki sem volt a faluban. A föld köves és agyagos, az ipar távol. A falu szegényei a felvégi muzsikos cigányok és néhány, az élet szélére sodródott lumpen család. Koldusra nem is emlékszem. A cigányoknak mindenki adott használt ruhát, ha kellett ételt. Ők „megmuzsikáltak” nénapodon, vagy gombát hoztak az erdőből. Nagyobb csetepaté sohasem alakult ki közöttük és a falusi emberek között. Lopások is alig történtek. Mindenki élte a maga életét.

A szőlődomb tele volt ültetve gyümölcsfákkal. Körülkerítve nem voltak. Bátran oda lehetett állni, enni belőle. Ha jött a gazda köszönni kellett, nem elfutni. Csak elvinni nem volt szabad a gyümölcsöt.

Gyermekkoromban egy ilyen cseresznyefára másztunk fel egy pesti diák barátommal. Megjött a gazda, mi fenn a fán csücsültünk. Nekilátott a fa alatt lucernát sarlózni a nyulaknak a hátikosarába. Mikor végzett, felszól nekünk: – Fialaturak, ha meg nem sértem, nem szednének az asszonynak egy kicsit? – és nyújtja fel a sapkáját. Barátom szólni nem tudott ámulatában. Magában már azt fontolgatta, hogy melyik felén ugorjon le a fáról és eredjen futásnak. Csak a nyugodtságom tartotta vissza őt.

Én András bácsit láttam a legszegényebbnek a faluban. Utolsó volt aki fehér gatyát hordott, mezítláb járt. Ott lakott a „kultúrkert” alatt, nádfedeles háza már majdnem rándólt. Különösen mióta a felesége meghalt. Kicsit dadogott, de mikor a verseit kezdte fújni, megindult szépen a szavajárása. Befelé élt már, a mezőn is inkább a virágokat és a madarakat nézte, mint a munkát. Mielőtt végleg rászakadt volna a háza, a falu vezetői elhelyezték egy szociális otthonba. Utolsó vasárnap felöltözött a legjobb ruhájába, elment a templomba. Ott a paptól illendően szót kért, és versben köszönt el a gyülekezettől. Mikor évekre rá megkerestem, egyedül ült kint a parkban. Egyre jobban dadogott, verseit magának mondta, és szorgalmasan jegyezte őket kockás füzetébe:

Erdők közelében lakom,
Ha kakukk szól, ide hallom.
Fülemüle olykor-olykor,
Idezenél a bokorból.

Versfaragó ember sok élt a faluban. Ha halottja volt a falunak, vigasztaló énekeket írtak, melyeket a virrasztóknak olvastak fel a koporsó mellett. A vers a dal itt a szegény emberé volt leginkább.

E vidékről, már az én emlékezetemből való történet: Az író-olvasó találkozon a meghívott költő alig mondta el egyik versét, mikor egy nagybajuszú atyámfia felállt, megpödörte a bajuszát. – Az semmi, mondta. Benyúlt a zsebébe, elővette saját verseit és hosszasan olvasta őket.

Volly István Misztótfalusi kiadású Vőfélykönyvében Diósjenőn jegyezte fel ezt a szép gyertyástancot:

Mikor a menyasszonyt fektetni viszik,
Akkor a vőlegényt pokolra vetik.
Hej, pártám, pártám, gyöngyös koszorúm,
Majd szögre akasztlak édes hajfonóm.

Már két szál gyertya ég, mindnyájan látjátok,
Hogy Atya-Fiúisten van, azt ti is valljátok,
Azért az Istentől áldást kérek rátok,
Végre az egeket örökökül bírjátok!

Első gyertyát gyűjtöm az Atya nevében,
Aki teremtette őket az életbe,
Vigye is fel őket az egek egébe,
Ezeket kívánom szívesen!

A három szál gyertya szépen világít már,
Szerlembbe esett ez a szép hitves pár,
Az Úrnak áldása legyen ott, ahol jár,
Jöjjön mindnyájunkra sok szép tél, tavasz, nyár!

Csoszogi az öreg suszter esete gyakran megtörtént velünk is. Ott lakott a Peceparton. Ő olyan cipő foltozását is elvállalta, amiről magunk sem gondoltuk volna, hogy egyszer még hordani lehet. Mindig sürgős volt a javítás, mert másik nemigen volt. Meg kellett hát várni. Gyakran ránknézett amikor fizetésről volt szó, s csak annyit mondott: majd legközelebb. Egy ilyen utunk alkalmával a falu másik cipésze ránk kiáltott, hogy hová megyünk? Mondtuk, hogy az öreghez. De hisz ő is cipész, adjuk csak oda neki. Nem mertünk ellentmondani, de otthon volt mit hallgatni. Alaposan megkérte az árát és csak nagysokára készült el. Ezután már a fél falut megkerülve mentünk az öreghez, nehogy újból ránk kiálthasson.

A festészet

Gombaszögi úr a klasszikus csavargók közé tartozott. Valaha polgári életet élhetett – ez kitűnt szavaiból – azt mesélték, hogy szép háza van Balassagyarmaton. Fejét hatalmas fehér szakál lengte körül és mérhetetlenül büszke. Nagy ellensége lehetett a tiszta víz, a szappan; legtöbbször kerékpáron járta a vidéket, hatalmas batyukat akasztva rá. Ott aludt, ahol az este érte. Nem volt ritka, hogy szakállában szalmaszál is díszelgett.

Hozzánk gyakran betért, mert nagyapának valamikor valamilyen ügynöki munkát végzett. Hatalmas darab avas szalonát megevett rengeteg sóval és hagymával, amit állítása szerint igen szeretett. És ha volt, borocskát is rá. Batyujából gyakran előhalászott egy összerakható festőállványt, amit aztán a legfeltűnőbb helyre állított fel, hogy lehetőleg mindenki lássa és csodálja őt, amikor fest. Ilyenkor magyarázott is a falu népének. Emelkedetten, felsőbbrendűen, azok meg nevettek a háta mögött. Képeit megpróbálta eladni, elcserélni, de a faluban nemigen talált vevőt rá. Egy képpel, ha jól emlékszem egy használt nagykabát ellenértékéért megajándékozott bennünket. Az alkotás olyan penetráns büzt

árasztott – csak az Isten tudta, hogy milyen festéket használt –, hogy először a padlásra került, majd onnan a gazdasági udvarra, a szénapadlásra. A festészet, a festő fogalma sokáig az ő nevéhez kötődött. Ezt csak halványítani tudta a csendes, szerény Barabás Gizella, aki gyakran megfordult a faluban. Velünk szemben festette le Marton bácsit és feleségét népviseletben. Finom, szelíden megfestett akverellek kerültek ki a kezéből.

A nyolcszázas évek elején élt a faluban egy bizonyos Fagyasné, akit istenfélő volta ellenére mindenki boszorkánynak tartott. Ha elapadt, vagy véres lett egy tehén teje, azt ő szoptatta meg a kígyóval a réten, mások látták, hogy a rétekről és a földekről lepedővel szedi fel a harmatot, hogy természetlenné tegye másnak a földjét. Sebes lábait állandóan rongyba bugyolálta, a rossz nyelvek szerint azért, hogy a népek ne lássák, hogy olyan szőrös mint a boszorkányé. Hát ennek az asszonynak a fiát piktor Gergőnek hívták, mert csodaszép fákat, virágokat, állatokat tudott festeni. Mindenki bámulta, még a „kaputos” emberek is. Mi lett volna belőle, ha még tanulhatott volna is?

És ha már a piktorság egy külön fejezetet, egy külön „hazajárást” kapott, feljegyzem, hogy Mányoki János tudós prédikátor 1712-1728-ig volt a falu református papja, az egyházmegye első esperese. Huszonegy gyülekezet tartozott hozzá. Fia Mányoki Ádám többször meglátogatta édesapját Diósjenőn.

A kultúra

Diósjenő. A régi kultúrház. (Kodály mennyire nem szerette a kultúr szót, a kultúrembert, a kultúr nemzetet, mert felsőbbrendűséget takart, más lenézését.) De mi csak a „kultúrba” járunk, amely valaha kastély volt, vagy inkább kuria a falu közepén. A kastély a hegyek alatt áll ma is, hivalkodóan és gögösen elkülönülve. Ma szociális foglalkoztató intézet.

A kultúrnak szép lakótornya volt, nyikorgó falépcsővel. Később iskola is működött itt, magam is jártam oda. Szintenként egy-egy osztály. Valószínűleg azért kellett lebontani az ötvenes évek végén, mert a régi, úri rendszer jelképe lehetett. Ráfogták, hogy életveszélyes. Lebontották a tetejét, falait átütötték, árkádos folyosóját megszüntették és egy modern, jellegtelen ipari üzemet létesítettek belőle.

Ica néni lemezei hatalmas tölcseres hangszórókon vasárnap teleharsogták a falut. Magyarnóták, érzelmes operett dalok. Szívküldi-szívnek. Mindenki az utcán sétált, talán május volt (mert májusban mindenki nagyon szerelmes...), talán nyár. Délután, mert délelőtt legtöbbször a templomba mentek, csak délután rajzoltak ki az emberek. A házak előtt a padokon ültek, hallgatták a dalokat.

A Néprajzi Múzeumban hatalmas fotó látható: Diósjenő. A református templomból jönnek ki az emberek népviseletben. Még a régi házak, a patak partján a topolyafák. Ezekből a fákból emlékszem egyszer sokat kidöntött a vihar. Félelmetes volt a látvány is. Hatalmas gyökerük kifordult a földből, házakra, villanyoszlopokra dőltek, mint óriásira nőtt gyufaszálak.

A kultúrkertben is égigérő fák voltak, fenyő, hárs, a régi park maradványai, és az utcával párhuzamosan tekepálya. A férfiak korszából sört ittak és filléres alapon játszottak. Néhány kiváltságos gyerek – én sohasem – a bábukat állígtatták, és visszagurították az elakadó golyókat. Néhány fillér járt nekik ezért. Komoly kereset.

A parkban hatalmas gesztenyefák voltak. A gesztenyéket mindig az iskolások gyűjtötték össze. Ma sem tudom, hogy mire használták fel.

Első emlékem a nagyteremben az ütemes taps. Édesapámmal voltam. Felálltunk, fáradt sűrű arcok: – Éljen Rákosi, éljen Rákosi! Mosolytalan szemek. Majd kínai vendégek, hatalmas fekete csajkán. Barátsági nagygyűlés. Érthetetlen és csodálatos hieroglifák az autogram kérőknek, majd futottunk a kocsik után, melyek hatalmas port kavartak a kövesúton.

Ekkor mázolták fel Hann bácsi deszkakerítésére: „Nem tűrjük a kétlakiakat!” Sokáig nem tudtam, hogy kik azok a kétlakiak. Hát Hann bácsi az volt, mert két felől is húzott jövedelmet. A vasúttól, ahol talán bakter volt, és a földből is, mert ő nem ment be a tsz-be. Pár holdját a két tehénével művelte. Valakinek sehogyan sem illett bele a jövőképebe. Azt is mondogatták, hogy ezeket a feliratokat idegen emberek mázolták fel éjszakánként, nem helybéliek. De lefesteni, lemosni akkor senki sem merte. Csönd vonult a falura, mindenki csak hallgatott.

A bálókba, azokba nem lehetett beleszólni. Először cigányzene húzta a talpalávalót, majd később a fiatalok átvették a hatalmat. Lampeks bácsi, az állomásfőnök mandolinon játszott, Bolgár Józsi tangóharmonikán, Móricz Emil dobolt, a kis Jugó pisztonon játszott. Én csellón próbáltam az ütemet követni. Büszke voltam rá, mert alig tizenévesen már egy egész korsó sört kaptam, amit persze egész estére beosztottam. Éjfélkor az udvaron menetrendszerűen elcsattantak a pofonok, amúgy legényesen. Hozzá tartozott az esthez. A teremben körben ültek a lányos anyák és árgus szemmel figyelték lányuk minden mozdulatát. Előfordult, hogy egy felbőszült mama a terem közepén néhány pofonnal utasította rendre leányát, mert nem illő módon táncolt. A lázadó fiatalság szerény, falusi megmozdulásai voltak ezek.

Tánciskola is működött itt. Nekem M. Mari jutott páru, akinek csak a derekáig értem. De azért csak szaporáztuk valahogy.

Később ebben a teremben állították fel egy nagy zárható fadobozban a falu első televízióját. A belépő ötven fillér volt, és legtöbbször ha le szeretnénk volna ülni, széket is kellett vinni.

A legnagyobb ünnepek közé a színházi bemutatók tartoztak. A műkedvelő társulat Ica néni vezényletével hónapokig készült az előadásra, amit aztán többször be kellett mutatni, mert akkora igény mutatkozott rá. Házilag készültek a díszletek, a ruhák közül is csak néhány volt a kölcsönzökből. Csiky Gergely: Nagymama, Urbán Ernő: Uborkafa, – ami hirtelen eszembe jut. Nagyon tehetséges, meggyőző „színészek” kerültek a színpadra. Én a zenekarban játszottam, mi kísértük az énekes, zenés darabokat. A bemutatók igazi örömneppek voltak. Az egész falu ünnepelt.

A környező falvakba Nógrádba, Tolmácsra, lovaskocsikon mentünk vendégszeretelpeni. Vittük a díszleteket, a jelmezeket. Egy ilyen alkalommal szívtam el egy kocsmában vásárolt negyven filléres Csongor-szivart. Alig tudtam végigjátszani az előadást, olyan rosszul lettem tőle.

Szüleim a háború után bábéelőadásokkal járták a környéket. A belépőt természetben – tojással, kukoricával – lehetett megfizetni. A bábozás később végigkísérte gyermekéveinket. Minden falusi ünnepségen fel lehetett lépni, csakúgy, mint édesapám által szerve-

zett szimfónikus zenekarral. A jó mindig győzött, a gonosz elnyerte méltó jutalmát. Ezek igazi ünnepek voltak, egy kicsit feledtették a falra mázolt feliratokat, a szervezkedéseket, a padlássöpréseket, a tagosításkori pofonokat. Nagyon össze tudott tartani a falu ha kellett, és nagyon szétesni, magára maradni, ha tőle idegen gondolatokat, cselekvéseket erőltettek rá. Csak hát idővel egyre gyengült az összetartó erő.

Egy napon, mikor a régi kultúrt eladták üzemnek, fel kellett építeni az újat. A falu apaja-nagyja ott szorgoskodott az építkezésen. Annyian voltunk, hogy alig fértünk el egymástól. Akkor még hitték, akkor még azt hittük, hogy magunknak építjük. Ma már a község vezetésének a fenntartása, a létezése is teher. Pedig ha újból megkérnénk a dadogós Sz. Imrét, hogy szedje a jegyeket úgy mint harminc évvel ezelőtt, talán még meg is tenné.

Az eklézsia

Az erdő, a börszöny rengetege mindig menedéket adott. Így volt ez a tatár, a török idejében, bár Diósjenő népe református lelkészükkel az élen, behódolt a töröknek, adót fizetett, ezzel megmentve a falu népét a pusztulástól. Amikor Nógrád vára 1544-ben török kézre került, Diósjenő is hódoltsági terület lett. A váci püspök is elemenkült, és csak 142 év múlva lesz Vácnak új püspöke.

Marosi András református lelkész tárgyal a törökkel és a falu népe megmenekül. De a hegyek annál inkább bujdosók tanyájává válik Rákóczi szabadságharcának bukása után. A spanyol örökösödési háborúba a környéken is fogdossák a katonákat. Az adókat megemelik, hogy a török pusztítások sebeit begyógyítsák. Fizetni nem tud a paraszt, katona nem akar lenni, hát irány a hegyek, ahonnan esténként lopva hazatérhet. Az anyakönyvek tanúsítják, hogy a bujdosó jelző még évszázadokig megmaradt ezen a vidéken.

A református gyülekezet minden időben erősnek mutatkozott. Befogadja Déry István lelkészt, akit Vác polgárai üldöznek el hitéért. De jól is jött éppen, mert szegény Bélis Istvánt családjával együtt a pestis elvitte, miután majdnem az egész falut eltemette már.

A templomot az ellenreformáció idején kisebbségben lévő katolikusok akarják megszerelni, de azt semmi pénzért át nem adnák a „pápastáknak”. A lelkészt még el is raboltatja és tömlöcbe vetteti a váci püspök. „...1731-ik esztendőben tiszt. Pásztóhai Istvánon ez történt: Hogy Juniusnak elein, a Buda ferdőbe mentében, a Nógrádi kertek között az úton, az oda való Plébános által az úton megfogadtatott és Vátzra vitetvén a Püspök parantsolattyaából, tömlöczre vetetett és egész Novemberig tartatott ott fogságban.” Így nem sikerült Diósjenőt árva gyülekezetté tenni. A nógrádi plébános még ma is tartozik egy ló árával, melyet a pap elfogatásakor magának megtartott.

A falu közepén folyó patak gyakran megáradt. A patak partján lévő iskola falai eláztak, használhatatlanná vált. A lelkész szomszédságában vásároltak új telket, és 1830-as években el is készült az új iskola és a tanítói lakás. Nem volt könnyű dolog az építkezés akkor sem, mert a jegyzőkönyv ezt a bejegyzést tartalmazza: „Midőn én alol trott, a kőművest arra ösztönöztem s erőlttem, hogy az oskola ház falát legalább 1 schukkal fellyebb rakja, ekkor a kőműves bort hordatott az előljáróknak s borítással vesztegesse őket, hogy az akaratomnak ellent áljanak s az ő részén legyenek. Leginkább Drégeli Mihály, Szabó

András, és Géczi János pártolták a köművest ezt mondván: jobban tudjuk mi, hogy kell építeni, hiszen úgymond ha még a mester gerendák fel rakattatnak majd a templomtetejével mérkődzik az oskola teteje. Ezen ellentállás és makacs nyilvánítás után én azonnal azon nyilatkozatot tevém, miszerint én tüstént beírom a kegyelmekek neveit a jegyzőkönyvbe, hogy az utódok is jegyzőkönyvileg lássák s tudhassák, kik az okai annak, hogy az oskola ház fala oly alacsonyra rakatott?

Leírta Nagy Mihály mk lelkipásztor május 26-án 1830."

Szegénynek igaza lett. Az új oskola csak harminc évig állt. Elvizesedett, 1861-ben ismét újat kellett építeni. Drégeli Mihály uramnak lelkiismeretfurdalása lehetett, mert nagylelkű felajánlásáról így ír a krónika: „1834-dik évi Junius 25-kén presbiteriális gyűlés tartattaván: Drégeli Mihály valamint az előtt már több ízben úgy most is illy nyilatkozatot tett a presbiterek előtt: *Uraim! u.m. én ma holnap meghalok, azt mondom kelmeteknek, hogy én az én portámat az Eklézsiának hagyom, – míg özvegyem él, lakjék benne, de annak halála után legyen az Eklézsiáé, oda építsen új iskolát, mert a mostani soha sem lesz jó oskola. Az öreghegyi szőlőmet is az Eklézsiának hagyom. Ezen többször tett nyilatkozatot beírta Nagy Mihály mk lelkész, melynek hitelességét az illető elöljárók hittel is tanúsíthatják.*”

Nagy Mihály építette az iskola után a ma is álló lelkészlakást 1850-ben, amely már műemlék, majd 1858-ban új templomtornyot. Fia, Nagy Gedeon a pápai kollégiumban Petőfi Sándor iskolatársa volt. Barátság fűzte össze őket. Egy alkalommal a költő saját versét akarta egy iskolai ünnepségen elmondani, de nadrágja rongyos volt, hát Gida kölcsönzött neki egyet. 48-ban nem csoda, hogy így ír haza édesapjának: „Én beállok katonának!” Ott volt a világosi fegyverletételnél. Aztán a kiegyezés híve lett. Meg is kapta a Ferenc József lovagja érdemrendet, állítólag, egyetlen a magyar református lelkészek között. Temetésekor a diósjeneiek a kitüntetését a szíve fölé helyezték.

Ha már a lelkészeknél vagyunk, feltétlenül meg kell említeni Kóczán Mórt, aki kisegítő szolgálatra jött Diósjenőre. Szikár, igen erős ember volt, ő lett az első magyar világbajnok gerelyvetésben. Ő mesélte, hogy a parókia udvarán rosszul elhajított gerely áttörte a templom ablakait és az úrasztala elé esett. Az asztagolásnál használt hosszú létrát emelgette edzés közben.

Baranyi Károly lelkész uramról az a fáma járta, hogy prédikációjára hétfőtől szombatig készült, és azt hangosan mondogatta a parókia kertjének méhesében. Hangja messzire szólt, a „vasárnapi leckét” fenn a karzaton a legények előre suttozták egymásnak.

A második világháború elvitte a református templom két harangját is. A pénznek nem volt értéke, ezért tűzifát adtak 46-ban az új harangokért. Azóta is mondogatják, hogy a toronyban „faharangok” szólnak.

A rebellis nép

Ez a vidék nem tanította meg hajolni a derekat. Jöhetett úr, katona, süvegelés csak tiszteletből járt, alázatból csak nagyon ritkán. A hegyek a szirtek is erre tanították az embert: büszkén állni, dacolni. Ha minden kötél szakadt, ott volt az erdő. Oda aztán mehettek utána.

A negyvennyolcas szabadságharcba Diósjenő is küldött katonákat. Szentgyörgyi István írja: „Az >Öreg szőlőhegy< végében, a pincesorok aljába toborzó verbunkos huszárok csapra ütött hordó mellett táncoltak, ittak és énekelték:

Gyere pajtás katonának,
Jobb dolgod lesz, mint apádnak.
Se nem kaszálsz, se nem kapálsz,
Csak a kaszárnnyában sétálsz.

Paroláztak a diósjenői délceg legényekkel, ki a parolát elfogadta, veres csákót nyomtak a fejére, katona lett. Mint báméskodó gyermeknek, tréfából az én fejemre is nyomott egy huszár veres csákót, örültem neki, azt gondoltam, nekem adja, de bizony visszavette, sírtam is utána.”

A faluból harmincnegyzven honvéd rukkolt be. A hagyomány szerint a diósjenőiek ugyancsak kitűntek vitézségükkel. (Ennek emlékére engedélyezték később a leventeoktatás idején a vörös sapka viselését.)

Nem értette még ő, csak látta a forradalmat, ahogy a nép kitódul az utcára. Ma jd hallotta, hogy éjszakánként lerongyolódott idegenek kopogtatnak be szállásért, a gazdaasszony étellel kínálja őket, ellátja sebüket, a gazda pedig hajnalban suttyomban elvezeti őket, ki a hegyekbe, oda ahová régen a rabló lovagok is várat építettek: Kámor-, Cseh-, Cigány várat. Másnap zajosan csörtető, idegenül beszélő katonák fésülték át a falut. Bujdosók után kutattak. Voltak akiket elfogtak, az elenség ruhájába öltöztették és büntetésből vitték az olaszok ellen harcolni.

A szabadság reményének vége: Kosuth száműzetésben. A falu tiszteletbeli bírójának fogadja. Az erről szóló okiratot, melyet Kossuth-bankókkal együtt a templom tornyába rejtettek, 1992-ben a templom tornyának javításakor meg is találják. Halálakor feketébe öltözött a templom, úgy siratták.

A „rebellió” a patak parton, nem messze a templomtól a Pintyurka csárdában is kitör néha. A hangoskodás, az éneklés zavarja az istentisztelet áhítatát. Rendelet születik hát, amit az „Elegyes Rendtartások” közé be is vezetnek: „*Vármegye rendelése szerént Szent Mihály Napjától fogva Sz. György Napig estveli nyolc órakor harangozás által jel adatik a korts-mákból s más mulató házakból való hazatakarodásra.*” Úgy látszik, hogy a harangkondításra nem mindenkinek támadt kedve a hazatakarodásra, mert – és ezt már nem a nagykönyv, hanem csak a fáma tartja –, az eklézsia egyszerűen lebontatta a Pintyurka csárdát. Ne zavarja a hívő ember csendjét.

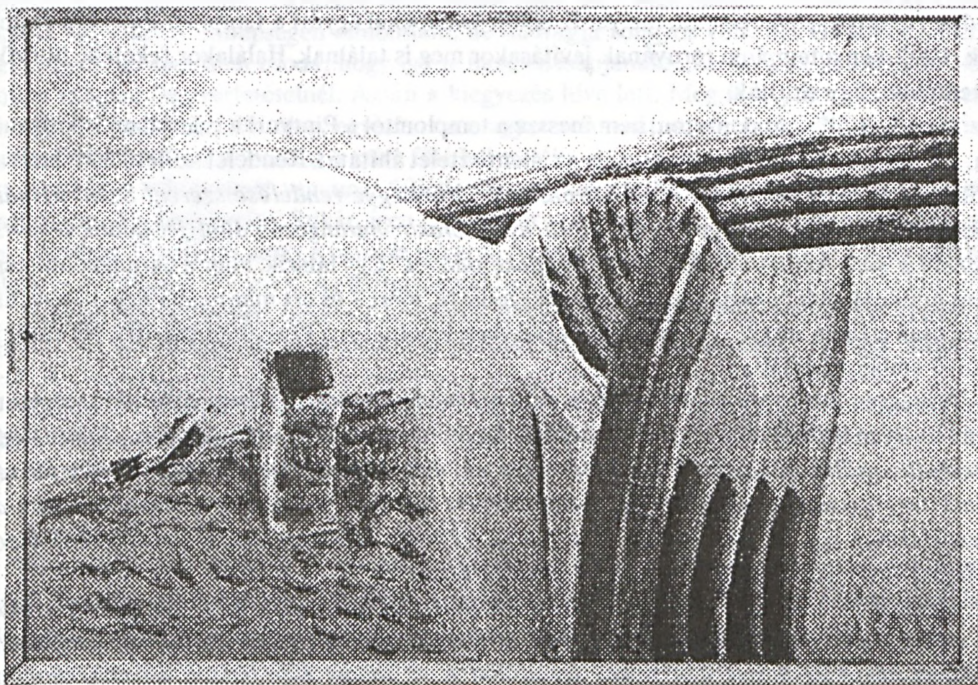
A megrendszabályozás, ha kellett a múlt század harmincas éveiben pálcával is megesett. Számos ilyen történetet jegyez fel a krónika. Egyet idemásolok tanulságképpen. „*Julius 6-án Presbiális gyűlés tartarván; Viski János mint aki éjszakának idején Serföző István feleségénél megfogattatott, előállítarván, cselekedetéért kérdésre vonanaton – tagadta ugyan, de menyetskével egy nyomon nem beszélt, Serföző István edes atya pedig feleségéstől bizonyította, hogy valósággal bent volt a menyetskénél.*

Mivel több hivatásra is Viski János a Presbitérium színe előtt meg nem jelent, s most is erővel fogattatam meg, azonban a vád bém bizonyítaton. 24 pálcza ütésekkel büntetetett. S mivel mikor az ütések alól felkelt így szólott s. v.: többet nem baszok esvélig, ujonnan megfogattatott és vakmerőségért 13 ütésekkel büntetetett.”

Hát ennyit az országos és helyi rebellikóról.

Kitárt marok

Az egyre ritkuló hazlátogatások alatt az arcokat nézem. Barátom gyereke lehet, a vonások ismerősek. Engem is így néznek már, főleg az öregek, a ház előtt a padon ülve. Harangoznak, kezükkel takarják a napot. Meg kell állni, köszönni, kérdéseikre válaszolni. A pincesoron az öregek is így ülnek sorban, talán már borocskát sem isznak, várják, hogy valaki arra tévedjen, akit megkínálhatnak. Hát veled mi van? – kérdezik. Mesélj! Testüket még melegíti a nap. Kalap, fekete mellény, kötény. Az idő lelassul. Legtöbbször ők mesélnek, és akikre emlékszünk még: Csirok Sanyi bácsi, az önkéntes tűzoltó, a csontkovács, akihez még az orvos is elküldte a betegeit akiken nem tudott segíteni, Alcsák bácsi, aki a legcsodáltosabb titkos szelencéket, agancsfajú botokat, hatalmas pipaszárat tudta faragni és madarakkal, virágokkal telefesteni, Géczi András bácsi dadogó versvagyódásaival, a csodavesszővel források után kutató kőműves, a cigányprímás Kiss Ernő, aki a ház homlokzatára kottát festett, Ica néni, a villanyszámlás, aki színdarabokat tanított be. Hazajáróban... Mind ott vannak ebben a kitárt marokban.

Lóránt János festménye

Rideg Gábor

Művek a korlátozott nyilvánosságnak

A műfaji biennálék mellett vidéki nagyvárosainkban az elmúlt évtizedekben szép számmal rendeztek országos hatókörű képzőművészeti kiállításokat is. Gondoljunk csak például a debreceni, a szegedi, a békéscsabai nyári, a miskolci téli, a vásárhelyi őszi, vagy éppen a salgótarjáni tavaszi tárlatokra, hogy csak az egykoron évi rendszerességgel szervezett eseményeket soroljam. Ezek a tárlatok hozzátartoztak az adott város, a régió kulturális életéhez, bár igazán népszerű, és látogatott csak kevés akadt közöttük – talán egyedül a legendás módon társadalmi eseményszámba menő vásárhelyi megnyitókat említhetném, bár a verniszázs másnapján ott is visszatér az élet és a látogatottság a vidéki múzeumok mindennapi kerékvágásába.

Ezek a kiállítások – a művészet sokszor nagyvonalú mecénálása és egyfajta kulturális, ismeretterjesztő misszió mellett – bevallva, bevallatlanul az országos figyelemkeltés eszközei is voltak, nem egyszer szezonális jellegük miatt (például Szegeden vagy Keszthelyen) idegenforgalmi attrakciók. Ez

utóbbi funkciójukat mindaddig el is látták, amíg a központi sajtó figyelemreméltónak érdekesítette e rendezvényeket. Ma már azonban olyan kevés országos publicitása van általában a képzőművészetnek, hogy a fővárosban rendezett országos kiállítások sem férnek bele sokszor az elektronikus médiák, napilapok figyelmének fénykörébe, nemhogy egy "vidéki" eseményről tudósítsanak.

A kultúrára fordítható intézményi vagy önkormányzati pénzek csökkenésével ezek a kiállítások sorra az anyagi ellehetetlenülés állapotába kerültek. Az anyagi nehézségeket azonban jobbra megelőzte egy identitás zavar, amely esetenként válsággá fokozódott: mivégre is rendezik, költséget, szellemi, fizikai energiákat nem kímélve ezeket a kiállításokat? Tudnak-e ezek a tárlatok országos nyilvánosságot biztosítani a résztvevő művészeknek, akár a helyi, akár a más régiókból pályázó alkotóknak? Végül, de nem utolsósorban, elég vonzóak-e a körülmények – a hely alkalmassága, a kellően nagyvonalú díjazás, stb. – ahhoz, hogy a helyi

közönség valóban jeles alkotók kvalitásos műveivel ismerkedhessen meg? Ugyanis, ha más nem, de ez az ismeretterjesztő, műveltség bővítő funkció önmagában is indokolható a kiállítások rendszeres megszervezését. Már nem is évenkénti megrendezést írok, mivel az életbenmaradás egyik egerútja, miként Salgótarjában is, a biennálé rendszerben történő jelentkezés – nem kis anyagi áldozatot vállalva még így is.

A 23. Salgótarjáni Tavasz Tárlatot története során másodszor rendezték meg két-éves időközben – váltakozva a rajzbiennálékkal. A Tavasz Tárlat több, mint három hónapig, tehát a nyár végéig a város reprezentatív kulturális eseménye, kielégítve az idelátogatók ilyen irányú érdeklődését is. De voltaképpen milyen élményt is tartogat az idei kiállítás mindazoknak, akik megnézik? Némi malíciával, de a lényegre tömören kifejezve mondhatnám: egy kultúrált, esztétikus látvány nem túl maradandó élményt – a kiállítást, mint látványegészt minősítve.

Nézzük azonban egy kicsit részletesebben, ahogy az első benyomás után a látogató is szemügyre veszi az egyes műveket. A legerősebb benyomást minden bizonnyal a két évvel ezelőtti nagydíjas *Földi Péter* kamarakiállítása gyakorolja a nézőre. Még akkor is így van ez, ha a képek motívumai, a groteszk figurák, a fagyasztott csirkelábak, a csupasz madárfiókák önmagukban kissé taszítóak, a néző akkor is érzékeli azt az átváltozást, hogy itt másról is szó van, nem pusztán a baromfiudvar életének leképzéséről. Földi színvilága ezekben a kis képekben telítettebbé, érettebbé vált, minőségileg új szintet érve el, az említett átlényegítés fontos eszközeként. És, ami korántsem elha-

nyagolható, a szem számára is megnyerően vonzó ez a színvilág.

Ha már a koloritnál tartunk, meglepő, hogy az ugyancsak sokszorosan díjazott, egykori salgótarjáni alkotó *Lóránt János* kiállított három akvarelljének koloritja mennyire könnyed színességé, mennyire öncélúvá vált. A közelmúlt egyik akvarell kiállításának címét idézve, „színes-víz” csupán. Látszat, és nem látvány, inkább a jelenlét, mint a valóságos részvétel látszata.

Lóránton kívül még jónéhány művész élt csupán a jelenlét folytonosságát jelző név-jegy leadásának lehetőségével. A „név-jegyek” természetesen különböző minőségűek, gazdáik tehetsége szerint. Például *Váli Dezső* egyetlen olajképe a kiállítás egyik legjobb festménye, ellentétben *Bobály Attila* árválkodó szobrával, amely láttán az embernek az az érzése támadhat, hogy amit tesz, azt nem tudja, amit tud, azt nem teszi a művész. Bobály érzi a fát, tudja faragni, de nem *Samu Géza* és követőinek, az úgynevezett „fás- körnek” a modorában, amelyhez megpróbál idomulni. Különösen érvényes az előbbi megállapítás Bobály múzeum előtt álló bronz Széchenyi szobrára. Ez a szobor – bár nem a jelen kiállítás része, de minden tárlat vizuális „nyitánya” – szemléletileg zavaros, karakterében elhibázott.

Térjünk azonban vissza a kiállításához! Még az előbbi gondolathoz, a névjegyszerű részvételekhez kapcsolódik, hogy meglepően kevés a kifejezett olajkép. Minden bizonnyal a flottabb és olcsóbb festői technikák túlsúlyában az a megfontolás is szerepet játszik, hogy a művészek a pusztán jelenlét kedvéért nem akartak több hónapra lekötöni más fórumokon talán több reménnyel kecsegtető, jelentősebb munkákat. Így tehát a

zsűrinek abból kellett válogatnia és díjaznia, amit kiállításra felajánlottak, bár a díjazásnál feltehetően közrejátszhatott az illető alkotó eddigi tevékenysége, a kiállításon való eddigi szereplése, és az otthon maradt művei egyaránt.

A körülbelül 200 beküldött munka közül 122 művet talált kiállításra méltónak a bizottság, 63 alkotótól. Közülük az idei nagydíjat, Salgótarján Város Önkormányzatának díját *Olajos Györgynek* ítelték. Nem kívánom vitatni a zsűri döntését, Olajos képei esztétikusak, a maguk módján technikailag szellemesek, de tipikusan olyan munkák, amelyekből három, hat vagy huszonhárom sem több, sem kevesebb, csupán más, egy dekoratív ötlet permutációi.

Nógrád Megye Közgyűlésének díját *Krajcsóvícs Éva* kapta. Három kiállított olajképe leginkább Váli Dezső világával rokonítható (nem véletlen, hogy a tárlat egyébként is jóhiszemű rendezője, *Peák Ildikó* egymás mellé rendezte a két művész munkáit), de *Krajcsóvícs* színhangaiban Válinál kissé líraibb, felfogásában impresszionistább, műveinek főhőse azonban szintén a csend és az enteriőr fényei. A szakmai szövetség, a Magyar Képzőművészek- és Iparművészek Szövetségének díja ezúttal *Kótai Tamás*, számomra csupán iparművészeti alkotásokként értelmezhető munkáinak jutott. *A leginkább sámán- dobokra emlékeztető, kerek, formázott vásznak a minimál art szabályai szerint precízen, nagy szakmai gonddal megmunkált dekorációk.*

Két szobrásznak is jutott az idén a zsűri szakmai elismeréséből. Közülük *Jószai Zsolt* kapta Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Közgyűlésének díját, feltehetően miskolci illetősége okán. A lakóhelytől függetlenül két kiállított szobra a tárlat kiemelkedően jó munkái közé tartozik. Erőteljes forma-alakító kész-

ség, kiforrott szakmai tudás birtokában képes azt a mögöttes tartalmat is megjeleníteni figuráiban, amelyekből azok jelentéssel bíró jellé lényegülnek.

A jel és a jelentés kapcsolata különös módon vetődik fel a két évvel ezelőtt díjazott *Várnagy Ildikó* plasztikáiban. A művésznő nagyon tiszteletreméltó módon az egyszerű jelenlétnél hangsúlyosabban szerepel az idei kiállításon is. *Várnagy Ildikó* az évek során kialakított egy sajátos jelrendszert. Azon lehet vitatkozni, hogy ez vajon térbe szervezett plasztikai jelrendszer-e; de nem érdemes, mert ez már nála hordozótól függetlenedett „kód-ábécé”, s még azt sem mondom, mint egyik méltatója írta, hogy ezek hieroglifák, eredeti, képirás értelmükben, hiszen éppen az a zavaró a számomra, hogy ezeket a jeleket a szemlélő egyre kevésbé képes dekódolni. Neki tehát jobbára „üres” jelek maradnak, vagy csak nagyon egyszerű értelmezésüket apercipiálja a címek segítségével.

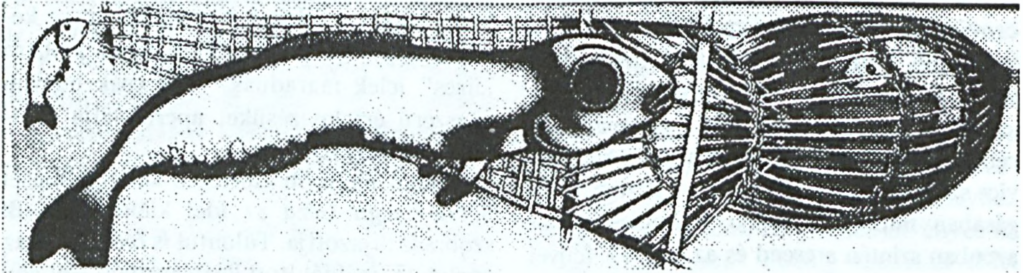
Annál nagyobb elbeszélő kedvvel mesél *Széri Varga Géza* az idei kiállítás másik szobrász díjazottja. Túlon túl is fecsegő ez az anekdotázás, kiállított körplasztikai egy-egy színházi szcena vázlatosra sikeredett modelljei csupán. Ez az út, amelynek kezdeti lépései érdekes plasztikai ötleteket eredményeztek, zsákutcának bizonyult a tehetséges szobrász számára. Talán még az érem nagyobb teret enged ennek a szemléletmódnak – kiállított éremsorozata ezt igazolja – körplasztikáiban inkább a formák tisztább artikulálására kellene törekednie, mintsem a sztori bőbeszédű előadására.

Kissé elnagyoltan, és a végére hagyva, de mindenképpen szót kell ejtenem a kiállítás grafikai anyagáról, amely a tárlat talán legerősebb, de feltétlenül minőségileg a leg-

kiegyenlítettebb része. *Budaházi Tibor*, *Jeney Judit*, *Kéri Imre*, *Maracskó Gabriella* lapjai érdemelnek külön is kiemelést, de tetszett *Halbauer Ede* grafikus „gesztusa” és *Drozsnyik István* három ironikus, játékosan groteszk rajza is.

Végezetül magam is szeretnék csatlakozni az előszót fogalmazó *Pusztai Béla* polgármester úr azon reményéhez, hogy a

hivatalok, testületek mecénási erőfeszítéseihez hamarosan társul majd a város, a régió „civil” szférájának anyagi támogatása is. Ha ez valóban így lesz, akkor ez minden bizonytalansággal nagyobb vonzást gyakorol majd a sajnos egzisztenciálisan egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülő képzőművészeti szakmára is, amely a tavaszi tárlatok színvonalának emelkedését eredményezheti.

Földi Péter munkája

Bohár András

Narráció és poézis

Cselényi László költészetéről

(tematizációs változások és a megközelítés lehetőségei)

Cselényi László kötetei – leszámítva a *Keselylábú csikókorom* (1961) és az *Erők* (1965) könyveit – *Lehetőségek egy elképzelt szöveghez* –, a kompozíció folyton megújuló kísérleteinek dokumentumai.

Az első két munka *tradicionális* felépítettségét a „mesterségesen táplált falumitológia” romantikus beállítódását, heroikus szimbólumokkal terhelt beszédmódját ill. a szociografikus ihlettségű valóságfeltáró versformálást éles cezúra követte a hatvanas évtized fordulójáról. Ami megnyilvánult az egységes kompozíció experimentumában és az összegzés egzisztenciális-költői motívumait, textusait struktúráló poézisben. Ennek első dokumentuma a *Krétakor* (1978) gyűjteménye, ahol már új szerkezeti rendbe szedve jelentkeznek az első két kötet munkái, mintegy dokumentálva a szülőföld édenét, s ezzel párhuzamba állítva a világtörténeti perspektívákat átfogó poklokat. S ugyanitt jelentkeznek a modern *avantgárd*

irányainak kreatív újragondolásai a strukturalista ihletettségű irodalomtól az egzisztenciálfilozófia problémaorientációjáig.

A *Krétakor* hirdette lehetőség az elképzelt szöveghez újabb kompozíciós elemmel gyarapodik a *Jelen és történelem* (1981) munkájában. Figyelemreméltó az a tematizációs bővítés, amely a kompozíció egészébe emeli a különböző riportok, publicisztikák, naplórészletek, irodalmi-művészeti reflexiók füzérét az első három fejezetben kronológikus rendbe szedve. Majd a centrális negyedik fejezetben újrastrukturáltan olvashatjuk az *éppen aktuális* „*Jelen és történelem*” képzeletbeli mítoszát, hogy majd ismét három fejezetben (visszafelé számozva!) a reflexióé lehessen a főszerep a hatvanas évek végétől a nyolcvanas évek elejéig. S azzal, hogy Cselényi ismét az I. fejezethez érkezett vissza, megadta a kompozíció *zárt* rendjét – az egy centrumból kétfelé ágazó szonáta szimbolikus formáját – és egyúttal az újraindítás lehetőségét is *nyitóná* tette.

A *Téridő-szonáta* (1984) még feszesebb kompozíciós rendbe szervezi a naratív és poétikus elemeket. A táj térkapcsolatait és időhorizontjának mozzanatait ismételten az egyirányú összefüggések irányítják (1-4-ig tart a számozás). Azonban itt az elemek szabad variációs lehetősége, a történések lét- és időmeghatározottságai már egy újabb variációs lehetőséget körvonalaznak. Ahol méginkább magától érthetődővé válhatnak a mítikus, a történeti, a természeti és az antropológiai együttthatók kölcsönös feltételezettsége. S mivel ez már – ha nem is ennyire szerves formában – az előző két gyűjteményes könyvben is érzékelhetővé vált, így implicite utal az *alkotói szabadság* és *egyesítés* megismételhetetlen aktusaira, ezzel jelezve a szüntelen mozgásban levőséget, a re-konstrukciók visszajára fordítását, dekonstrukcióját éppúgy, mint az aktuális értelmezések tradíciókat megtartó-újragon-doló alakulatait.

Némileg módosul az összegzések természete a *Kiegészítések Hérakleitoszhoz* (1988) és *A megírtatlan költemény* (1990) kötetekben. Míg az első a mítikus, irodalmi és filozófiai formákat és jelentéstartalmakat struktúrálja újra, addig az utóbbi a különböző jelentésegységekhez köthető reflexiókat szervezi egységekké.

A *Kiegészítések* könyve a mítikus és történeti ősidő, az elmúlt századok áttelekésítése, a honi reformáció és nyelv megteremtődése, Spinoza és Hegel megidézése kapcsán *történetiségünk* íveit villantja fel. Hogy majd a következőkben az *egzisztencia* végzetes és véges voltára (Dosztojevszkij, Heidegger), valamint a *műforma* és *világegész* harmóniájára/visszajára irányítsa figyelmünket (Bach, Bartók). S végül a példák:

Füst, Sinka, Forbáth Imre, Pilinszky, Illyés, József Attila. A montázsok az egyes auktorok szellemiségének erőterét, az örökösen megújuló impulzusokat jelzik, amelyekkel Cselényi mindig is kapcsolódott hozzájuk. A ciklust *A megírtatlan költemény* poétikus változata zárja: valaminek ezután is következni kell. A polifónikus hangszerelésű Hérakleitosz könyv önmagát kell, hogy megismételje, ám az már nem lesz ugyanaz.

A megírtatlan költemény (1990) következő változata a „háttérolvasmányok” töredékeit szervezi rendbe. Amibe beletartoznak a történeti, filozófiai, művészeti kivágások a legkülönbözőbb szerzőktől – Arany, Szentkuthy, Bartók, Heidegger, Joyce, Krauss -, hogy csak néhány jellegzetesen eltérő nevet említsek. De a kompozícióba organikusán beépülnek az újraolvasott naplórészletek, az életúttal kapcsolatos interjúk és a műveket körbejáró kritikák.

A világ *adottságát*, *épp-így*létét veszi számba Cselényi ebben az opuszában. Mik azok az elméleti fogódzók, építőkövek, amelyek felhasználhatóak a folyamatosan irandó műben? Erre a kérdésre már láthattunk példákat az előző könyvekben is. A táj tér-ideje és a világra-való-nyitottság érintkezése (Krétakor, Téridő-szonáta), az életút személyes ideje és a történeti idő egybekapcsolódása a mítikus-poétikai centrum lehetőségeinek felrajzolását hívta életre. (Jelen és történelem). Így a különböző mítoszrtegek, filozófiai jelentések és költői világképek új-*ra*strukturalásakor (Kiegészítések Hérakleitoszhoz) elsődlegesen poétikus tekintetben formálódott újra Cselényi opusza, hogy ezt mintegy kiegészítse *A megírtatlan költemény* könyvének megalapozó háttértudást és érzékenységet ismertető könyve. Ez utób-

bi két munka újabb tájékoztató pontokat jelöl ki. Megadják azoknak az élményeknek, tapasztalatoknak és rendbeszervező impulzusoknak az eredőjét, amelyek ugyan már ott munkáltak a Krétakortól Cselényi minden textusában, mégis ezek segítik leginkább a kontextualizáció természetének megértését, amely a későbbi összefoglaló munkánál fontos adalékul szolgálhat a megértés folyamatában. S itt a könyvek tematizációs motívumainak értékelését felfüggesztjük, mivel az *Acetilén ágyak* (1991) és az *Elvetélt szivárvány* (1993), amely három egység egy újabb összefoglalásból, már az előző szempontok újraértelmezésével foglalja egybe a költői életút eddigi szakaszát, s ennek elemzéséről a későbbiekben még szölok.

Most röviden jelzem azokat a megközelítési módokat, amelyek segítségével hozzákezdhetünk Cselényi műveinek értelmezéséhez és az élmények befogadói újraalkotásához. Elsősorban azt szükséges hangsúlyoznunk, hogy az életmű egészében egy *folyamatosan változó dialóguspozíció* kimunkálására, illetve az ebbe való bekapcsolódásunk lehetőségeire szükséges koncentrálni. Ez azt is jelenti, hogy a szövegértelmezéseknek olyan egyedi tipológiáját szükséges felvonultatnunk, működésbe állítanunk, amelyek eliminálják mind a történeti-filológia irodalomértés múlt század végéről ittmaradt relikviáját, mind a szigorúan szöveg- és szerkezetcentrikus szemiotikai megoldásokat. S ezt nemcsak az indokolja, hogy a vers- és szövegfelfogás ill. a struktúráképzés sajátossága Cselényinél anakronisztikussá tenné ezeket a módszereket. Mert míg az első esetben azt kaphatnánk eredményül, mintegy a mindennapi közbeszéd szintjére érkező lapos általa-

nosításként, hogy az első két könyv hatvanas években felmutatott eredményei után nem tudott az alkotó új minőségeket létrehozni, ezért azóta keveri és újraszerkeszti eddigi szövegeit, s egy pseudo-dadaista indíttatású értelmetlenség kerül csak ismételtlen a könyvekbe. Természetesen a helyzet explicit megjelenése nem így fest, hisz a modernizmus századunkban létrejött eredményei már „beépültek az irodalom egészébe”. Csak éppen az értelmezés eszközeit nehéz megtalálnunk. Azonban nem jobb a helyzet egy strukturalista-szemiotikai elemzés esetében sem, mert ugyan kitapintható és logikailag követhető az egyes struktúrák egymásra következése, de már a befogadásból és a szöveg tulajdonképpeni életéből adódó kérdések nem jelentkezhetnek ezen a horizonton. S itt nemcsak a már említett folyamatosan változó dialóguspozícióra utalnék, hanem a tulajdonképpeni *kontextualizációs* mozzanatsor természetére.

Arra a hermeneutikai körre, aminek keretében egymást feltételezi narráció és poézis, struktúra és struktúra-utániség/közöttség, élmény és létmeghatározottság kölcsönössége, valamint az időmodulációk – mitikus, történeti, jelen, jövő – egymásba kapcsolódásai. S nem utolsósorban arra a megtermékenyítő ám feloldhatatlan konfliktusra is szükséges emlékeznünk, hogy egy „nyitott mű” a világra-való-nyíltságával ugyan magában hordja potenciálisan a teljesség igényét a befogadói asszociációk tekintetében, ám ez csak az ideális befogadói közösség tételzése által előlegezhető, ami ugyan igényként szükséges, hogy megfogalmazódjék, a hozzájárulásokat azonban előbb meg kell tenni.

(az elbeszélhető ön-azonosság felé)

A művészetről folyó beszéd olyan egyéb kulturális vonatkozásokból meríti fogalmait és szempontjait, mondja Clifford Geertz, amelyeket a művészet ugyan szolgálhat, tükrözhet, kihívhat, leírhat, de nem hozhat létre egymagában, s az ilyenfajta beszéd többnyire éppen arra irányul, hogy a művészet sajátos energiáit az *emberi tapasztalatok általános dinamikájával* hozza összefüggésbe. Ebből nem pusztán az következik, hogy a társadalmak nagy része sohasem csak esztétikai szempontok szerint definiálja a művészetet, hanem az is döntő elemként lép be, hogy a művészet tárgyait mindig felruházzák *kulturális jelenrésekkel*, s ez térbelileg és időbelileg egyaránt változó képet mutat. Ez a kultúranropológiai dimenzionalitás különösen nagy súllyal esik latba térségünk kulturális-művészeti teljesítményeit vizsgálva, hisz olyan kérdéseket hoz mozgásba, mint a *tradicionális helyi kultúra és a nyugati modernizmus* kapcsolódása, az *alkotói közvetítés szerepe és minősége* illetve a *befogadói oldal értelmezési horizontja*.

Az *Acetilén ágyak*-ban olvashatjuk a szerző hatvanas évek közepén keletkezett riportjának kérdését: „A modern művészet, a modern irodalom ezrével gyártja a pusztulás képeit megjelenítő műveket. Vajon akad-e művész, aki egyszer megörökíti majd a mi nagy tragédiánkat, a Duna menti népek 1965-ös nagy katasztrófáját, aki elmondja majd a késő unokáknak, mi is történt a Duna mentén 1965 júniusában?” S ezzel három lényeges mozzanatot is beemel ópuszába Cselényi, ami egybecseng Geertz összegzésével. Egyrészt a művészetbe emelt *természeti-társadalmi* katasztrófa közvetí-

tésének szükségességét, másrészt a *sajátos élményanyag* jelenvaló-létünket meghatározó eseményének és a modern művészet *univerzális* irányainak kapcsolódását, s végül a *történetek időbeliségének* újrafogalmazását, az emlékezés alapstruktúráját hangsúlyozza az értelmezésben.

Ha az előbbieket továbbgondoljuk két egymásra következő és egymás helyébe lépő *időtudatot* is reprezentál Cselényi munkássága. „A modern történelmi tudat sajátossága – írja *Karácsony András Luhmann* tudásszociológiáját elemezve – nem a múlt megismerésén való fáradozásban látható, hanem a múlt időiesítésében. A történelmi eseménynek individualitása nem pusztán az időpontok irreverzibilis sorában elfoglalt helyétől függ, hanem az időhorizontok speciális együttállásától, amelyek szelektivitása megteremti magát az eseményt. A jelenlegi múlt és az elmúlt jelen differenciájának lehetősége a reflexív időben gyökerezik. A múltat már nemcsak szóbeli, írásbeli tradíciók révén tartják emlékezetben, hanem állandóan kritikai eljárásokban rekonstruálják. Az időben a múlt-jelen-jövő együtt mozog. Időpontok megadása nem egyszerűen csak datálás, hanem időhorizontok kiválasztása.” (Karácsony András: *Bevezetés a tudásszociológiába* 1995. Bp. 162.o.) Ez nemcsak azért megtermékenyítő mozzanat Cselényi szövegeinek értelmezésekor, mert rámutat azokra a *modernizmusra* jellemző sajátosságokra, amelyek jelen vannak mindvégig, de ennek explikációja előtérbe helyezheti a *modernségen kívüli* ill. azzal érintkező időtudatot. Amely megjelenik az időtudat prezentációjának természetéhez- és mindennapi élethez kö-

töttségében, a végtelen idő és a pillanat abszolutizálásában, a linearitás, az irányultság, a kontinuitás és kauzalitás hiá-

nyában, valamint ezek összességének és a modern időtudattal való együttlétezésüknek anomáliáiban.

*Az ember számlálja lépteit
Lába elé gurulnak nagy rögök
S mint a barázda az eke nyomán
Omlanak a napok háta mögött
(Elvetélt szívárvány I. rész 3/3/1)
(A magvető meg a rögök)*

S a *tradicionális* természethez kötött időérzékelést, annak poétikai változatát magától értetődően követik a különböző

valóságdimenziók *modern* időtudatot reprezentáló szeletei ugyanabban a költeményben.

közben termikus fotonok

a föld híres rónaság

a lányok tapadó bája

A FONTOS HOGY JOBBOLDALI

S BALOLDALI GONDOLKODÓK

villamos székek szögel

mérföldcsizmás talpa alatt

fürdőjébe merült urán

A különböző időérzékelések, valóságdimenziók, világban-való-létünk *sorsunk* által meghatározott, amelyért felelünk, s amit tetteink történéshorizontjaként értelmezhetünk. Ez az egyszerre reflexív és interpretatív mozzanat közvetíti a *narratív identitás* felé irányuló kísérleteinket. (MacIntyre, *After Virtue*. 1987.; Tengelyi, *A bűn mint sorseseemény* Bp. 1992.) A kérdést mi is föltehetjük: miképpen tekinthető a cselekvő alany minden nyilvánvaló változás ellenére, amely az idők során szellemi képességeiben, ismereteiben, jellemében, egész habitusában végbemegy, önmagával mégis oly mértékben azonosnak, hogy korábbi cselekedeteiért, sőt teljes

valójáért felelősséggel tartozék? A narratív identitás elméletének Ricoeur által javasolt értelmezése az elbeszélte történetekben szereplő egyének analógiájára épül. A narratívák szereplőinek mintájára fölfogott személy a maga egyszerűségét élettörténetének egységéből, e történet időegységének egyszerűségéből meríti, ezt az időegészt azonban minden előreláthatatlan esemény keresztelheti. Ennek az értelmezésnek az erőterében sorssá a történetek mindig visszamenőleg, az utólagos elbeszélésben, a róluk másoknak elmondott vagy önmagukban fölidézett történetek révén állnak össze. (Tengelyi id. m., Ricoeur: *Temps et récit III.* kötet Paris, Ed. de Suil, 1983.)

Nem véletlen, hogy a retrospektív természetű narratív identitás fogalmát idéztük meg Cselényi kapcsán. Mivel ennek segítségével elemzési pozíciókat tovább bővíthetjük. Egyrészt az *elbeszélhető önazonosság* keresésének problematikáját figyelmünk középpontjába állítva, másrészt a *visszamenőleges értelmezések helykijelölő* funkciójának dinamikájára összpontosítva.

Ebből a nézőpontból Cselényi állandóan változó opuszai, a különböző könyvekben

manifestálódó lehetőségek mind-mind egy adott pillanattól visszatekintő, teljességet befogó történetet reprezentálnak.

„Igen, igen, élni kell! Hiszen árvészel-tünk mi már egynéhány katasztrófát a történelem folyamán, noha ekkora csapásra, mint a mostani, még a legidősebbek sem emlékeznek. Csak ez a mi évszázadunk is hányszor rombolta már földig házainkat, hányszor rabolta el földjeink vetését, hányszor szórta szélbe fiaink hitét, reménységét.”

füstmalom sugarak sorsa pernye

gyűlésen azért agitálok

nem marad csak a szél

ÉN OLYAN MÉLYEN LÁTTAM MAGAMBA
MINT NAGYON KEVESEN A SZAVAK

kinn a mezőkön meg a vézna

kerteljetek morajló gátak

pelyva-öl kiloccsan öl ledér z ö l d

(Elvetélt szívárvány I. rész 3/3/3)

S ezzel nemcsak a különböző idősíkok beépülését demonstráltuk az elbeszélhető történetbe, ahol az 1965-ös árvíz narrációjához a romantikus poétikus elemek éppúgy kapcsolódhatnak, mint a történetet megjelenítő valóságközeli költészet darabjai, de utalunk arra is, hogy mindez feltételezi a poétikus megformáltságot, a különböző beszédmódok egymásra következtének vonzásait és taszításait.

Így a poétikusan feltárható és elbeszélhető ön-azonosságkeresés újabb mozzanatait vehetjük szemügyre. A *szimbolikus közvetítés* (Cassirer) ill. a *szimbólumok* különböző szintjeinek megjelenítése az elsődleges probléma, amit érdemes újragondolnunk. A szimbólum Ricoeur továbbértelmezésében a

jeltől való különbözőségeket testesíti meg, olyan *kettős vagy többértelmű* kifejezés, amely szemantikai textúrája korrelatív a második vagy a többszörös értelem kifejezésére irányuló interpretációs tevékenységgel. A szimbólum különböző szintjei – az „álomkönyvek”, közmondások, mítoszok, majd a társadalom által használt köznyelvi szótár, végül a kreatív szimbólumok világa, ugyan enigmatikus formában jelentkeznek, de sokkal inkább provokálják mintsem gátolják a megfejtést, tudjuk, hogy kimeríthetetlen és plurális értelmezéseket hívnak életre, mégis biztosítják a kimondhatatlan érzékvé tételét. (Almás, Anti-esztétika, Bp. 1992.; Ricoeur id.munka.)

De a narratív identitás költői formáját Cselényinél nemcsak a szimbolikus formák felől szükséges megközelítenünk. A befogadói oldal szuverén konstitúcióját jelző metaforikus értelmek rétegzettségét Ricoeur a kettős jelentéssel teszi dinamikussá. Ami megnyilvánul mind a szó szerinti – használatban lévő –, mind a metaforikus jelentés bevezetésében, s a hozzájuk kapcsolódó kettős interpretáció lehetőségében. Ehhez kötődik két referenciamező: ahol az elsőben lehorgonyzott értelem eloldódik és kivetül az új referenciamezőre, amelynek konfigurációja az ő segítségével jelenik meg. Két energia találkozik így – folytatja Ricoeur –, a második referenciamező gravitációja, mely a jelentésre hat, ami erőt kölcsönöz a jelentésnek, hogy eredeti régióját elhagyja, és magának a jelentésnek a dinamikája, mint értelemindukáló elv. A metaforikus kijelentés-

nek alapul szolgáló szemantikai kifejezészándék feladata, hogy e két kijelentésnek alapul szolgáló energiát kapcsolatba hozza egymással, hogy szemantikai potenciált vigyen át e második referenciamező domináns területére, meghaladottá téve így a fogalmilag megragadott körét. (Ricoeur, Metafora és filozófiai diskurzus. In: Szöveg és interpretáció. szerk. Bacsó Béla, Bp. 1991.) Ennek az interpretációs eljárásnak, amely a referenciamezők közötti vándorlást és a szemantikai potenciál átalakulását célozza meg különös értéke, hogy az elemzés mindig viszonyítási pontként veheti számba a kiinduló referenciamező ismert státuszát, s a „szemantikai szándék ontológiai vehemenciája” eljuthat egy ismeretlen referenciamezőhöz, s ekkor a jelentések interpretációja már szükségképpen magán viseli az ontológia státusz előérzetét, nyomait.

*A kés kiélezi magát aztán a gégefőre fekszik
Az ököl kiüti magát aztán a bőrkesztyűre fekszik
A tükröz figyelni magát érik-e duzzadt méhének gyümölcse
A fegyver elsüti magát az újszülötten nincs ki megfüröszse*

dehogynem vette észre hogy
nem tudhatod előre csak
olyan vagyok mégis miként
ALLAH A TIZENKÉT VITÉZ
ALIBABA MIND ELESETT
cérnaszálon üveggolyó
jönnek majd új és szebb napok

úgy járta körbe megesett
(Elvetélt szívirvány II. rész 3/1/1)

A kezdő szakasz önmagát megjelenítő és értelmező metaforáit tovább értelmezik a különböző jelentésrétegekben mozgó – hétköznapi, történeti-mitikus, költői – képek, s ér-

zékeltetik az egyes jelentésrétegek közötti dinamikus folyamatot. Mert ugyan a tipografálás segít az összetartozó textusok egybeolvásában, ám a vibráció és az élmény elsődle-

ges hozzáférése a befogadói kreációban válik csak kézzelfoghatóvá. A pillanatnyi állapot-változás dinamikája (dehogynem vette észre), majd a véletlenszerű rákövetkező sor (*nem tudhatod előre*) mintegy előlegezi az ellenpólus következő sorának ön-azonosítását (*olyan vagyok mégis miként*), azaz lehetnék olyan is, szerepelhetnék abban a másik történetben (ALLAH A TIZENKÉT VITÉZ ALI-BABA MIND ELESETT), ha a véletlen játékka nem szólt volna közbe (*cérnaszálon üveg-golyó*), majd ismételtén a köznapi metaforikus szerkezet (*jönnek majd új és szebb napok*), hogy a nyitottá tett történet bármilyen irányban folytatódjék (*úgy járta körbe megessett*).

Az elbeszélhető ön-azonosság kultúrantropológiai dimenziója a helyi tradíciókba ágyazottságot és az attól való különbözőséget helyezte látóterünkbe. majd a tudásszociológiai kérdésfeltevés a modern és modernen kívüli időtudat egymásra vonatkoztatását tette szükségessé. Ezt mintegy kibővítette, konkretizálta a retrospektív természetű narratív identitás fogalmának bevezetése, ami választ ad mind a személyes történet sorsszerűségének problémájára, felelősségünk vállalására, mind a visszamenőleges értelmezések pillanatonként változó dinamikájára. S végül az etikai dimenzióhoz társult a szövegek és kontextualizációjuk esztétikai szempontjainak beemelése. Ami a szimbólumok átfogó-közvetítő szerepét, a művészet szimbolikus természetét, többértelműségét jelezte, valamint a befogadói oldal élményadaptációjának hangsúlyozását lehetővé tevő jelentések szó szerinti ill. metaforikus természetére irányította figyelmünket.

(narráció és poézis)

Az előzőekben feltárt elemzési pozíciókat felhasználva nézzük az *Acetilén ágyak* és az *Elvetélt szivárvány* könyveit.

Míg az *Acetilén ágyakban* elsődleges a bio-grafikus ihletettséű narratívák jelzik az időbeliséget, addig az *Elvetélt szivárványban* konstitutív elemként, kiindulópontként jelentkeznek a narrációs elemek. Az első esetben mintegy utólagos érvényességgel dokumentálják a narratívák a poétikus elemeket, majd a második és harmadik könyvet tartalmazó *Elvetélt szivárvány* koncepciójában indukálják a bevezető narrációk a poétikus alakulást. Ebből következően a narrációfajták különbözősége is szembeötlő. Az *Acetilén ágyak* lineáris szerkezetét csak a különböző elbeszéléstematizációk váltakozása töri meg pillanatokra. A konkrét életrajzi, társadalom- és kultúrszociológiai dokumentáció a korról, valamint a művészeti-irodalmi szerzői alakváltozások bevezetéseként szolgálnak Cselényi látásmódjának megismeréséhez.

Annak az életvilágnak a természetét pillanathatjuk meg, amelynek változása lecsapódik a különböző poétikai vállalkozásokban is. Az 1965-ös árvíz életre szóló tapasztalatának feldolgozása, emlékezetbe tartása, a világra való nyitódás szituáltóságának érzékeltetése a Párizsban eltöltött évekkel, s végül az ezekhez kötődő költői alakváltozások a népi-romantikus beszédmódtól az egyedi struktúrák állandóan változó szerkesztettségéig.

Az *Elvetélt szivárvány* minden szakaszában megjelenő bevezető narrációk már a szövegformák és tematizációk széles skáláját mutatják. A történelem előtti mítosz-törredékek, a Duna-menti táj és nép tragédiáját szimbolizáló árvíz történetei, a személyes egzisztenciameghatározottságok létre irányultsága, s a teljes verskompozíciók beemelése, ill. mindezek szerteágazó modulációinak rendbe szervezése jelöli a kérdésfeltevések irányait.

Ha a két könyvet és a benne szereplő három egységet vesszük szemügyre, akkor az

A nem-tudatosított egzisztencialitás és a helyhez kötöttség, ill. az attól való elszakadás közötti pulzálás adja az egyik asszociációs mozzanatot, amihez kapcsolódik a történeti sors küzdelmeinek felidézése. Az a sajátos állandó készenléti-szükségállapot (*éles töltényeket kőműveskalapács*) és a mindig jelenlévő ellenpólus (*hegedűi fehéren fehér*), amely csak pillanatokra képes felidézni a boldogságot a negatív idill képében, mert már a természet organikus részévé avatódtak a történések (*kicsiny sok-nép ország talpalatnyi zöld seb*), s aminek szubjektumra irányuló végkicsengése sem marad el (*hogy megint elmulasztottál valamit*).

A művészet ön-magába záródó ének és az ezt ellenpontozó tragikus sors vállalása személyes intenciókat hevít, s mintegy felidézi a romantikus szabadságvágy mindent kockára tevő aktusát (*szikrázott a magasság/ hinni remélni inni/ szikrázik körülöttem/ megmaradt ének elpirult*).

Ezt a romantikus beszédszituációt magától értetődő egyszerűséggel követik a harmadik szakasz balladai hangokat idéző sorai, Dante poklának szimbolikája, s a közösségi utópia ideájának tisztasága és radikális komolysága (*okosan szervezett bátor tömörülést/ elindulni vagon-szurokba szürni*). Majd végül az enigma, az egyszeri, a kitörülhetetlen (*talpad bizsergése édesanya-törtek/ mely áldott vagy te hogy lassan megöregszem*).

A negyedik szakasz ismét a második romantikus attitűdjét hozza mozgásba, de itt már mintegy egybeitatódik a történeti emlékezés kínálta esély (*szemérem-ólopénz gu-*

rult), valamint individuum és táj egybeállításának játéka (*a pityókás időben/ s a példakép csak ök*), amely a közösségi létmód és szemlélet közegében fogant, s csak az illumináció csábítja néha másfelé (*ciklámen tengerek/ szemérem-ólopénz gurult*).

Mind a verssorok egymásra következése, mind az előző élmények rögzítése azt teszi érzékletessé, hogy *a megélttség olyan szoros egybetartozást biztosít a különböző verssorok egymáshoz kapcsolódásának, hogy az asszociációk majdhogynem szükségszerűen rajzolják ki azt a közös erőteret, amelyet vers indukál*.

És tulajdonképpen ezt *explikálja* az a riportrészlet is (1/3/4), ami a negyvenéves költő poétikai nézeteit reprezentálja. Az egyetlen könyv írásának gondolata a Krétakortól kezdődően ott munkál Cselényinél, aminek ihletője a klasszikus szonátaforma négyes strukturálódása. Mind az élményanyagok természetét – szülőföld, gyermekkor, nagyvilág és háború – mind az intellektuális fejlődést nyomon követi a Védáktól Weöresig bezárólag, minek gyűjtőpontját a hatvanötös nagy árvíz adná – mondja Cselényi. Ez két okból is fontos. Egyrészt a *tudatos szerkesztést* dokumentálja, másrészt lehetőséget ad arra, hogy az Acetilén ágyak formakoncepcióját az *előzőekkel egybevehessük*. Így tulajdonképpen az előző kötetek, összefoglalások kompozíciója is szerves részét képezi a legutolsóknak, mintegy jelezve a kontinuitás töretlenségét.

S most nézzünk egy részletet az Elvetélt szívárványból:

„A Semmi a létező egyetemesség abszolút tagadása
– mondja Heidegger.

Az ittlét annyi mint beletartottság a Semmibe
– mondja ugyancsak ő.

A fákat-beletartják a Semmibe. Kik?
A protoplazmát beletartják a Semmibe. Kik?
Az emberiséget beletartják a Semmibe. Kik?

A fákat beletartják a Semmibe. Kik?
A protoplazmát beletartják a Semmibe. Kik?
Az emberiséget beletartják a Semmibe. Kik?

Ki az aki beletartja a protoplazmát a Semmibe?
Talán a keresztények örök istene?
Ki az aki a fákat beletartja a Semmibe?
Talán Spinoza szubsztanciája?
Ki az aki beletartja az emberiséget a Semmibe?
Talán Hegel abszolút világszelleme?

Avagy maga a heideggeri Semmi?

Fekszem a szobámban bámulom a mennyezetet. Piszkos pókhálós
mennyezet. Maga a semmi.

Ülök egy kisváros piszkos kocsmájában figyelem a mulatozók
sör-forralta kedvét. Magát a Semmit.
Tizenhat éves leány szédülök ha bájaiba nézek. Magába a Semmibe.

A protoplazmát a Semmi tartja a Semmibe.
A fákat a Semmi tartja a Semmibe.
Az emberiséget a Semmi tartja a Semmibe.

Lehetséges hogy az ittlét csupán két Semmi találkozása?
A semmi a létező egyetemesség abszolút tagadása – mondja Heidegger
Az ittlét annyi mint beletartottság a Semmibe – mondja ugyancsak ő.
A semmi az Semmi – mondja B.T. csehszlovákiai magyar költő.

/Elvetélt szivárvány II. rész 1/4/4
(Küzdelem a Semmivel és Heideggerrel)

Ha az Elvetélt szivárvány utolsó egységének szerkezetét vesszük szemügyre, akkor jól láthatóvá válik, hogy az újkori metafizikát *Nietzsche* után immár teljes mértékben megkérdőjelező Heidegger szimbolikus alakja és a *Mi a metafizika? semmi* koncepciója milyen jelentékeny szerepet tölt be Cselényinél. A lét és létező radikális megkülönböztetését csak a „*semmi*be való beletartottságunk” segítségével érzékelhetjük. Ezek után valósulhat meg lét és létezők megkülönböztetése, amit a *poézis mégin-kább felfokoz*, s ezután jelenhetnek meg is-

mét a már ismert toposzok: Hérakleitosz, Parmenidész szöveg helyei s az általuk közvetített egyetemes szimbolika, majd az árvíz közös tragédiája, egy öngyilkosság kísérlete, a pátosz szépséget megidéző ihletettsége, a tradicionális mítosz és a jelenidejű hasonmás megalkotásának kísérlete s Céline bolyongásai az éjszaka mélyére. *A könyvet a személyes hiány és a természet mindig megújuló termékenységének ellentéte zárja, ezzel megalkotva az Elvetélt szivárvány kezdősorainak is a kontrapunktját:*

széles kopár mező sehol

amerre jár vadalmafák

tavaszi viharban árad

AMIDÓN SZOLIMÁN E FÖLD

A DUNAMELLÉK KILAKOLT

vad bikaként bög a folyó

dombok puhakék nyári l ék

egy domb sehol egy völgy se hol t

(1/1/1)

Az *Elvetélt szivárvány* két könyvében a különböző narrációk a poézis kiindulópontjait képezik, mintegy bemozdítják a különböző struktúrákhoz kapcsolódó asszociációkat, s mint jeleztük már az alkotó kompozíciós logikája, az általa megfogalmazott kérdések a képzeletbeli dialóguspozícióban itt mindig utaltatnak a befogadói aktusok megközelítéseire. Ezáltal valósul meg a két kö-

zépponti könyv komponáltsága, s ugyanakkor a centrum nyitottságának hangsúlyossá tétele.

Érdeklődve várjuk az elképzelt szöveg negyedik részét, hogy itt milyen strukturált-ság keretében jelenik meg narráció és poézis egymást feltételező együttese, s hogy a végpont enigmatikus beteljesítése után mi következhet még.

Takács György

„Igazet szálljon az esős kösziklákra!”

A kosteleki, gyepecei és magyarcsügségi csángók ráolvasó gyakorlata

A teremtett és rendezett világban semmi sem létezhet véletlenül, így minden kimondható szó – a teremtő isteni Ige megfelelőjeként - valós, virtuálisan jelenlévő tartalmat, minőséget jelöl, amely megszólítható, s nevének kiejtésével mozgásba hozható. Az ima vagy a ráolvasás segítségével az embert adott léthelyzetében leghatékonyabban támogatni képes hatalmak állíthatók csatarendbe, amelyek a meghatározott szavak elmondása és cselekedetek elvégzése nyomán beáramlanak kis világunk határai közé.

Mind az imádság, mind pedig a ráolvasás ezért szómágia, az ígével való bűvölet eszköze - varázsigé. Olyan hatalmas erejű szó, amelynek kimondásával a világunkban ható erők, energiák befolyásolhatók, irányíthatók.

Ezen a felismerésen és hiten alapul minden ima és ráolvasás, amelyeket közös gyökereik elenére is megkülönböztethetünk, hiszen a ráolvasással szemben „az ima esetében a szó kimondója nem a befolyásolandó objektumhoz intézi szavait, hanem felsőbbrendű lény segítségét, közbenjárását kéri a cél eléréséhez”.¹ Így az imádság és a ráolvasás az általuk betöltött szerep alapján is elkülöníthető egymástól, miszerint ráolvasó minden szöveg - legyen az bármilyen eredetű - amelyet az élet egy-egy területének közvetlen segítő vagy rontó befolyásolására használnak.² Vannak olyan szövegek, amelyek mindkét célra alkalmasak - a mindenkori szükségnek megfelelően. Ilyen az ún. *”Kicsi Hiszekegy”* is, amelynek a gyimesi Magyarcsügségről származó, a hit megvallására, a fenyegető vihar, *”nagy üdő”*, *”görgeteg”* elintésére egyaránt szolgáló változata jó egy évvel ezelőtt jelent meg e folyóirat hasábjain.³

Hasonló, fergeteg elleni ráolvasó szerepet tölt be az a *”Nagy Idő elen való Imádság”*, amelynek a kicsiny gyimesi faluból, Gyepecéről származó szövegét a mellékelt képen láthatjuk. A kéziratos lapot ottani kedves ismerősöm, *Fekete Rozália* néni juttatta el címerelevélben, majd három évvel ezelőtt.^{4(5)*}

* A szövegben szereplő zárójeles számok a tanulmány végén felsorolt adatközlők sorszámaira utalnak.

<p>Nagy Idő ellen való Imádság Ah nagy hatalmú Ur Isten ki meg mutatad mind égen és a földön hatalmaságodat midőn az felegek ből a földet Iparatitól megmentéséért mentetted meg inplitolod meny képe idet nyitva idet rethted a bünösöket Ah Készvartéti Iesus Kőzeteknek Kirólyra kia szeleknek Kő esőknek parancsoltál hogy sem háttérbe sem hátrélek-bor kárt nem Iesus parancsoltan ex mostani építők-e-szűnyek hogy szelek Gyancakel hegyekből hegyekre kössék-lékrol</p>	<p>köszik-lékrol meg hol a Iesusot nem emlegetik bünösöket Iesusom midőn szűny juhok van felkent adóvisége-re azt nekem felejtani nem szabad ez nem lehet Iesusom szent vére imádság sok volt kom kőzetek idet undok let eltelet lettem a-olvasva ver fiú-dő-letet csak tisztítva a honnal fehérre-bé ez meny palócföldön ez szent kendő Iesus melyre nyem-tal képed mosóle sok volt kom minden</p>
--	--

A „Nagy Idő ellen való imádság” kézírásos szövege

Az imádságot végigolvasva láthatjuk, hogy szövege valóban kettős-arcú: formáját tekintve inkább ima, hiszen nem közvetlenül a készülődő égháborúhoz fordul, hogy kérlelve-fenygetve eltérítse szándékától, hanem felsőbb, isteni segítségért folyamodik, betöltött szerepére nézve azonban ráolvasásnak vehető. A kezdetben volt, máig jelenlévő mítikus idő, és a benne megtett, szükség estén újra megismételhető isteni cselekedetek közvetkezes felidézésével ("ki meg mutatad mind égen és a földön hatalmaságodat (...) kia szeleknek kő esőknek parancsoltál...") az ima elmondója szavai bűvös ereje által felfüggeszti a történeti, profán időt, s az egyszerűlt csodatétel kimondásával megnyitván az ég kapuit, szelíden parancsolva nyeri el az isteni segítséget.

A világban lévő bajok, veszedelmek, s az embert velük szemben segítő csodatévő szavak és cselekedetek egyazon tőről fakadnak, ezért vehetjük fel sikerrel a harcot a nálunk hatalmasabb erővel: a viharral, a gonosszal, a rontással, a betegségekkel.

A rontás, a *fermekálás*⁵ a boszorkányság eredetéről szól egy rövid hiedelemmonda, amelyet Gyepécén hallottam:

„Mert valamikor, amikor az Úr Jézus Krisztus a földön járt. Há' vannak ilyen bátrabb fehérnépek, no. Minden esetre, ugye, sokféle az ember. Azt kérdezte ő, valakit meg akart intézni, hogy rontsa meg, hogy na... Milyen szándékkal vót, ő tudja. Megkérte az Úr Jézust, hogy engedje meg, hogy tudjon fermeká'ni. S azt mondta: 'Én megengedem. De az Istennek a színyit - azt mondja - soha meg nem látod!'

'Nem baj - aszmongya - csak engedd meg ezt!'

Na, az Úr Jézus megengedte akkor, s osztá' azutánától ez fungált."⁶(5)

Ugyanezt a történetet mondja el és egészíti ki a rontás ellen való védekezés képességének mítikus eredettörténetével egy „*ha meg ijedt A gonosz szélbajtól*” feliratú hosszú, epikus elemekkel tűzdelt ráolvasó szöveg, amelyet *Gábor János*, volt magyarcsügségi lakos századeleji, kézírásos füzetecskéjéből másoltam ki egy hideg, téli éjszakán, unokája, *Gábor Emil* konyhájában. A ráolvasásbeli történet szerint a rontás és az ellene való védekezés képessége közös gyökerű, mindkettő Jézus Krisztus nagypénteki szenvedéséhez és kereszthalálához, a „Föld köldöke” Golgotához kötődik, ahol azokban az órákban az alsó és a felső világ erői egyaránt jelen voltak. *Az akkor és ott* történtek határozzák meg a rontás, s az ellene való védekezés esélyeit *itt és most is*:

“ha meg ijedt/ A gonosz szélbajtól// A míurunk Jézus Krisztust/ a gonosz zsidok halalra/ ítélték megkötözték és/ kínozták verték/ Meztelenre vetkez-/ teték oda mentek a tündér fejér népek/ és az ur Jézusnak/ övezőt ajándékoztak/ és azt kérdezte az ur/ Jézus mien ajándéko/ kértek tük ezért/ Ők azt felelték hogy/ agya meg nekik azt/ a tudományt hogy/ járhasanak ők// Láthatlan színbe bár/ midolgot ők elkövet/ hesenek bárkit/ meg támod hasanak/ ijedségl szivgörcs/ -el sziv gyengüléssel/ ájulással riszketégl⁷/ szomorúságl/ Nagy buval elfésze-/ githesék ros oráko/ ros szelekel/ keserves nagy nyilalá/ sokal és 99 fele ...⁸/ csinálmányokal/ és a leggonoszabb/ urszitával⁹// és monda nekik az elbádja/ -dot ur Jézus Krisztus/ ne kérjétek ezt asszonyi-/ álatok/ Mert soha örökig az/ atyám színét meg nem/ látjátok és ők azt/ felelték se baj ha nem is/ és meg adatott/ És így .../ -bb és az ur Jézus Krisz/ tus megsajnálta a/ keresztény hiveket/ hogy ártatlan ijen/ szenvedésre jusanak/ és áttadta// Ezt a tudományt nekün/ -k hogy egy módon/ segít kezünk hogy kéré/ süinkel hozá fojamod/ junk és ő fog segítséget/ itséget¹⁰ adni./ Parancsot ad az angya/ li seregeknek hogy/ be száljanak Jeruzsá/ -lem hegyeiről./ Arany lajtoriákon leszájának és rök/ tön felszereljenek/ 99en fejér loval/ 99 szürkével 99 barná/ val 99 sargával// 99 fegyveresen 99 kardol/ -son 99 szuronyoson/ 99 késekel 99-en főkel/ a lovasok a tündér/ boszorkányokat be kerít/ -sék a kik (N.N. az/) egyent bármi néven/ nevezendő rosszal kinozták/ be kerítsék./ Lovakkal le tapodtasák/ arany ... össze / szagdtasák a fegyvere-/ kel le lövöldözék/ a kardokal ösze vágják/ a szuronyosok szuronyba/ huzak a// Törel ösze döfözék/ késekel esze hasogaják/ a lábik fejtől a feik/ teteéig és a Jordán/ vizébe vetesenek/ és ugy megsemisüjenek/ és ugy el olvadjanak/ a hogy elolvad a/ viasz a melegtől és/ ugy el oszojanak mint/ a gyertya füst ugy/ meg ne találkozanak/ többet soha örökig/ minta hogy meg nem/ találkozik hegy hegyel/ ugy meg ne// Egyezenek a hogy nem/ egyezik a tűz a vizek és/ ugy meg aludjanak a hogy/ meg aluszik a tűz a/ viznek erejétől¹¹ és/ meg semisüjenek (N.N. testjéből) és sziveből minden/ nemü bajok/ ugy meg semisüjenek/ a mint a hogy a szél a/ port elviszi az utakrol/ Am”

A rontás, az urszita, az ártó célú (fekete) mágia eredménye lehet a mindennapi élet legnehezebb megpróbáltatásait jelentő súlyos betegségek némelyike.

A gyimesi nép fehér mágiát űző ráolvasó gyakorlatában ezért a gyógyító szövegek lehetőek fel a legnagyobb számban, mellettük jóval kevesebb a más célra szolgáló ráolvasó formula.¹² A betegséget okozó rontások közül a kosteleki, gyepecsei és csügési emberek mindennapjaiban leggyakoribb az *igézet*, *ig/y/izet*, amelyet részint tudatos rontó tevékenység, részint akaratlan ártás következményének tartanak. Ilyen rossz szándék nélküli igézésről beszélt egy alkalommal leánya korára emlékezve Kosteleken *Csilip Erzséber*:

“Vót egy ángyom. Ugy rea vót kapva a szeme... mentem iskolába, s ha megláttam, csak annyit kellett, hogy reám pillantson, úgy fáj a fejem, hogy mikor hazamentem, kellett kismáma vesse a vizet, nagyanyám. De ez napi renden így vót. Rendesen kellett öröködjek, hogy nehogy meglásson. (...) Olyan vót az ő, olyan vót a szeme.”⁴

Az Erzsike néni által említett jelenségről magyar nyelvterületen először *Laskai Osvát* ír XV. század végi *Beszédgyűjteményében*, ahol szintén *igézésnek* (fascinationes - vulgo yghesz) nevezi.¹³ Csaknem száz évvel később, 1562-ben a *debreceni hitvallástétel* szól a rontás e fajtájáról: “Az igézés betegség neme, midőn a ragálytól meglepett emberek elszáradnak, elhervadnak, tehetetlenekké lesznek, s a tárgyak megítélésében érzékeik csalódásba esnek”.¹⁴

Az “igéz” szó nyomát a türk nyelveken át egészen az eurázsiai nyelvhasználatot “lingua franca”-ként évezredekig meghatározó szumír nyelvig követhetjük; ránk maradt nyelvéleik tanúsága szerint ugyanis a szumírok hitében a szemverést az „*igi ohul*” okozza. Az “*igi*” jelentése “*szem*” (ugyanez a szó később pl. a mongolban “*üge*”-nek hangzik és “*szó*”, “*ige*” jelentéssel áll), az “*ohul*”-é pedig “*gonosz*”; a szóösszetétel így “*gonosz (vagy rossz) szem*” értelemben olvasható.¹⁵ Pontosan ugyanerről, ugyanezekkel a szavakkal beszélnek máig is az *ig(y)izet* kapcsán a gyimesi csángók, éppúgy, mint a magyarlakta területeken mindenütt.

Az igézésnek leginkább a védtelen, gyenge élőlények (gyermekágyas asszony, kisgyermek, idős ember, fiatal állat, rügyező fa stb.) vannak kiszolgáltatva, de bármi mást (pl. valakinek a munkáját) is meg lehet rontani szemmel.¹⁶ “Megigiződik a fa” - tartják Gyepecén. (14) A fák megigézése ellen Kosteleken “tavasszal, mikor virágoznak, akkor piros szalagot köttek reja, s akkor nem igizik meg”.(23) Erről beszélt egy ízben régi kosteleki ismerősöm, *Gyuri Virág* néni is:

“Hát azé’ kössük az izét, a pirosat, amikor nagyon szépen nyílnak a fák, s piros szalagot kötünk vagy piros gyapjufonalat, hogy álljon meg a szemük azon a fonalon, ne a fán. Hogy ne igizék.”(2)

A megigézett fának "elhull a virágja".(2) – Gyógyítására éppúgy "vizet vetnek", mint a szemmel vert, fájój fejű embernek, állatnak. "Meg a virágot es meg tudják igizni. (...) Olyan szemek vannak, hogy megigizik" - mesélte egyszer a Kostelek Felszegén lakó kenőasszony, *Vrencsán Anna* néni.(23) A "pókás bubákat", a kisgyermeket éppúgy megjegyzték régen igézet ellen, mint a fiatal állatokat:

"Hát, amikor kicsikék vótunk... sokat dógoztak a fehérnépek. A gypjat is mind fel-dógozták, festettek, ilyen ágyterítőköt szóttek, csergékét szóttek, s festettek. Hittak oda, s a festőbe mártották így a hüvelykiket, s így a homlokunkra: 'Na, ne igézzenek meg!' Jegyezték meg, s úgy mentünk megjegyze... Főleg a piros festővel. (...) Azé', hogy amikor... az a rossz szem reanez... előbb azt lássa meg... a jegyet rajta. S akkor nem tudja elkapni az igizet."(5)

"S a pókás babákat es így, amikor így kiviszik innet az udvarol., azkat is vagy egy hamar egy kicsit az üst fenekiről... korommal."(15)

"Mentünk a pünkösdi búcsúra... jöttek szekérrel, mentek a búcsura. (...) S hogy a kicsi csitkok ne legyenek megigizve... egy olyan nagy fakalánt köttek fel a kicsi csitkónak a nyakára. Ahogy a csitkó futott, így járt a kalán, ne. (...) Mondom édesapámnak, olyan leánkacská vótam: 'Há' mé' kötik, Édesapám, a kalánt a kicsi csitkora?' 'Azétt - aszmongya - hogy nézzék a kalánt - aszmongya - hogy ne igiződjön meg a csitkó. Ne maradjon a szeme a szép csitkón, hanem nézzék a kalánt...'”(2)

Az asszonyok, amikor "szövőt tettek", régen "a kapukat zárták bé, s kötték bé, hogy ne menjenek a nézők, me' igizték meg" a szövőszéket.(2)

Gyepécén:

"Amikor szövőt tettek fölleg, még az ajtót es bézárták, nehogy a szomszédasszon, vagy egy ulyan, aki... aki úgy érdeklődik, vagy csudálkozik, mert ha megnezte úgy eszevgyült, nem tudták indítani el a szövőt. Akkor vettek vizet annak is. (...) A szövőszéknek vizet vettek."(5)

Kostelegen *Váta Borbála* néni mesélt egy ízben hasonló esetről, Gyepce szádában¹⁷ álló, elromlott fedelű kicsi házában:

"...egyszer egy ember, szövőt tettem vót, szóttünk, tudja. Ugy idejött, hogy megigizte-e, mi-e, úgy elromlott a szövő... hogy a' nem vót jó semminek. Hogy elig tudtam osztá' helyrehozni. ...ugy megigizte vót (...) hogy ugy elrontotta vót, hogy elig tudtam helyrehozni. (...) Megigiznek mindent."(21)

Az "igizet" ellen "olvasni" az idősebbek körében szinte kivétel nélkül mindenki tud. Az igéző kilétének megtudására és a fájó fejű, legyengült, megigézett beteg gyógyítására egyaránt szolgáló - a szenteltvízzel egyenértékű - *szenesvizer* általában a család idősebb asszonyai készítik. Természetesen az igézet elleni vízvetésnek is megvan a maga mítikus eredetmondája, amely gyakran magában a ráolvasó szövegben szerepel. Néhány évvel ezelőtt Gyimesfelsőlőn hallottam a következő rövid történetet egy idős asszonytól:

"Máriának es, a Jézus növelőkorába', akko' fájt a feje. Akkor Mária es gyógyította. Ő es ima... imádkozott, s ugy gyógyította."(1)

Ugyanígy jelöli meg a vízvető, imádságos ráolvasás néphitbeli gyökereit az az igézet elleni szöveg, amelyet a Magyarcsügés egyik legöregebb asszonyától, *Kádár Borbála* nénitől hallottam:

"Vizet vetnek... mondja rea azt a kicsi imádságot, s akkor iszik belöle háromszor, s megmosdik egy szikrát, keresztet vet 'Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek', s a többit elönti, s 'ugy elmennyen az igizet, ahogy elment ez a viz', osztán, ugye, megjő. (...) Tiszta imádság kell. Igen. (...) Keresztet vet, hogy: 'Vizet vetek neki, hogy tisztuljon meg az ő feje ugy, ahogy megtisztult a viz, mikor az Urjézus Krisztus beléállott a Jordán vizibe.' S osztá' aszongya, hogy: 'Vizet vetek Pálnak vagy Péternek, vagy aminek hiják, ahogy vetett a Boldogságos Szüzmária az Ő áldott Szentfiának. Elin-dult a Boldogságos Szüzmária Szent Józseffel Jeruzsálembe, magukkal vitték a Kisjéuskát. Szembetaláltak egy zsidó legényt és egy zsidó leánt. Azok a Kisjéuskát elvették, s megszeretgették, s halálra igézték. Ekkor Szent József rezes nyelvű bicskájával három szikrát ütött, s a Boldogságos Szüzmária a Jordán vizéből három csepp vizet meritett. S aki ezen igékkal vizet vet, minden ember és állat meggyógyul a földön. Én es vizet vetek ... neki, ahogy vetett a Boldogságos Szüzmária az Ő áldott Szentfiának', s mond Miatyánkot, s Üdvözetet (...) S akkor aszmondja, hogy: 'Kék szem, zöd szem megigézték ... ugy elmenjen'. S akkor osztán iszik belöle, s akkor a többit elönti nyugot felé, s aszondja, hogy: 'Ugy elmenjen az igizet, ahogy ez a viz elment'.¹⁸(9)

A "tisza imádság kell" kijelentés részben arra utal, hogy Borbála néni hite szerint a gyógyulás Isten segedelmével történik, félig-meddig azonban védekezésként is szolgál. A helybeli nép hitében ugyanis - részben a katolikus egyház tiltása folytán - a ráolvasás különböző módzatai nem egészen "Isten hírvél való dolgok". Úgy tartják, csak az tud "oldani", aki "kötni" is tud, amint arról gyermekkori emlékeit felidézve a nyolcvannégy esztendő *Karácsony Rozália* mámi beszélt Gyepécén:

"Mikor leánka vótam. Leánkák, gyermekek vótunk.... s édesapám odajött, oda az ezstenához¹⁹ ... S egy embervel beszélgetett, s ... akkor azt mondta: 'Ugy el rontották a tehenjeimet - aszongya - el kell menjek valamerre, még a papoknak fizessek.' S akkor ... aszondta édesapámnak: 'Miklós bá!' Egy ló vót ott, egy ló. S aszondta: 'Én ezt a lovat megfogom - aszondja - megkötöm a fához, ahogy én megakarom. S maga menjen, amennyi pap van a világon mindegyiknek fizessen, lám eloldik-e a lovat?! Azt én köttem meg, azt én kell eloldjam.' No, ott akkor meg vót mondva... ő megértette, hogy hát hiába fizet a papoknak, mer' ugyse' ér semmit, mer' azért erősebb az... (...) a palánkai pap is azt mondta örökké, hogy az ördögök erősebbek (...) csak-hogy mégis le lehet győzni valamennyire."²⁰(11)

Az igézettel megkötött beteg feloldozásában minden esetben a teljesség, a mindenség egésze vesz részt, hiszen a cél az "egész" -ség elérése.

A vízvetés mítikus előképében szereplő hármasságból (*Apa-Anya-Fiú*) az *Apa tüzet* csihol, az *Anya vizet* mer, s a ráolvasás során elmondott igék közben vízbe vetett izzó szén tüzes (atyai) voltát a megtisztító víz anyaölében feláldozva, újra földdé válva segíti a beteg. A vízvetés így az atyai és anyai minőség új teremtést hozó "szent násza"-ként is felfogható. Az elkortyolt víz gyógyító szerként szolgál, az áldott Nap leszentülése irányába kilocsantott maradék pedig magával viszi az igézet ártó hatalmát. A vizet minden esetben olyan helyre öntik (kerítés, kapuozslop mellé), ahol nem, vagy csak elvéve járnak.

A víz általi megtisztulás egyazon szállal kötődik a keresztség felvételéhez és a régi idők emberének minden hajnalban lejátszódó rituális tisztálkodásához, amelyre gyönyörű példaként szolgálhat egy imádság, amelyet az elmúlt év őszén hallottam Magyarcsügésen *Váta Ilona* nénitől, aki szépséges hevületű imáját a "régi öregek" módjára, szobája padlóján napkelet felé letérdelve mondta el:

"Hajnal, hajnal, piros hajnal
Be szépen köszönt az angyal.
Kelj fel ember mély álmodból,
Mosgyál ki a bűneidből!
Essél térdre Isten előtt,
Könyörögjél Jézus előtt!"²²

A "hétszer szentelt", megtisztító víz a gyimesiek hitében kibékíthetetlen ellentétben áll mindennel, ami valamilyen oknál fogva tisztátalannak számít. E szembenállásra számos példa hozható. A gyermekágyas asszony például hat hétig tisztátalan, ezért nem merhet vizet, nem mehet át vízen, amint arról Gyepécén *Fekete Mária* néni beszámolt:

"Avatás előtt nem engedték egyáltalán, míg a kicsi gyermeket meg nem keresztelte a papbácsi, meg nem avatódtunk,²¹ addig nem vót szabad vizet hozni, s patakon ke-

resztülmenni, vízen keresztülmenni. (...) Aszondták, hogy a nagy üdő kiséri. Jég elveri, ahol jársz.²²(12)

A kostelekiek hite szerint "Mária es úgy tartotta be, hogy hat hétre, negyven napra ment az Urjézus Krisztusval a templomba".(2) Ha "avatatlan fehérnép" ment át a vízen:

"...aszondták, hogy olyan, nem tudom, hogy vette az Isten, hogy miha pogány lett vóna, hogy aszmondták, hogy mikor udamen a vízhez, ulyant sikojt a víz egyet, csak ő nem hallja. Hogy odament ő avatatlan."(21)

A földön bolyongó, kirekesztett lélek, amelyiket "se a mennyországba, se a pokolba bé nem fogadják"(5), vagyis a *rekegő*²³ sem kelhet át a tiszta vízen, ezért gyakran a folyóvízen, patakon - a *világunk* és a *más-világ* közötti határon²⁴ - való átlábalás jelenti a mindig a *baloldalon* megszólaló rekegő elleni menedéket a "megkésért" emberek számára, amint azt a kosteleki özvegy *Csilip Lázárné*, Borbála néni elbeszéléséből megtudhatjuk:

"A testvérem, Gyurikanak hívják. Azok mentek szekérrel. (...) Ment a szekérrel, s akkor egy valami akkora ment utáni, s olyan csunyán csinált, hogy ejtette kétségbe, hogy a szekerre reabuttak, s nem vót hova lenni el, ... s megállott az ökör, az ökrökkel mentek, szekérrel. S megálltak, s nem láttak semmit, csak az a nagy zugás, az a nagy kiabálás. Osztán mikor elértek egy helyre, akkor elmúlt, ugyhogy *nem ment keresztül a vízen.*"(3)

Kászoni Jánoskáné Fekete Róza néni mesélte el egy ízben, hogyan akarta egy "öregrend fehérnép" a tej elvételének boszorkányos tudományát átadni egy asszonynak, aki végül is - megrettenve a *kánvéros*²⁵ előírásai szerint vágott mogyorófavesszőn nyüzsgő kígyóktól, békáktól, s egyéb, soha nem látott "csuf ángeriaéktól"²⁶ - elállt a tudás megszerzésének szándékától. A nagybetegen fekvő, halálán lévő öregasszony²⁷ utasításai a következők voltak:

"Elmész ki - aszondja - ebbe s ebbe az erdőbe. (...) Vágjál le - aszondja - egy jó hosszú mogyorófát... (...) S akkor azt - azt mondja - fogd meg a hegyitől, s attól hozd, de nehogy hátra néjz! S avval te gyere haza - azt mondja. *Patakon keresztül ne menj!* (...) ...s gyere haza, s én oszt a többit megmondom itthon, még mit kell csinálni."(5)

A Jézus Krisztushoz szorosan kötődő mítikus Jordán folyó vize szerepel abban az ígézet elleni ráolvasásban, amelyet Kosteleken *Tankó Mihály*tól és feleségétől, *Albert Annától* is hallottam. A szöveget edesanyjától tanulta Mihály bácsi, tőle pedig felesége, akit máig is ügyel, nehogy elvétse a hatását kötött és megváltoztathatatlan szövegében is hordozó olva-

sást.²⁸ A magnetofon-felvétel készítésénél rá is pirított az eredetit egy sorral megkurtító aszonyra. Türelmetlen közbevágása máig is emlékeztet arra, milyen fontos a kosteleki emberek hite szerint a ráolvasó pontos ismerete:

“Vetem a vizet a Jordán vizibe, úgy használjon!
 Kék szem, zöld szem, hetvenhét féle szem megnezte, megigizte.
 Igizet szálljon az erős kősziklákra,
 Nagy sinka mezőkre,
 Rengeteg erdőkre,
 Hol a kutyák nem ugatnak,
 S a kakasok nem szólnak,
 S a lovak nem nyeritnek!
 Testje, vére, csontja maradjon tisztán,
 Ahogy a Boldogságos Szűzmária, s a Szentlélek Uristen a világra hozta!”(18)

“Amikor vagy állat beteg, vagy... vagy férfi, vagy nő” - felelte a szöveg használatára vonatkozó kérdésekre Anna néni.(19) Később férje így egészítette ki:

“... a rossz szem megnezi az embert. És osztá' kezd fájni a feje. Akkor ezt az imádságot el kell mondani egy kanna vízre... azt frissen hozni, azt a vizet akkor. S akkor... kilenc szenet a fűttőből, vagy gyufaszálat elgyújtani,²⁹ s belevetni. S akkor azt... szenet vesz a kályhából ki, azból visszavetni egy pár szenet. S akkor abból az, akinek fáj a feje kilenc cseppet igyék, s ott megmossa a fejit, s ott a szüvinél, s mingyá' helyre van jöve.”(18)

Tőlük tudtam meg, hogy a kostelekiek hite szerint a ráolvasót csak fiatalabbnak szabad elárulni, idősebbnek azonban nem, mert azzal elveszítené varázserejét:

“... csak nálamnál kisebb tanulja meg, s má' ha nálamnál idősebb, akkor az enyim nem érvényes, így mondják”.(19)

“Idősebb nem szabad megtanulja, met akkór a... melyik, a fiatalabttól tanulja meg, akkor aznak má' nem használ a... Édesanyám vót olyan hetvenéves, nyócvan, amikor megtanultam vót tőlle”³⁰(18)

Az igézet elleni vízvetés teljes menetét egy kosteleki példán mutatom be, amelyet az akkor a falu Felszegén “ögyvezi” sorban élő Gyuri Virág nénitől hallottam:

“Friss vizet meritünk, vagy csorgatunk a vízivó csészébe. (...) A kályhaszegélyre a késvel, mivel a kenyeret szeljük, keresztet csinálunk ... s a kannát arra tegyük rea. (...) Égő szenet veszünk ki a fűttőből a kés hegyin, s beledobjuk a vízbe. S mikor dobjuk a vízbe, akkor úgy mondjuk: 'Kék szem, zöld szem, irigy szem, rossz szem átnezte (N.N.)-t. A szem megnezte, szív megszerette, a gonosz igizet belészállott.'

Megint veszünk szenet. A második szenet es mikor vessük, akkor azt mondjuk: 'Tisztuljon, takarodjon a gonosz igizet! A fekete kősziklákra, hogy a piros vérit ne igya, hogy a szálas husát ne hasogálja! Ugy maradjon, ahogy a Boldogságos Szép Szűz Mária az anyja méhiből a világra hozta!' Akkor vessük a harmadik szenet es, égő szenet a fűttőből a vízbe. Az sir, ha megvan igizve, akkor nagyon sirnak a szenek, szállnak le a csésze fenekibe: 'Ezer angyal jójjön, hogy vigasztalja, hogy semmi gonosz igizet benne ne nyughasson!' S akkor keresztet csinálunk, keresztet vetünk (...), s elkezdjük a Miatyánkot, addig a csésze szádán mind kereszt formát csinálunk a késvel. Elmondunk ... így mondjuk Miatyánkot, az Üdvözetet, s a Hiszekegyet, háromszor így, ahogy elmondtam. No, s osztán így mondjuk, hogy: 'Olyan tisztán maradjon az egész teste, mind a Jordánból kimerített szép tiszta vize!' S románul reamond... én románul is mondom (...): 'Apa să stînga focu', și se dezleaga dedeo-chiu', hogy a 'víz megóccsa a tüzet, s semmisüljön meg az igizet!'³¹ Fáj nagyon a feje, akit úgy megigiznek ... s olyan ember van, hogy reakap, ... hogy reanéz az egyénre, s má' rögtön megigizte. Ugy a szeme rajtamarad, s úgy lehet hasonlítani, mikor napszúrászt kap a feje."³²(2)

A ráolvasásban szereplő román szövegrész arra az egyre erősödő román, ortodox hatásra is utal, amelyre már a fentebbiekben is felfigyelhettünk, s ami e három faluban már a XIX. század elején-közepén megindult, ám nagyobb méreteket csak a századunk közepére felerősödő tudatos elrománosító politika eredményeként öltött.³³

Az igizet által előidézett fejfájás valóban nagyon hasonlít a napszúrás következményéhez. A felkelő vagy leszentülő Nap óvatlan megpillantásából fakadó fejfájás gyógyítására szolgáló rövid ráolvasót és a hozzá fűzött magyarázatot szintén Kostelegen hallottam:

"Mikor kel fel a Nap, előbb keresztet kell vetni, s úgy kell megnézni a napot, mert ha nem, olyant es, ez igaz es vót, hogy napszúrászt kapott. Olyan hirtelen. S annak tudom az izejit, hogy kicsinálnak. Amit a napszúrásztól... Az el kell menjen a vízre, a folyóra, s így mondjuk forgács, kilenc forgácsot kell belémártson a vízbe, és vesse keresztül a fején. S mondja azt, hogy: 'A Nap a vízbe, s a víz a fejembe.' Ezt kell mondja, ezt tudom. Na, s ... olyan napszúrások kerülnek, hogy evvel megtérnek. (...) Mikor a Nap nyugszik el, keresztet kell vetni akkor es, s kell mondani: 'Jóéccakát!' Azt kell mondani, mikor a Nap nyugszik el. S mikor jö fel es keresztet kell vetni."⁽²³⁾

Hasonló ráolvasások találhatóak a "Magyar ráolvasások" című gyűjteményben, valamint Diószegi Vilmos már említett írásában Moldvából, Bukovinából, Tordáról, Oláhlapádról, a Borsa völgyéből és Debrecenből.³⁴

Gyuri Virághoz hasonlóan olvas "igyizet" ellen Kostelegen Vrencsán Anna mámi, s a Magyarcsügésen lakó Györgyice "Kicsi" Andrisné, Kata néni is részben megegyező módon veti a vizet:

„Kék szem, fekete szem, zöd szem, irigy szem, jó szem. Szem megnezett, szü megszerette, gonosz igizet belészállott. Tisztuljon a fekete kösziklákra! Ugy maradjon, ahogy az Isten hozta az anyja méhéből a világra.' Ez a vizvetés. Három szenet belévetni a vízbe, s a nevit mondani, akinek veti. Hát ezt nanyámtól tanultam vót. A vizvetést.”(23)

„Keresztet vetünk a földre, s háromszorig elmondjuk az Üdvözlég Máriaát, de minden Üdvözlég Mária után a Dicsőséget es mondjuk. S három szenet belévetünk a vízbe, egy kanna vízbe, s egyet visszalóditunk utána, hogy: 'Ezt a gyermeket megigizték, de csak ha leszálnak a szenek, akkor van megigizve, s ha nem szállnak le, nincs megigizve.”(8)

Tímár Virág néni Kostelegen az égen járva mindent vigyázó, az emberi sors nehéz pillanataiban oltalmat, menedéket nyújtó Holdistennőt, Babba Máriaát³⁵ hívja segítségül igézetet orvosoló ráolvasójában:

"Ha valakit megigiznek, fáj a feje, s ilyen kicsi babáknak...
 (...) Én arra mondtam ezt: 'Babba Mária,
 Vidd el oda,
 Hol kutyák nem ugatnak,
 Kakasok nem szólnak,
 Kovásszal kenyeret nem sütnek!'
 S akkor kétszer-háromszor eltöpdöstem.”(7)

Babba Mária, a Szép Szűz Mária a gyimesiek hitének központi alakja, akinek tisztelete, *imádata* nem magyarázható pusztán a kereszténység tanításaiból.

Babba Mária ugyanis a felnőttek hitében egyenrangú Istennel, a gyermekek számára pedig az egyetlen Isten,³⁶ Babba³⁷ sajátos jellemzői az Ókori Kelet "Nagy Anyá"-ival, s a magyarsággal rokon népek hitében élő - eredetileg *Szarvas Ősanyaként* és *Napistennőként* tisztelt - Anyaistennővel való rokonságára utalnak.³⁸

"Eltöpdösni", "elfújni" akkor szokás az igézetet "hogyha nincsen víz közel, s beteg valaki, hogy megvan igizve. Akkor áll szembe a val, aki megvan igizve, s akkor ... mondja ugy, ahogy elmondtam... csak nincsen viz.S keresztül fú a fejín" - tanított egy szikrázó téli délelőttön Gyuri Virág néni.(2)

A betegséggel fenyegető ijedség vagy bánat ellen *ónt*, annak hiányában *viaszt öntöttek* a "régi öregek". *Fekete Rózsa* néném a mai napig jól emlékszik, hogyan imádkozott rá ijedségére gyermekkorában egy ismerős öregasszony, *Gumbik Imréné*:

"... há' voltam én is megijedve, s ... Édesanyám elvitte, azt mondták önt, az önt megforrósította, tudja, s egy tálba vizet tett, tiszta vizet, s akkor egy késsel így keresztül, mindig keresztet csinált, amíg mondta. A Miatyánkot mondotta el, Üdvözetet mondott el, s a Hiszekegyet. S akkor elmondta utána azt, hogy: 'Az Urjézus Krisztus szén' nevében kérlek... bubánat, vagy ijedség, ... távozz el ebből a testből, a husából, a csontjából, a vériből, a szőriből ...! Ugy a... miből áll az ember, mindent. De ezt az Isten szent nevébe' kérték, ez nem ilyen gurucsák vótak, ami addigi alapon ment... S mikor azt elmondta, akkor ... azt a tálot rejtette a fejemre a vízzel, s akkor azt az ont beleöntötte. S ő akkor osztá' abból tudta, ni, itt a szived, vagy mitől ijedtél meg ... S akkor azt reatette, annyiszor elmondta, kezeimre, térdjeimre, így a szivemre, hátomra, derekamra, lábaimra... addig öntötte. De annyit mondhatok, hogy az hasznos vót. A' jó vót. (...) ... ha nem vót on, s akkor viasszal öntötték. De úgy is jó vót. Na, hogyha vót egy oan, olyan tizisse, hogy azt, nem tudott szabadulni, vagy az... egy bánatból megkapja, vagy pediglen ijedségbő'. (...) De azt a vizet, azután az utoján azt elvitte, s a patakba öntötte, hogy menjen el, mind ahogy a víz lefelé folyik, hogy távozzon el. S én attól helyrejöttem. (...) Ez engem meggyógyított."³⁹(5)

(A tanulmány folytatása következő lapszámunkban.)

Adatközlők névsora:

1. Anonyma, Gyimesfelsőlók 2. Berecki Jánosné Gyuri Virág (sz. 1923.), Kostelek 3. Csilip Lázárné Vrencsán Borbála (sz. 1913.) Kostelek 4. Csilip Tiborné Berecki Erzsébet (sz. 1952.), Kostelek 5. Fekete Jánosné Korbuly Rozália (sz. 1933.), Gyepece 6. Fekete Miklósné Oláh Anna (sz. 1924.), Gyepece 7. Gerculy Andrásné Tímár Virág (sz. 1930.), Kostelek 8. Györgyice Andrásné Korbuly Katalin (sz. 1921.) Magyarcsüvés 9. Kádár Iméréne Berecki Borbála (sz. 1907.) Magyarcsüvés 10. Karácsony Istvánné Kondra Mária (sz. 1920.) Gyepece 11. Karácsony Miklósné Fekete Rozália (sz. 1908.) Gyepece 12. Kászoni Fekete Tamásné Csilip Mária (sz. 1938.) Gyepece 13. Kulcsár Jánosné Szöcs Mária (sz. 1932.) Gyimesbükk, Budáka-oldal 14. Popovics István (sz. 1921.) Gyepce 15. Popovics Istvánné Vrencsán Klára (sz. 1930.) Gyepece 16. Tankó Berta Mónus (sz. 1925.), Gyimesközéplók, Tarkó megálló 17. Tankó Ferenc (sz. 1936.) Kostelek 18. Tankó Mihály (sz. 1939.) Kostelek 19. Tankó Mihályné Albert Anna (sz. 1945.) Kostelek 20. Tímár Viktor (sz. 1936.) Hidegség 21. Váta Györgyné Vrencsán Borbála (sz. 1914.) Kostelek 22. Váta Miklósné Károly Ilona (sz. 1920.) Magyarcsüvés 23. Vrencsán Józsefné Vrencsán Anna (sz. 1915.) Kostelek.

Jegyzetek

1. Pócs Éva: Szem meglátott, szív megvert. Magyar Helikon, Bp. 1986. 243.o. és isz.: A "gonoszdzés" mágiikus és vallásos szövegei. in: "Mert ezt Isten hagyta..." sz: Tüskés Gábor, Magvető, Bp. 1986. 213-251.o. 2. vö.

Pócs: Szem meglátott... (tov. Pócs 1986.) ih. 3. Takács György: "nyujcs kezét Mária..." in: Palócföld 1994/3. 268-283.o.! 4. Az ima szövege a következő: "Nagy Idd elen való Imádság/Oh nagy hatalmú UrIsten ki/meg mutatad mind égen és a/földön hatalmasagodat/midőn a felegekből áldot/Szozatidat a hegyek fuda-/mentomjait meg inditotad/meny köveidel/nyilaidal/retented a bünösöket Oh/Názáreti Jézus Zsidoknak/Királya kia szeleknek/kő esőknek parancsoltál/ hogy sem határba sem/hajlékba kárt nem tész/parancsoljon a mostani/Égiháborúnak hogy a szaka/gyanak el hegyekről/hegyekre kősziklákrol/kősziklákra hol a Jézust/nem emlegetik áment" vö. Bosnyák Sándor: A gyimesvölgyi magyarok hitvilága. in: Folklór Archivum 14. 1982. 43.o.; Pócs Éva: Magyar ráolvasások 1-2. MTA, Bp. 1985. 2. köt. 413.o.XIV.72/2.; Takács im. 281.o.; Tánczos Vilmos: Gyöngyökkel gyökereztél. Csíkszereda, 1995.34.o. 5. fermeca = búvöl, megigéz, ront. 6. fungált = létezett, működött 7. reszketéssel 8. A szöveg a kipontozott részekben olvashatatlán. Átírásomban az eredeti sorközöket egy, az oldalközöket két zárójellel jelölöm. 9. vö.rom: ursita = sors, végzet. Valaki végzetére törő rontás 10. sic! 11. A megolvadó viasz, majd a tüzet megoltó víz képe valószínűleg a viasz- vagy ónöntés, illetve a vízvezetés gyakorlata utal., bár biblikus eredete sem zárható ki. 12. A ráolvasók felosztására 1. Szendrey Zsigmond: A varázslatok eszközei. in: Ethnographia XLVIII. (1937.) 386-405.o. 13. vö. Szendrey Ákos: A magyar néphit boszorkánya. Magvető, Bp. 1986. 195.o. 14. i.m. 194.o. 15. vö. Götz László: Keleten kél a Nap 1-2. Püski, Bp. 1994. és Dr. Varga Zsigmond: Az ősmagyar mitológia szumir és ural-altáji öröksége. California, USA, én. 177.o. 16. Kallós Zoltán: Ráolvasás a moldvai és a gyimesi csángóknál. in: Műveltség és hagyomány VIII. KLTE.Debrecen, 1966. 140.o. 17. száda = vminek a szája, nyílása, bemenete. 18. vö. Bornemisza Péter: Örödögi kísértetek. Magyar Helikon, Bp. 1977. 35. o. ("Az igezetről"); Pócs 1985. 2.köt. 470.sk. 19. a marhák, juhok és a rájuk ügyelők szállása a fejszi idényben 20. A palánkai pap ortodox. Az ortodox egyház hagyományosan sokkal elnézőbb a katolikusnál a nép "babonáival" szemben. 21. avatás = a gyermekágy hat hete utáni templomi megtisztulási szertartás, az "oltár kikerülése", amely a gyermek kereszteselésével egyszerre történik. 22. vö. Balogh Ödön: Néprajzi jegyzetek a csügési magyarokról. Kolozsvár, 1942.8.o.; isz: Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőlöki és gyimesközéplöki csángókról. Erdélyi Múzeum 1932. 7-12.szám; Bosnyák 1982.135/533. 23. vö. Daczó Árpád: A gyimesi rekedő. in: Népismereti Dolgozatok, Kriterion, Bukarest, 1981.197-201.o. 24. vö. Pócs Éva: Tér és idő a néphitben. in: Ethnographia XCIV./1983./ /177-205.o. 25. tejelvevő boszorkány 26. vö.rom. anghirie = légy, bogár. 27. A boszorkány tudományának halála előtt való átadására. 1. Szendrey 1986. 344-348.o. 28. vö. Kallós, 144.o. 29. A kilenc gyufaszálat használó mód újabb keletű. vö. Bosnyák 1982.121/418. 30. vö. Kallós 146.o. és Diószegi Vilmos: Embergyógyítás a moldvai székelyeknél. in. Néprajzi Közlemények V./1960/3-4.szám 35.o. 31. dedeochiu (helyesen: dezochiul) = igézet. 32. vö. Bosnyák 1982.116.sk.; Diószegi, 75-82.o.; Pócs 1985.256.sk. 33. Már P. Gegő Elek "A moldvai magyar telepekről írt könyvében (Buda, 1838.) olvasható a (román) csügési magyarok panasza: "esztendők olta nem láttunk papot, mű papok nélkül olyanok vagyunk itt, mint a barmok".(13.o.) Kostelek,Gyepce és Magyarcsügés eredetileg római katolikus vallású lakossága emiatt görög katolikussá lesz, majd egy részük 1948-ban a Habsburgok által katolizált románsággal együtt "visszatér" az ortodoxiába. Az eredetileg Csík-székhez tartozó falvakat később Bákó (Bacau) megyéhez csatolják, végleg elszakítva őket éltető gyökereiktől. 34. vö. Pócs 1985.1.köt.36.o. I.2.7., 83.o.III.12.1-13.5., 84.o.III.14. és 102.o.IV.2.25.; Diószegi, 54-56.o. 35. vö. Daczó Árpád: A gyimesi Babba Mária. in: Népismereti Dolgozatok, Kriterion, Bukarest, 1980. 231-239.o.; Molnár V. József: Csíksomlyó. in: Óshagyomány 12/1993/71-74.o.; Takács György: Babba Mária. in: Országépítő 1993/4. 56-61.o. és 1994/1.35-41.o.; Vitos László Babbamária. Máriakultusz Székelyföldön. in: Kapu 1993/5. 51-54.o. 36. vö. Daczó 1980.235.o. 37. vö. Daczó 1980.; Takács 1993-94.; Vécsey Gyula: A csíksomlyói Salvator kápolna szentélyének különleges rései. in: Országépítő 1992/3. 63-68.o. 38. vö. Takács 1993-94. 39. vö. Diószegi, 82-92.o.

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Chief editor : József Pál

Adress of editorial office:

H-3101 Salgótarján, Pf.:270

Tel.: (0036) 32-314-386, 32-311-022

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Közgyűlése, valamint a **PALÓCFÖLD** közeleti, irodalmi, művészeti folyóirat szerkesztősége 1995. évre országosan meghirdeti a hagyományos

MADÁCH IMRE IRODALMI PÁLYÁZATOT

A pályázatra olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott művekkel lehet nevezni, amelyek elmélyült szakmai igénnyel mutatják be valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg, amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

A jelítség pályamunkákat három gépelt példányban 1995. december 1-ig lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőség címére (3100. Salgótarján, Rákóczi út 192. Postafiók: 270.).

Kérjük, hogy lezárt, külön borítékban mellékeljék a jelíge feloldását.

PÁLYADÍJAK:

1. Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány kategóriában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III. díj: 20 000 Ft

2. Versek, szépprózai művek kategóriájában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

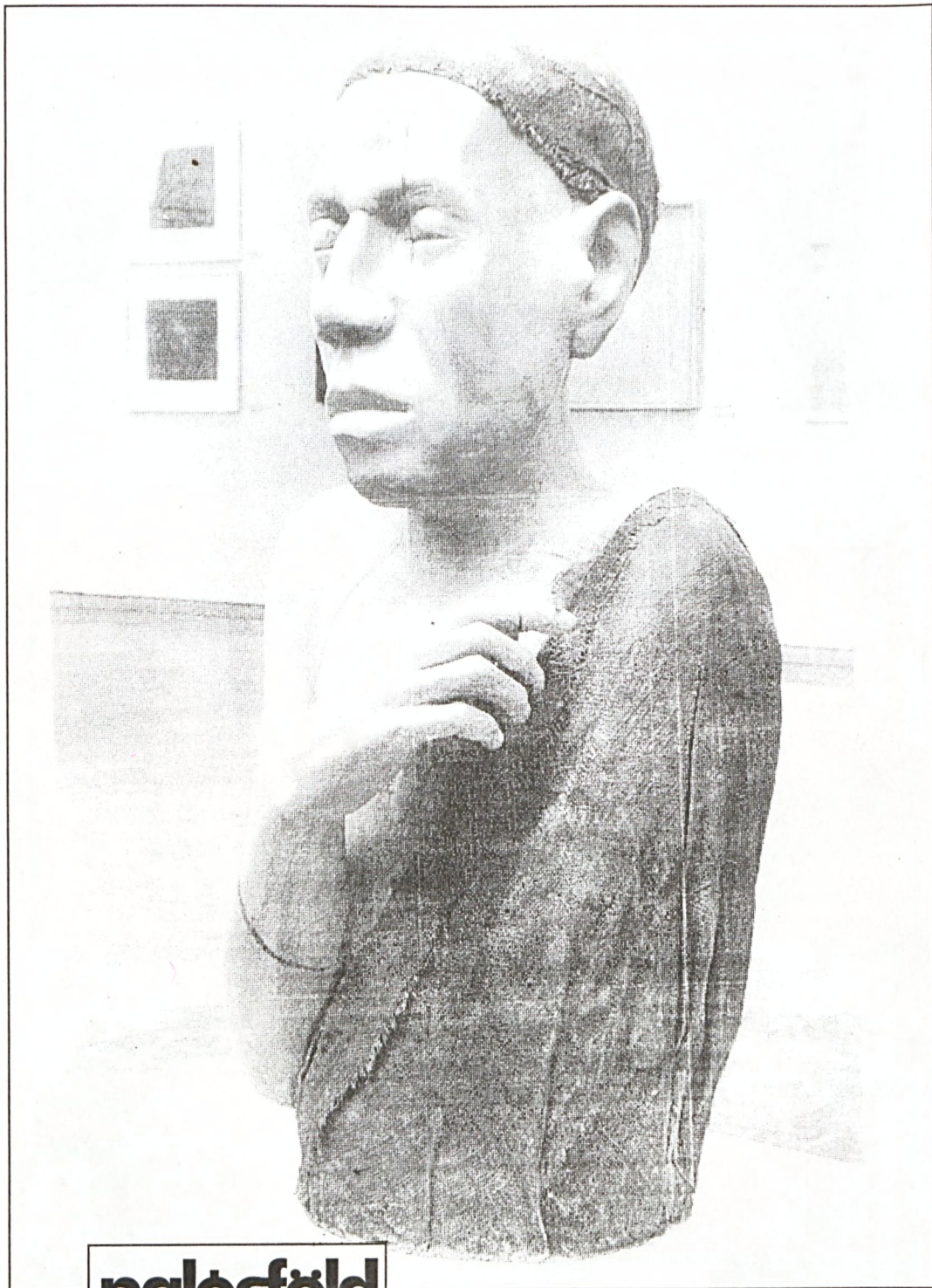
III. díj: 20 000 Ft

Balassagyarmat város különdíja
Salgótarján város különdíja

Eredményhirdetésre 1996 januárjában, a hagyományos Madách-ünnepség keretében kerül sor, amelyre a díjnyertes szerzőket külön értesítéssel hívjuk meg.

A díjazott művek első közlésének jogát a Palócföld folyóirat magának fenntartja. (Csak a szakzsűri által közlésre javasolt kéziratok sorsáért vállalunk felelőséget.) A Madách-pályázat eredményhirdetését a folyóirat februári számában tesszük közzé.

**NÓGRÁD MEGYE KÖZGYŰLÉSE
PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉGE**

palócföld

50 Ft+ÁFA